

ISSN:2146-5975

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DERGİSİ

Yıl: 2016

Cilt:6

Sayı: 1

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Düzce University Institute of Social Sciences

Sahibi/Owner

D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Enstitü Müdürü Prof.Dr. Mehmet Selami Yıldız

Editörler/Editors

Prof. Dr. Nigar Demircan Çakar

Prof. Dr. Kahraman Çatı

Yardımcı Editörler/Assistant Editors

Doç. Dr. Enver Bozdemir

Arş. Gör. Ali Güven

Bilim Kurulu/Scientific Committee

Prof. Dr. Ahmet İncekara (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Murat Sünbül (Selçuk Üniversitesi)

Prof. Dr. Atila Yüksel (Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof.Dr. Aziz Kutlar (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz Toroman (Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan Birgili (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim Bakırtaş (Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. İlhan Genç (Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. İnci Varinli (Bozok Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmil Hakkı Eraslan (Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Hamit Saruhan (Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin Karakayalı (Celal Bayar Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülsüm Akalın (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Batman (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Kaoru Yamaguchi (Doshisha University-Japan)

Prof. Dr. Kazım Yoldaş (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Bahaddin Acat (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mahmut Kartal (Bartın Üniversitesi)

Prof.Dr. Mehmet Selami Yıldız(Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhsin Halis (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi Altunşık (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Serkan Bayraktaroğlu (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Süleyman Çaldak (Adıyaman Üniversitesi)

Prof. Dr. Turan Öndeş (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yusuf Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

- Prof. Dr. Neşe Erim (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep Kök (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Salih Durer (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Aykaç (Kırklareli Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdulkadir Bilen (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdullah Yılmaz (Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Abdurrahman İlğan (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Karadağ (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Şen (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Behçet Oral (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Bekir Zakir Çoban (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Burhan Kılıç (Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent Bakar (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Cem Saatçioğlu (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Engin Aslanargun (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Habip Yıldız (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Rana Özen Kutanis (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan Erkuş (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan Kahyaoğlu (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Hamza Ateş (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. İzzet Kılınç (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Akif Öncü (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Nurullah Kurutkan (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Nadir Eroğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Orhan Akınoğlu (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramazan Yanık (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Recai Özcan (Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Said Kınır (Siirt Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfettin Arslan (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfettin Erdoğan (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup Bulut (Hatay Üniversitesi)
Doç. Dr. Zafer Akbaş (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Adıgüzel (Harran Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Said Sönmez (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdulvahap Baydaş (Bingöl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Adem Kara (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Oğuz (Karabük Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Alaettin İmamoğlu (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Akaytay (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Ertuğrul (Düzce Üniversitesi)

- Yrd. Doç. Dr. Arif Güngör (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Atıf Akgün (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayhan Nuri Yılmaz (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Azize Şahin (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burhanettin Zengin (Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Cafer Erhan Bozdağ (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel İştar (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Engin Aslanargun (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Fahriye Hayırsever (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Filiz Evran Acari (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gökmen Kılıçoğlu (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Halil Coşkun ÇELİK (Siirt Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Harun Şahin (Bingöl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hilmi Süngü (Bozok Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Akkaş (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Sona (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İstemi Çömlekçi (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kamil Unur (Mersin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Levent Gelibolu (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Lütfi Atay (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Aytekin (Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Metin Kılıç (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat Bayat (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat Taştan (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat Yüksel (Ordu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muammer Mesci (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuz Kara (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuz Türkay (Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Özlem Balaban (Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Öznur Bozkurt (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ramazan Arslan (Bartın Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. S. Selim Eren (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Semra Aktaş Polat (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Serkan Polat (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Seyda Faikoğlu (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Ağraş (Düzce Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Taşgit (Düzce Üniversitesi)

Yazışma Adresi

Düzce Üniveristesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
81620 Konuralp Yerleşkesi
Düzce/TÜRKİYE
Tel: (0380) 542 14 37
Fax: (0380) 542 14 38

Corresponding Address

Duzce University
Institute of Social Sciences
81620 Konuralp Campus
Duzce/TURKEY
Phone: (0380) 542 1437
Fax: (0380) 542 14 38

Dergi yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayımlanır (Electronic journal published twice a year as a number) <http://www.sobe.duzce.edu.tr/> adresinden dergiye ilişkin bilgilere ve makale özetlerine ulaşılabilir (Instructions to Authors" and "Abstracts" can be found at this address).

İÇİNDEKİLER**Doç. Dr. Enver BOZDEMİR, Yunus EMRESEZER**

Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullardaki Öğretmenlerin Eğitimde Toplam Kalite Yönetimini Algılama Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma 1

Öğr. Gör. Hüseyin ÖZBAY

Türkiye’de Ak Parti İle Birlikte Gündeme Gelen “Başkanlık Sistemi Tartışması”: Sistemin Gerekliliği, Uygulanabilirliği, Çekince Ve Endişeler 25

Dr. Yusuf ÖCEL

Sağlık Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Bolu Ve Düzce Örneği 56

Okt. İshak TURAN

ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu 80

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞINA BAĞLI OKULLARDAKİ ÖĞRETMENLERİN EĞİTİMDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNİ ALGILAMA DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Doç. Dr. Enver BOZDEMİR
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi
enverbozdemir@duzce.edu.tr

Yunus EMRESEZER
Öğretmen, Düzce Üniversitesi SBE TKY Anabilim Dalı
ynsemresezer@hotmail.com

Özet

Toplam Kalite Yönetimi (TKY), okulların kalitelerini artırma çalışmalarında önceliğini müşteri memnuniyeti olarak belirlemiştir. TKY kurumlarda liderlik, demokratik ortam, süreç yönetimi ve öğrenen örgüt gibi özellikleriyle kalitenin artmasında anahtar rol oynayacaktır. Öncelikle TKY'nin ve temel niteliklerinin eğitim kurumlarında çalışan öğretmenler tarafından nasıl yorumlandığı, eğitim kurumlarında TKY uygulamalarının başarılı olması için belirlenmelidir.

Çalışmanın amacı, temel eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin TKY'yi nasıl algıladıklarını ortaya koymak ve onların TKY hakkındaki düşüncelerini belirlemektir. Araştırmada Düzce ili örnek alınmış ve yöntem olarak genel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Düzce ilindeki temel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Katılımcılardan anket yöntemi ile bilgiler toplanmış ve bu bilgiler İstatistik Paket Programı (Statistical Package for Social Sciences) yardımı ile değerlendirilmiştir. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen "Toplam Kalite Yönetimi Algılama Ölçeği" kullanılmıştır. Bu çalışmada elde edilen en önemli bulgular; eğitim kurumlarında TKY ilkelerinin uygulanması gerektiği buna karşın okullarda TKY ile ilgili seminer konferans, hizmet içi eğitim çalışmalarının yeterli sayıda düzenlenmemesi ve ödüllendirme sisteminin adil ve tam olmamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, Temel Eğitim Kurumları, Öğretmenler.

TOTAL QUALITY MANAGEMENT PERCEPTION LEVEL IN EDUCATION OF TEACHERS IN SCHOOLS AFFILIATED WITH MINISTRY OF EDUCATION: A STUDY ON DUZCE PROVINCE

Abstract

Total Quality Management (TQM) has determined the priority in the work as customer satisfaction to increase the quality of schools. TQM will play a key role in increasing the quality with the features such as leadership, democratic environment, process management and learning organization in the organizations.

¹ Bu çalışma, birinci yazarın danışmanlığında ikinci yazarın "Temel Eğitim Kurumlarındaki Öğretmenlerin Eğitimde Toplam Kalite Yönetimini Algılama Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma-Düzce İli Örneği" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The aim of this study is to demonstrate how teachers perceive TQM in basic education institutions and to determine their thoughts on their TQM Düzce province in the study sample was taken and general screening method was used as the method.

The population of the study consists of teachers working in basic education institutions in Düzce province. Information collected of the participants by the scale method was assessed with the help of statistical software package. Developed by the researcher "Total Quality Management Perception Scale" was used as data gathering tool. The most significant findings obtained in this study; it is the result that TQM principles must be implemented in educational institutions whereas in educational institutions TQM related seminars, conferences, in-service training were not held in sufficient numbers and the reward system is not fair and full.

Keywords: Total Quality Management, Basic Educational Institutions, Teachers.

1. Giriş

Günümüzde, özellikle özel sektörde yoğun bir şekilde uygulanan TKY anlayışı, rekabetin temel unsuru olmuştur. Ürün çeşitliliğine paralel olarak tüketiciler, alım güçlerine göre en kaliteli ürüne yönelmekte, kalite daima belirleyici unsur olmaktadır. Dolayısıyla işletmeler, müşterinin tatminini esas alan koşulsuz müşteri memnuniyeti kriterini hep ön planda tutmak ve ilgi alanını buna göre belirlemek zorunda kalmıştır.

Kamu kurumlarında TKY uygulamaları hizmet üretimi çerçevesinde son zamanlarda büyük bir hız kazanmıştır. Kamu ile vatandaş arasındaki ilişkide sürekli gündemini koruyan “devlet mi vatandaş içindir, yoksa vatandaş mı devlet içindir?” sorusu, devletin, kaliteli hizmet üretimi anlayışına ulaşmasıyla ortadan kalkmıştır. Rekabetin hemen hemen hiç yaşanmadığı kamu sektörleri, hizmet üretiminde kaliteyi ön plana çıkararak vatandaşa karşı görev ve sorumluluklarını buna göre yerine getirmeye başlamıştır.

Bu bağlamda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ise bir kamu kurumu olarak Toplam Kalite Yönetimi'ne uzak kalmamış ve yasaların kendine yüklediği görevleri yerine getirirken, kaliteli hizmet anlayışını benimsemiştir. MEB'in hedefleri ile TKY'nin felsefesi birbirini tamamlamaktadır. Günümüzde artık bilgi sermayenin önüne geçmiştir. Bilginin önemi arttıkça da eğitimin önemi artmıştır. Bu nedenle bugün en önemli yatırımın insana yapılan yatırım olduğu kabul edilmektedir.

Çalışmanın amacı, Düzce İlinde Temel Eğitim Kurumlarındaki öğretmenlerin bakış açısıyla TKY'yi değerlendirmek, TKY uygulamalarının fayda ve sonuçlarını saptamak, TKY ile ilgili eksiklikleri belirlemek ve TKY'nin etkinlik düzeyini tespit etmektir.

Bu araştırma, temel eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin bazı demografik özelliklerinin belirlenmesi ve onların toplam kalite yönetimi uygulamaları ile ilgili görüşlerini

belirleyerek, TKY uygulamalarının yeterliliklerinin neler olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemesi açısından önemlidir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların; eğitim-öğretime ve eğitim uygulamalarına çeşitli yönlerden katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bu katkılar, eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin TKY algıları ile ilgili durum tespiti yapması, okul ve kurumlardaki TKY ile ilgili eksikliklerin giderilmesi açısından önemli görülmektedir. Ayrıca bu araştırmayla okulda öğretimin geliştirilmesine ve paydaşların (öğrencinin, öğretmenin, veli ve okul yöneticilerinin) iletişiminin artırılmasına, rekabet ortamının oluşturulmasına ve okulda gelişmenin sonu olmadığı anlayışının gerekliliğine vurgu yapması ayrı bir önem arz etmektedir.

2.Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi

Eğitim, evrenin, yerkürenin, bilincin ve yaşam sistemlerinin hikâyesini bilmek, bu hikâyede insanın rolünü tanımak olarak tanımlanabilir. Eğitimin öncelikli amacı ise, kişilerin bu geniş anlam içindeki rollerini yerine getirebilmesini sağlamaktır(Langford, 1999).

Günümüzdeki değişimlere ayak uydurabilmek için eğitim yoluyla yetiştirilecek bireylerin araştıran, sorgulayan, eleştirel düşünebilen, problem çözebilen, öğrenmeyi öğrenen, bilgiyi üretebilen, esnek, yaratıcı, düşündüklerini kolayca ifade edebilen, teknolojiyen faydalanabilen, takım çalışması yapabilen özelliklere sahip olmaları beklenmektedir (Şen ve Erişen, 2002:100).

Eğitim kavramı TKY içerisinde de önemli yere sahiptir. Bu önemi Japonya'nın en önde gelen kalite otoritesi Kaoru Ishikawa (1985), "Kalite kontrol eğitimle başlar ve eğitimle sona erer" demektedir. Kaliteyi iyileştirmek için kalite eğitimi, genel müdürden en alt kademedeki çalışana kadar bütün çalışanlara verilmelidir.

2.1.Eğitimde Toplam Kalite Yönetimin Uygulanması

Günümüzde gelişmiş ülkelerin kalkınmasının temelinde eğitimin olduğu ve gelişmişlik düzeyini, verilen eğitimin kalitesinin belirlediği ortadadır (Erkul, 1998:261). Bu kaliteli eğitim anlayışında; yetişen yeni bireylerin hangi bilgi ve becerileri kazanması gerektiği ön plana çıkarılarak eğitim kurumlarının görevleriyle bu bilgi ve beceriler örtüştürülmektedir (Ünal, 1998:1063).

Bugün eğitim kurumlarında, çağın gerekleri doğrultusunda öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarına cevap verebilen, eğitimin içeriğini ve niteliğini geliştirebilen, öğrenci başarısını yükseltmek

için geliştirilebilen bir okul yapısını sağlayan ve sürekli gelişme anlayışına sahip bir sisteme ihtiyaç vardır. İşte bu sistem TKY'dir (MEB, 1999:1).

Bu sistemle eğitim kurumları, öğrencilerin, öğretmenlerin ve eğitim paydaşlarının (veli, üst düzey eğitim kurumları, iş sahipleri v.b) şuan var olan ve gelecekteki beklentileri belirlenmekte, bu beklentileri zamanında, ekonomik ve uygun şekilde yerine getirebilecek biçimde sistem düzenlenmekte, yönetici, öğretmen, fiziki ortam ve eğitim teknolojisi buna hazır hale getirilmektedir (Erkul, 1998:214).

TKY, uygulamaları sadece üretim işletmeleri ile ilgili bir yönetim yaklaşımı değil, aynı zamanda hizmet işletmeleri içinde geçerli olan ve bu bağlamda kamu kurumlarının, eğitim ve sağlık örgütlerinin yönetiminde de uygulanabilir bir yönetim anlayışı olarak görülmektedir (Şişman, 1998:66).

Başka bir ifadeyle kamu kaynaklarının kısıtlılığı, kamu hizmetlerinde şeffaflık, yeni teknolojilerin hizmet kalitesini yükseltmesi ve özel sektör yönetiminde ortaya çıkan yeni yaklaşımların kamuya yansıtılması gibi sorunlar nedeniyle TKY'nin kamu sektöründe de uygulamasını zorunlu hale getirmektedir(Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, 1995:35).

Eğitim örgütlerinin hataya yer vermemek için sürekli gelişme çerçevesinde öğrenen örgüt kimliğine sahip çıkması gerekmektedir. Bunun için de değişimleri yakından gözlemlemek ve buna hazır olmak, bütün değerleri sorgulamak ve yeni bir modelin oluşumuna imkan tanınmalıdır. Bu da kendine güvenen ve güvendirilen liderlerin TKY'yi benimseyerek eğitim örgütlerinde köklü bir değişimi başlatmasıyla mümkün olacaktır (Cafoğlu, 1996:303). TKY'nin eğitimde uygulanması eğitimin kendine özgü yönleri göz ardı edilmeden benimsenip uygulanabilirse, eğitimde kalite ve gelişmede süreklilik sağlanabilir.

Okullarda TKY'yi uygulayabilmek için herkesin katılımı ve sürekli iyileştirme ortamını sağlayacak olan ekiplerin oluşturulması gereklidir. Ancak TKY'den kendiliğinden mucizeler yaratmasını beklemek mümkün değildir. Ayrıca TKY'yi okulun sadece bir yilki projesi olarak görmek de başarısızlığa yol açar. Kalite sistemleri için çalışan insanlar kaliteyi benimsedikçe, onu işlerinin olağan bir parçası olarak görmeye başladıklarında, bu sistemin temellerini çalışmalarına sağlam olarak yerleştirdiklerinde, TKY'nin yararları kendini gösterecektir. Bu ise tutarlı ve sürekli bir şekilde gelişen bir program uygulandığında doğal olarak ortaya çıkacaktır. Sürekli gelişim için örgütte herkesin sürekli işbirliği içinde olması ve çalışanların yönetime katılması gereklidir. Çalışanlar çeşitli ekipler kurarak sorunları tespit etmek, analiz etmek ve çözümlenmek için toplanırlar (Bonstingl, 1992:5).

Ekip çalışması yönetimin çalışanlarına olan güvenini gösteren ve bu yolla onlara karar verme, problemleri çözme fırsatını vererek kalitenin iyileşmesi, verimliliğinin ve karlılığının artması gibi konularda sorumluluk veren bir çalışma tarzıdır. Okullarda takım çalışmaları yöneticiler, öğretmenler ve öğrenciler arasında gerçekleştirilebilir. Takımların amaçları hizmet kalitesini artırmak, bilgi ve deneyimlerini paylaşmak ve üretken bir ortam oluşturmaktır. Ayrıca okulda öğretmen, idareci ve personelin süreçleri analiz etmesi gereklidir (MEB, 2001:54).

2.2.Eğitimde Kaliteyi Geliştirme Araçları

Eğitimde toplam kalite yönetimi uygulamalarının hedeflerine ulaşması için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlar, akış diyagramı, balık kılıcı diyagramı, pareto diyagramı, dağılım diyagramı, planlama, yapma, inceleme, düzeltme döngüsü, histogram ve kontrol grafikleri şeklinde sıralanabilir (Mahiroğlu ve Buluç, 1999:35).

Toplam Kalite Yönetimini geliştirme araçları önemli ve kullanışlı olmasının yanında toplam kalite yönetiminin bir unsuru değildir. Bu araçlar yalnızca toplam kalite yönetiminin odak noktasında olurlarsa örgüt için kalite anlayışı amaçlarından saparak doğru olmayan alanlara yönelebilir (Mahiroğlu ve Buluç, 1999:35).

2.3.Milli Eğitim Bakanlığında Toplam Kalite Yönetimi Çalışmaları

MEB 2000’li yıllardan itibaren dünyada yaygın olarak uygulanan ve başarıya ulaşan Toplam Kalite Yönetimi modeline geçmek amacıyla "Toplam Kalite Yönetimi Uygulama Projesi" adıyla bir çalışma başlatmıştır. Bu çalışmaya göre, Milli Eğitim Bakanlığının TKY’yi uygulama amacı; “MEB merkez ve taşra teşkilatında, çağın getirdiği değişim ve gelişmeleri doğru anlayıp değerlendirmek, çalışanların sürekli eğitimi ile niteliklerini yükseltmeyi ve böylece hizmet sunumunda kaliteyi arttırarak eğitim hizmetinden yaralananların maksimum memnuniyetini sağlamayı, problemlerin çözümünde ve eğitim yönetiminde karar alma süreçlerine ilgililerin tümünün tam katılımını gerçekleştirmeyi ve karar almada veri kullanmayı hedefleyen TKY felsefesinin TKY Uygulama Yönergesi' ne göre Milli Eğitim sistemine yerleştirmektir” (MEB, 1999:7) şeklinde ifade edilebilir.Milli Eğitim Bakanlığı Toplam Kalite Yönetimi Uygulama Yönergesinin Kasım 1999 tarih ve 2506 sayılı Tebliğler Dergisinde yayınlanması eğitim kurumları içinde değişim ve gelişimin kapılarını açmıştır.

Yönergede belirlenen TKY ile ilgili temel ilkeler şu şekilde belirlenmiştir (MEB, 1999).

- TKY uygulamaları bir plan ve proje dâhilinde gerçekleştirilir.

- Yönetim, eğitim hizmetlerinden yararlananların memnuniyetini sağlayacak bütün önlemleri alır.
- TKY uygulamalarının tüm aşamasında ilgili tarafların gönüllü ve beyin gücüyle katılımı sağlanarak, ekip çalışması ön planda tutulur.
- TKY uygulamaları çerçevesinde tüm kaynaklar olabildiğince etkili ve verimli kullanılır.
- TKY uygulamalarında “ölçülemeyen hizmet geliştirilemez” anlayışından hareket edilerek hedeflere ulaşma düzeyi her zaman ölçülür.
- Bütün sistemler sürekli sorgulanarak geliştirilir ve iyileştirilir.
- Eğitim yönetiminde personelin sürekli eğitimi kurumsallaştırılarak personelin niteliği yükseltilir ve hizmet sunumunda mükemmelin yakalanması sağlanır.
- Personelin tüm potansiyelini kullanabileceği çalışma ortamı oluşturulur.
- Çağın gereği olarak çevrenin sürekli gelişimi göz önünde bulundurularak öğrenen birey ve öğrenen organizasyon anlayışı planlı bir şekilde kurumsallaştırılır.
- Çalışanlara problemin bir parçası olmak yerine, çözümün bir parçası olunması gerektiği anlayışı benimsetilir.
- Hizmetlerin sunumunda işgörenlere kalitenin geliştirilmesinin örgütteki bütün personelin işi olduğu anlayışı ve yaklaşımı benimsetilir.
- Gelişmenin ancak ve ancak değişme ile mümkün olacağını herkes tarafından bilinmesi sağlanır.
- Kurumsal amaçlar ile bireysel amaçlar arasında denge sağlanarak tüm çalışanların iş doyumu gözetilir.

TKY Uygulama Projesi'nin yürürlüğe konulmasının nedenleri ise şunlardır (Güçlü ve Gülbahar, 2006:25). Birim Açısından;

- Hizmetlerden yararlananların memnuniyetini sağlamak.
- Hizmetlerin sunumunun güvenilir ve aynı zamanda güncel olmasını sağlamak.
- Hizmetten yararlananların, tüm birimlerle ilişkilerinde güven ortamını oluşturmak.

- Tüm eğitim süreçlerini rasyonelleştirmek.
- Hizmet üretim süreçlerinin,sürekli gözden geçirilerek, hataların önceden saptanıp, sıfır hatalı üretimi gerçekleştirmek.
- En az maliyetle en iyi sonucu almak.
- Bütün kaynakları amaca yönelik kullanmak.
- Uygun bir okul ve kurum kültürü oluşturmak.
- Öğrenen birey ve öğrenen organizasyon felsefesinin kurumlara yerleşmesini sağlamak.
- Her birimde; kalite geliştirme ekibi, kalite çemberleri ve kalite kurulu aracılığıyla, sorunları yerinde çözmek.
- Birime bağlı veya birimin bağlı olduğu kurumlar arası koordinasyonu daha kolay ve daha işlevsel olarak kurmak.
- Bütçe kullanımında öncelikleri isabetli ve doğru olarak belirlemek.

Birim Çalışanları Açısından;

- İş doyumunu arttırmak.
- Karar alma, yetki ve karar vermeye özendirme.
- İşin (görevin) tanımına uygun olarak, çalışanların bilgi ve becerilerine uygun alanlarda çalışmalarını ve yapılan iş ile ilgili olarak, çalışanların niteliklerini devamlı geliştirmek.
- Tüm çalışanların, birbirlerini hizmet sunumundan yararlanan bireyler olarak görmelerini özendirmek ve iç müşteri bilincini geliştirmek.
- Birimin çalışanları arasında güvene ve işbirliğine dayalı bir anlayış oluşturmak.
- Açık ve objektif bir değerlendirme yaparak, personelin eksiklerini görmelerini ve kendilerini yetiştirmelerini sağlamak.
- Personelin terfisinin daha objektif olarak yapılmasını sağlamak.

TKY tam olarak uygulandığında yönetim süreçlerinde, eğitim sisteminde bugünkü uygulamadan daha etkili ve verimli sonuçlar elde edilebilecektir.

Dünyada ve Türkiye’de eğitimin kalitesine ilişkin standartların konulması ve geliştirilmesi görüşü giderek yaygınlaşmaktadır. Ancak sistemin en stratejik unsurunun insan olması, endüstri sektöründen farklı olarak eğitim-öğretim sürecinin standartlaşmasını güçleştirmektedir. Öte yandan bireye kazandırılan bilgi ve becerilerin davranışa dönüşmesini ölçmek oldukça güçtür (Türkmen, 2006:39).

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler insanların yaşam biçimlerini ve çevre koşullarını önemli ölçüde değiştirmektedir. Ülkemizin bulunduğu coğrafi konum ve uygulanan politikalar ile ülkemizin değişimi en hızlı yaşayan ülkelerden olduğunu söyleyebiliriz. Hızlı değişime ayak uydurabilecek, bilinçli nesiller yetiştirmek, ancak aynı oranda bilinçli, sürekli gelişme ve yenilenmeyi benimsemiş, girdileri ve çıktıları ile tüm süreçlerde kaliteyi hedefleyen eğitim kurumları ile mümkün olabilir (Kaymaz, 2002:19).

Eğitimin en küçük hizmet birimi olan okullarda kalite çalışmalarına geçilmesi eğitimin genel başarısını pekiştirecektir. Kaliteyi sağlamada insan, donanım ve uygulama üç önemli yapı taşını oluşturmaktadır. İnsan ögesi yerine oturtulduğunda diğer iki ögeden söz edilebilir. İnsan kalitesinin iyileştirilmesi eğitim yönetiminin ana hedefidir (Peker, 1994: 67)

TKY anlayışı, eğitim sistemine yönelik farklı bir bakış açısı taşıyan yeni bir yöntem sunar. Eğitimcilerin, ailelerin ve toplum üyelerinin bakış açısı, değişen demografik yapı, gelişen teknoloji ve azalan kaynakları anlayarak yanıt vermelerini sağlayacak bir çatı oluşturur. Böylece okul, müşterilerinin ihtiyaçlarına yanıt verecek şekilde, sistemleri tasarlayarak, liderin, eğitim sisteminin üyeleri ile işbirliği içerisinde çalışacağı bir atmosfer yaratabilir (Ensari, 2003:20).

MEB sisteminde TKY anlayışının yaygınlaştırılmasının amaçları şunlardır (MEB, 2002):

- Eğitim sistemi içinde doğrudan ya da dolaylı olarak bulunan herkesin eğitim sürecini sahiplenmesi ve bu sürecin anlaşılmasını sağlamak,
- Eğitim hizmetini üretenlerin kendilerini yönetmeleri için gereksinim duydukları anlayışları, araçları, yöntem ve teknikleri tanımlarını sağlamak,
- Eğitim sistemi içinde yer alanlara, daha etkili bir eğitim hizmeti üretmeleri için, bilgili ve deneyimli olanlardan yardım alma fırsatı yaratmak,
- Eğitim sisteminde yer alanlara, insanların ve kullanılan araçların öncekilerden daha nitelikli olduğu anlayışını kazandırmak,
- Eğitim sistemi içinde yer alan herkesin eğitim sürecini geliştirmesini sağlamak,

- Eğitim sistemi içinde yer alan herkese başarının paylaşımı için beklenti ve fırsatları ortaya koymak,
- Eğitim hizmeti üretenlerde kalite araçlarının kullanımını ve anlaşılmasını sağlamak; planlama yapma, harekete geçme döngüsünün işe koşulmasını gerçekleştirmek.

MEB’de 2012 yılında Eğitimde Kalite Yönetim Sistemi Yönergesi yürürlüğe girerek Kasım 1999 tarihli ve 2506 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Toplam Kalite Yönetimi Uygulama Yönergesi ile Ocak 2005 tarihli ve 2568 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları Ödül Yönergesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Eğitimde kalite yönetim sistemi yönergesi ile MEB, toplam kalite yönetimi uygulamalarını günün koşullarına uygun, daha verimli, etkili ve daha geniş katılımlı bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir dizi güncelleme ve yeni uygulamalar öngörmüştür.

Ayrıca eğitim kurumlarında “Kalite Yönetim Sistemi” uygulamaları konusunda yardımcı olması için bakanlık tarafından ‘Eğitimde Kalite Yönetim Sistemi Rapor Hazırlama Kılavuzu’ hazırlanmıştır (MEB, 2015).

Türkiye’de tüm okulların başarılı olması ve gelişmesi beklendiğine göre, özellikle okul yöneticileri olmak üzere tüm ilgililerin örgütlerini daha iyi tanımaları ve yeni uygulamalar için uygun koşulların sağlanmasına katkıda bulunmaları gerekmektedir. Bu katkının sağlanabilmesi için örgütün hazır bulunma düzeyinin belirlenmesi gerekmektedir.

3. Yöntem

TKY’nin MEB’ye bağlı temel eğitim kurumlarındaki öğretmenler tarafından algılama düzeylerini inceleyen bu çalışmada, TKY ile ilgili literatür taranarak bir Toplam Kalite Yönetimi Algılama Ölçeği oluşturulmuştur.

Söz konusu ölçek formu öğretmenlerin demografik özelliklerinin tespitine yönelik sorularla başlamakta olup ölçekte öğretmenlerin TKY algılarına ilişkin 31 adet ifadeye yer verilmiştir.

Ölçeğe verilen cevaplar bilgisayar ortamına aktarılarak İstatistik Paket Programı (Statistical Package for Social Sciences) ile incelenmiştir. Daha sonra demografik özelliklerin sonuçlar üzerinde anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığı ölçek analizi ile incelenerek sonuçlar yorumlanmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli ve Evreni

Araştırmada “tarama modeli” kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2005:79).

Bu araştırmada öğretmenlerin eğitimdeki TKY’yeyönelik algılama düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma bu yönüyle betimsel bir çalışma özelliğini taşımaktadır.

Bu araştırmanın evrenini, Düzce İlinde 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılında MEB’ye bağlı Temel Eğitim Kurumlarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Ölçek formu araştırmacı tarafından Düzce İl merkezinde ve çevresinde bulunan okullara gidilerek yüz yüze uygulanmıştır.

3.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini ise, Düzce İlindeki Temel Eğitim Kurumlarında görev yapan öğretmenlerden yansızlık ve tesadüfi örneklem yöntemi ile temsil edicilik oranları da göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

Söz konusu ölçek formu 260 katılımcıya dağıtılmıştır. Bunlardan 251 adedinden cevap alınabilmiştir. 15 adet ölçek formundaki ifadeler tam olarak cevap verilmediği tespit edildiğinden değerlendirme dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla 236 adet ölçek araştırma kapsamına alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

3.3.1. Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Öğretmenlerinin Toplam Kalite Yönetimine yönelik algılarını belirlemek amacıyla “Toplam Kalite Yönetimi Algılama Ölçeği” isimli araç, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. İki kısımdan oluşan ölçeğin birinci kısmı katılımcının demografik özelliğini ölçmeyi amaçlarken, ikinci kısım katılımcının TKY algısını ölçmek amacıyla oluşturulan 31 adet ifadeden oluşmaktadır. TKY algılama ölçeği ilk olarak MEB’ye bağlı bir Temel Eğitim Kurumunda pilot uygulama araştırması yapılmış olup buna göre gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra araştırmaya başlanılmıştır.

Ölçek, araştırmacı tarafından geniş bir literatür taraması sonucunda ortaya çıkarılan maddelerin gerekli uzman görüşünün alınmasıyla uygulanabilir hale getirilmiştir.

Likert tipi ölçek kullanılarak beş seçenekli (kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum,

kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum) olarak oluşturulmuştur. Araç için katılımcılardan her maddenin karşısında bulunan “Kesinlikle katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneklerinden birinin işaretlenmesi istenmiştir. Katılma derecesi aralıkları K-1/K formülü kullanılarak bulunmuştur. Hesaplama sonucu 1 ile 5 arasındaki aralık genişliği 0,8 olarak belirlenmiştir (Şimşek, 2005:150).

3.3.2. Ölçeğin Geçerliliği

Kapsam geçerliliği, bir ölçme aracının konuları ve buna ilişkin davranışları ne kadar iyi ölçmekte olduğunun kararlaştırılması olayıdır. (Balcı, 2001:112). Araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğinde kapsam geçerliğini belirlemek amacıyla ölçme değerlendirme alanında çalışan iki uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Uzman grubunun değerlendirmesi sonucunda ilgili düzenlemeler yapılmış ve araçların kapsam geçerliğine sahip olduğu belirlenmiştir.

3.3.3. Ölçeğin Güvenirliği

Güvenirlik, yapılan her ölçüm için gerekli olmakla birlikte, bir ankette yer alan soruların birbirleriyle olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgili soruyu ne kadar yansıttığını göstermektedir (Balcı, 2001:112). Güvenirlik testi, değişkenlerin başka analizlerde kullanılmadan önce aralarındaki uyumu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, başka analizlere uygulanmadan önce ölçeğin tutarlılığını ortaya koymak için bu güvenilirlik testinin yapılması gerekmektedir. İfadeler arasındaki ilişki ne kadar yüksek olursa, alfa katsayısının da yüksek çıkma ihtimali o kadar artar. Doğru bir güvenilirlik katsayısı elde edebilmek için, gözlem sayısının ifadelerin 3 ya da 4 katı kadar olmasında yarar vardır.

Toplam Kalite Yönetimi Ölçeğinin güvenilirlik düzeyini belirlemek için madde toplam korelasyonu ve Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Anket sorularının güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha 0,924 değer analizi sonucu ölçeğin güvenilirliği yüksek olarak bulunmuştur.

3.4. Ölçeğin Uygulanması

Ölçek, araştırmacı tarafından Düzce İl merkezinde ve çevresinde bulunan okullara gidilerek uygulanmıştır. Araştırmanın verileri 2014 yılı içerisinde toplanmıştır.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde İstatistik Paket Programı (Statistical Package for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Araştırma grubunu oluşturan öğretmenlerin demografik

özelliklerini belirleyici frekans ve yüzde değerleri çıkarılmış, sonra ölçeklerin tüm maddeleri ve toplam puanları için frekans (N) ortalama (x) ve standart sapma (ss) puanları hesaplanmıştır.

4. Bulgular Ve Yorum

Bu bölümde, katılımcıların demografik verilerine, toplam kalite yönetimine yönelik görüşlerine ilişkin verilerin çözümlenmesi sonucu elde edilen bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlar bulunmaktadır.

4.1. Katılımcılara Ait Demografik Veriler

Örnekleme ait cinsiyet, eğitim, yaş, kıdem, mezuniyet durumlarına ait istatistiki bilgiler aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Tüm Ölçek İçin Tutumları Derecelendirme

Değişken	N	%	
Cinsiyet	Erkek	110	46,6
	Kadın	126	53,4
Eğitim	Ön Lisans	14	5,9
	Lisans	210	89,0
	Yüksek Lisans	12	5,1
Yaş	21 – 30 yaş	50	21,2
	31-40 yaş	106	44,9
	41-50 yaş	52	22,0
	51 ve üzeri yaş	28	11,8
Kıdem	5 yıl altı	36	15,3
	6-10 yıl	76	32,2
	11-15 yıl	48	20,3
	16-20 yıl	38	16,1
	21 yıl üzeri	38	16,1
Mezuniyet	Eğitim Enstitüsü	14	5,9
	Eğitim Fakültesi	172	72,9
	Fen-Edebiyat Fak.	18	7,6
	İlahiyat Fak	24	10,2
	Diğer	8	3,4

Çalışmaya katılan eğitimcilerin % 46,6'sı erkek, % 53,4'ü bayan, en yüksek ortalama %44,9'luk bir oranla 31-40 arası yaşa, en yüksek %32,2'lik bir oranla 6-10 arası kıdemli, en yüksek %72,9'luk bir oranla Eğitim Fakültesi mezunu olduklarını belirtmiştir.

4.2. TKY Algı Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 2.Katılımcıların Toplam Kalite Yönetimi İfadelerine İlişkin Frekans Yüzdeleri ve İstatistik Değerleri

TKY'yi Algılama Düzeyini Belirleyen Faktörler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		\bar{X}	Ss
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Kurumumuzda tüm çalışanların görev, yetki ve sorumluluk alanları net olarak belirlenmiştir.	4	1,7	36	15,3	16	6,8	155	65,7	25	10,6	3,68	0,92
Okulumdaki yöneticiler, yeniliğe ve sürekli gelişime açık, bilgili, vizyon sahibi ve çevresiyle uyumludur.	18	7,6	53	22,5	19	8,1	115	48,7	31	13,1	3,37	1,19
Okulumuzda yönetici, öğretmen, öğrenci ve veliler arasında etkin bir iletişim vardır.	5	2,1	77	32,6	17	7,2	119	50,4	18	7,6	3,29	1,07
Eğitim kurumumuzda, TKY ile ilgili seminer konferans, hizmet içi eğitim çalışmaları yeterli seviyede düzenlenmektedir.	49	20,8	138	58,5	25	10,6	19	8,1	5	2,1	2,12	0,90
Eğitim kurumlarında da TKY ilkelerinin uygulanması gerekmektedir.	3	1,3	28	11,9	49	20,8	94	39,8	62	26,3	3,78	1,01
Okulumda TKY uygulamaları çerçevesinde kaynaklar etkili ve verimli kullanılır.	23	9,7	104	44,1	56	23,7	44	18,6	9	3,8	2,63	1,02
Okulun eğitim ve öğretim değerleri, misyonu, vizyonu ve stratejik odak noktaları tüm çalışanlar tarafından paylaşılıyor.	15	6,4	60	25,4	20	8,5	109	46,2	32	13,6	3,35	1,18
Okulumda öğrencilerin eğitim ve öğretim başarıları sürekli ölçülüp denetlenmektedir.	10	4,2	28	11,9	19	8,1	136	57,6	43	18,2	3,74	1,03
Kurumumuzda üst yönetim, verimli ve başarılı öğretmenleri her zaman ödüllendirmektedir.	71	30,1	85	36,0	19	8,1	56	23,7	5	2,1	2,32	1,19
Üst yöneticiler TKY ilkeleri doğrultusunda çalışanlarla birlikte hareket etmektedir.	40	16,9	76	32,2	36	15,3	81	34,3	3	1,3	2,71	1,15
Toplam kalite yönetimini işimin verimliliğini artıracak bir araç olarak görüyor ve uyguluyorum.	8	3,4	58	24,6	51	21,6	91	38,6	28	11,9	3,31	1,07
Kurumumuzda eğitimciler yeterince denetlenmektedir.	5	2,1	51	21,6	15	6,4	147	62,3	18	7,6	3,52	0,98
Okulumuz eğitim çalışmalarını diğer ilgili kesimlerle koordineli bir şekilde yürütmektedir.	11	4,7	51	21,6	31	13,1	137	58,1	6	2,5	3,32	0,99
Milli Eğitim Bakanlığı ve İl Müdürlüğümüz öğretmenlerin yenilikçi girişimlerine destek	22	9,3	61	25,8	44	18,6	97	41,1	12	5,1	3,07	1,12

vermektedir.												
Çalışanlar arasında rekabet ortamının oluşturulması başarıyı olumlu etkiler.	49	20,8	93	39,4	11	4,7	59	25,0	24	10,2	2,64	1,33
Okulum iş dünyası ile iletişim ve işbirliği içinde faaliyet göstermektedir.	21	8,9	84	35,6	36	15,3	91	38,6	4	1,7	2,89	1,08
Okulumuz genel olarak tüm öğrencilerini hayata hazırlayarak onlara gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaktadır.	3	1,3	39	16,5	14	5,9	152	64,4	28	11,9	3,69	0,93
Öğrencilerin gelişimi için çevrenin ve ailelerin desteğini yeterince alıyorum.	38	16,1	121	51,3	2	,8	65	27,5	10	4,2	2,53	1,18
Okulumda öğretmenlerin kendilerini geliştirebilmeleri için gerekli bütün imkânlar sağlanır.	22	9,3	95	40,3	12	5,1	102	43,2	5	2,1	2,89	1,13
Kurum yöneticilerimiz kurumla ilgili tüm kararlarda öğretmenlerin görüşlerini, fikirlerini ve önerilerini dikkate alır.	28	11,9	55	23,3	13	5,5	113	47,9	27	11,4	3,24	1,26
Okulumdan hizmet alanların istek, öneri ve şikayetleri önemsenerek en kısa sürede çözümlenmektedir.	11	4,7	45	19,1	32	13,6	136	57,6	12	5,1	3,39	1,00
Eğitim sistemimizin bugünkü yapısı gelişime açıktır.	41	17,4	82	34,7	8	3,4	89	37,7	16	6,8	2,82	1,29
Sunulan hizmetlerde hizmet alanların memnuniyeti ön planda tutulmaktadır.	8	3,4	63	26,7	34	14,4	122	51,7	9	3,8	3,26	1,01
Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi uygulamasını gerekli buluyorum.	7	3,0	24	10,2	43	18,2	105	44,5	57	24,2	3,77	1,02
Çalıştığım okulda proje çalışmalarının yapılmasının sistemin gelişmesine faydalı olacağını düşünüyorum.	3	1,3	33	14,0	28	11,9	120	50,8	52	22,0	3,78	0,99
Okulumuzda ‘‘ gelişmenin sonu yoktur’’ inancı vardır.	18	7,6	53	22,5	37	15,7	100	42,4	28	11,9	3,28	1,16
Kurumumuz teknolojik gelişmeleri takip edebilmemize imkan tanımaktadır.	18	7,6	89	37,7	16	6,8	95	40,3	18	7,6	3,03	1,18
Okulumda kurumsal ve bireysel amaçlar arasında denge sağlanarak çalışanların iş doyumunu göz önünde bulundurulur.	26	11,0	57	24,2	20	8,5	127	53,8	6	2,5	3,13	1,15
Eğitim sistemimizin hedefleri, öğrenci, veli ve sektör beklentilerini karşılamak için sürekli iyileştirilmektedir.	52	22,0	69	29,2	13	5,5	87	36,9	15	6,4	2,76	1,32
Yaptığım iş, eğitimime, yeteneklerime ve kişisel özelliklerime uygundur.	6	2,5	34	14,4	3	1,3	117	49,6	76	32,2	3,94	1,07
Kurumumuz öğretmenlerin sürekli gelişimini sağlamak için gerekli eğitimleri sağlamaktadır.	28	11,9	63	26,7	18	7,6	116	49,2	11	4,7	3,22	1,20

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin ‘‘Kurumumuzda tüm çalışanların görev, yetki ve sorumluluk alanları net olarak belirlenmiştir’’ sorusuna en düşük 4’ü (%1,7) kesinlikle

katılmıyorum, en yüksek 155'i (%65,7) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 3,68$, ve $ss=0,92$ olarak bulunmuştur. Buna göre katılımcılar çalışanların sorumluluk alanlarının net olarak belirli olduğunu düşünmektedir.

Öğretmenlerin "Okulumdaki yöneticiler, yeniliğe ve sürekli gelişime açık, bilgili, vizyon sahibi ve çevresiyle uyumludur" sorusuna, en düşük 18'i (%7,6) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 115'i (%48,7) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 3,37$ ve $ss=1,19$ olarak bulunmuştur. Bu soruya denekler daha büyük oranda katılıyorum demesine rağmen kararsızım ve katılmıyorum diyenlerin oranı da oldukça yüksektir. Ancak sonuç olarak yine de okul yöneticileri katılımcılar tarafından gelişime açık, çalışanlar ve çevre ile uyumlu ve bilgili olarak düşünülmektedir.

Öğretmenlerin "Okulumuzda yönetici, öğretmen, öğrenci ve veliler arasında etkin bir iletişim vardır" sorusuna, en düşük 5'i (%2,1) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 119 'u (%50,4) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür" soru ile ilgili $\bar{X} = 3,29$, ve $ss=1,07$ olarak bulunmuştur. Buna göre katılımcılar genelde okul içi ve yakın çevre arasındaki ilişkinin yeterli olduğu kanısındadırlar.

Öğretmenlerin, "Eğitim kurumumuzda, TKY ile ilgili seminer konferans, hizmet içi eğitim çalışmaları yeterli seviyede düzenlenmektedir" sorusuna en düşük 5'i (%2,1) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 138'i (%58,5) katılmıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür." Soru ile ilgili $\bar{X} = 2,12$ ve $ss=0,90$ olarak bulunmuştur. Katılımcılar okulda yapılan toplam kalite yönetimine yönelik çalışmaların yeterli olmadığı görüşündedir. Bu durumda okullarda daha fazla TKY çalışmalarının yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenlerin "Eğitim kurumlarında da TKY ilkelerinin uygulanması gerekmektedir" sorusunda en düşük 3'ü (%1,3) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 94'ü (%39,8) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür" soru ile ilgili $\bar{X} = 3,78$ ve $ss=1,01$ olarak bulunmuştur. Buna göre eğitim kurumlarında TKY çalışmalarını uygulanmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Öğretmenlerin, "Okulumda TKY uygulamaları çerçevesinde kaynaklar etkili ve verimli kullanılır" sorusuna, en düşük 9' u (%3,8) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 104' ü (%44,1) katılmıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 2,63$ ve $ss=1,02$ olarak bulunmuştur. Bun göre katılımcılar okuldaki TKY uygulamalarının tam olarak

yerleşmediği ve bu çerçevede okulun kaynaklarında etkili ve verimli kullanılmadığını düşünmemektedirler.

Öğretmenlerin, “Okulun eğitim ve öğretim değerleri, misyonu, vizyonu ve stratejik odak noktaları tüm çalışanlar tarafından paylaşılıyor” sorusuna, en düşük15’i (%6,4) kesinlikle katılmıyorum, 109’u (%46,2) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür” sorusu ile ilgili $\bar{X} = 3,35$ ve $ss=1,18$ olarak bulunmuştur. Buna göre okulun TKY yönelik değerlerinin tüm okul tarafından paylaşıldığı düşüncesi yaygındır.

Öğretmenlerin, “Okulumda öğrencilerin eğitim ve öğretim başarıları sürekli ölçülüp denetlenmektedir” sorusuna, en düşük10’u (%4,2) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek136’sı (%57,6) katılıyorum, 43’ü (%18,2) kesinlikle katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür.” Soru ile ilgili $\bar{X} = 3,74$ ve $ss=1,03$ olarak bulunmuştur. Buna göre okuldaki öğretmenlerin eğitim ve öğretim başarılarının denetlenmenin yeterli olduğu görüşü hâkimdir.

Öğretmenlerin, “Kurumumuzda üst yönetim, verimli ve başarılı öğretmenleri her zaman ödüllendirmektedir”, sorusuna, en düşük5’i (%2,1) kesinlikle katılıyorum, en yüksek85’i (%36,0) katılmıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 2,32$ ve $ss=1,19$ olarak bulunmuştur. Okullardaki ödüllendirme sisteminin başarılı olmadığı görüşü yaygın olarak gözlenmiştir.

Öğretmenlerin, “Üst yöneticiler TKY ilkeleri doğrultusunda çalışanlarla birlikte hareket etmektedir” sorusuna, en düşük3’ü (%1,3) kesinlikle katılıyorum, en yüksek81’i (%34,3) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 2,71$ ve $ss=1,15$ olarak bulunmuştur. Yöneticilerin çalışanlar ile arasındaki birlikte hareket etme durumlarının yetersiz olduğu görüşüne sahiptirler.

Öğretmenlerin, “Toplam kalite yönetimini işimin verimliliğini artıracak bir araç olarak görüyor ve uyguluyorum” sorusuna, en düşük8’i (%3,4) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek91’i (%38,6) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür” sorusuyla ilgili $\bar{X} = 3,31$ ve $ss=1,07$ olarak bulunmuştur. Buna göre katılımcılar genellikle toplam kalite yönetiminin yararlı olduğunu düşünmektedir ve çalışmalarında uygulamaktadır.

Öğretmenlerin, “Kurumumuzda eğitimciler yeterince denetlenmektedir” sorusuna, en düşük5’i (%2,1) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek147’si (%62,3) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür” sorusuyla ilgili $\bar{X} = 3,52$ ve $ss=0,98$ olarak bulunmuştur. Buna göre okulda denetimin yeterli olduğu görüşü hâkimdir.

Öğretmenlerin, “Okulumuz eğitim çalışmalarını diğer ilgili kesimlerle koordineli bir şekilde yürütmektedir” sorusuna, en düşük 6’sı (%2,5) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 137’si (%58,1) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 3,32$ ve $ss=0,99$ olarak bulunmuştur. Okulun yakın çevre ile koordineli eğitim çalışmalarının olduğu görüşü yaygındır.

Öğretmenlerin, “Milli Eğitim Bakanlığı ve İl Müdürlüğümüz öğretmenlerin yenilikçi girişimlerine destek vermektedir” sorusuna, en düşük 12’si (%5,1) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 97’si (%41,1) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 3,07$ ve $ss=1,12$ olarak bulunmuştur. Öğretmenler milli eğitim birimlerinin kendilerini çoğunlukla desteklediği görüşüne sahiptir.

Öğretmenlerin, “Çalışanlar arasında rekabet ortamının oluşturulması başarıyı olumlu etkiler” sorusuna, en düşük 24’ü (%10,2) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 93’ü (%39,4) katılmıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 2,64$ ve $ss=1,33$ olarak bulunmuştur. Buna göre öğretmenler genellikle rekabetin başarı attırmada faydalı olmadığını düşünmektedir.

Öğretmenlerin, “Okulum iş dünyası ile iletişim ve işbirliği içinde faaliyet göstermektedir” sorusuna, en düşük 4’ü (%1,7) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 91’i (%38,6) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X} = 2,89$, ve $ss=1,08$ olarak bulunmuştur. Okul ortamının iş dünyası ile etkileşimi orta seviyededir.

Öğretmenlerin, “Okulumuz genel olarak tüm öğrencilerini hayata hazırlayarak onlara gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaktadır” sorusuna, en düşük 3’ü (%1,3) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 152’si (%64,4) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 3,69$ ve $ss=0,93$ olarak bulunmuştur. Okulun öğrencileri geleceğe hazırlamada yeterli olduğu görüşü hâkimdir.

Öğretmenlerin, “Öğrencilerin gelişimi için çevrenin ve ailelerin desteğini yeterince alıyorum” sorusuna, en düşük 2’si (%0,8) kararsızım, en yüksek 121’i (%51,3) katılmıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 2,53$ ve $ss=1,18$ olarak bulunmuştur. Öğretmenler aile desteğini yetersiz bulmakta ve öğretmenlerin daha fazla aile desteğine ihtiyacı olduğunu düşünmektedirler.

Öğretmenlerin, “Okulumda öğretmenlerin kendilerini geliştirebilmeleri için gerekli bütün imkânlar sağlanır” sorusuna, en düşük 5’i (%2,1) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 102’si

(%43,2) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 2,89$ ve $ss=1,13$ olarak bulunmuştur. Okul ortamının öğretmenler için yeterli olduğu konusunda yaygın bir görüş birliğine varılamamıştır.

Öğretmenlerin, “Kurum yöneticilerimiz kurumla ilgili tüm kararlarda öğretmenlerin görüşlerini, fikirlerini ve önerilerini dikkate alır” sorusuna, en düşük 13’ü (%5,5) kararsızım, en yüksek 113’ü (%47,9) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 3,24$ ve $ss=1,26$ olarak bulunmuştur. Yöneticilerin öğretmen katılımını çoğunlukla destekledikleri görüşü hâkimdir.

Öğretmenlerin, “Okulmdan hizmet alanların istek, öneri ve şikayetleri önemsenerek en kısa sürede çözümlenmektedir” sorusuna, en düşük 11’i (%4,7) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 136’sı (%57,6) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 3,39$ ve $ss=1,00$ olarak bulunmuştur. Buna göre okuldaki ihtiyaç ve sorunlara yönelik çözümler kısa sürede sonuca ulaşmıştır.

Öğretmenlerin, “Eğitim sistemimizin bugünkü yapısı gelişime açıktır” sorusuna, en düşük 8’i (%3,4) kararsızım, en yüksek 89’u (%37,7) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 2,82$ ve $ss=1,29$ olarak bulunmuştur. Öğretmenler daha büyük oranda eğitim sistemimin geliştirebilir yeniliklere açık olmadığını düşünmektedir.

Öğretmenlerin, “Sunulan hizmetlerde hizmet alanların memnuniyeti ön planda tutulmaktadır” sorusuna, en düşük 8’i (%3,4) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 122’si (%51,7) katılıyorum, 9’u (%3,8) kesinlikle katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 3,26$ ve $ss=1,01$ olarak bulunmuştur. Buna göre hizmet alanların memnuniyetine önem verildiği görülmektedir.

Öğretmenlerin, “Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi uygulamasını gerekli buluyorum” sorusuna, en düşük 7’si (%3,0) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 105’i (%44,5) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 3,77$, ve $ss=1,02$ olarak bulunmuştur. Katılımcılar toplam kalite yönetiminin gerekliliği konusunda çoğunlukla ortak görüşe sahiptir.

Öğretmenlerin, “Çalıştığım okulda proje çalışmalarının yapılmasının sistemin gelişmesine faydalı olacağını düşünüyorum” sorusuna, en düşük 3’ü (%1,3) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 120’i (%50,8) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x} = 3,78$ ve $ss=0,99$ olarak bulunmuştur. Katılımcılar okulda proje çalışmalarının eğitim sistemine faydalı olduğu görüşüne sahiptir.

Öğretmenlerin, “Okulumuzda “gelişmenin sonu yoktur” inancı vardır” sorusuna, en düşük 18’i (%7,6) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 100’i (%42,4) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x}=3,28$ ve $ss=1,16$ olarak bulunmuştur. Buna göre “gelişmenin sonu yoktur” ilkesi okulda yaygın bir görüş olarak belirlenmiştir.

Öğretmenlerin, “Kurumumuz teknolojik gelişmeleri takip edebilmemize imkan tanımaktadır” sorusuna, en düşük 18’i (%7,6) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 95’i (%40,3) katılıyorum, 18’i (%7,6) kesinlikle katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{X}=3,03$ ve $ss=1,18$ olarak bulunmuştur. Kurum içi teknolojik gelişmelerin uygulanması ve takibe uygun ortam sağlanmıştır.

Öğretmenlerin, “Okulumda kurumsal ve bireysel amaçlar arasında denge sağlanarak çalışanların iş doyumunu göz önünde bulundurulur” sorusuna, en düşük 6’sı (%2,5) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 127’si (%53,8) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x}=3,13$ ve $ss=1,15$ olarak bulunmuştur. Okulda kişilerin amaçları ve kurum amaçları arasında denge olduğu görüşü hâkimdir.

Öğretmenlerin, “Eğitim sistemimizin hedefleri, öğrenci, veli ve sektör beklentilerini karşılamak için sürekli iyileştirilmektedir” sorusuna, en düşük 15’i (%6,4) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 87’si (%36,9) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x}=2,76$ ve $ss=1,32$ olarak bulunmuştur. Eğitim sisteminin sürece uygun olarak gelişime açık olduğu fikri yaygın değildir.

Öğretmenlerin, “Yaptığım iş, eğitimime, yeteneklerime ve kişisel özelliklerime uygundur” sorusuna, en düşük 6’sı (%2,5) kesinlikle katılmıyorum, en yüksek 117’si (%49,6) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x}=3,94$ ve $ss=1,07$ olarak bulunmuştur. Katılımcılar öğretmenlik mesleğini kendilerine uygun olduğunu düşünmektedir.

Öğretmenlerin, “Kurumumuz öğretmenlerin sürekli gelişimini sağlamak için gerekli eğitimleri sağlamaktadır” sorusuna, en düşük 11’i (%4,7) kesinlikle katılıyorum, en yüksek 116’sı (%49,2) katılıyorum, şeklinde görüş bildirdikleri görülmüştür. Soru ile ilgili $\bar{x}=3,22$ ve $ss=1,20$ olarak bulunmuştur. Kurumda öğretmen gelişimini sağlamak için eğitim verilmesi desteklenmektedir.

Tablo 2’de katılımcıların Toplam Kalite Yönetimi maddelerine ilişkin algı puanlarının ortalama puanları ve standart sapma puanların yer aldığı düzeyler verilmiştir. İlgili tablo incelendiğinde en yüksek madde ortalamasına sahip maddeler sırasıyla Madde 30 ”Yaptığım

iş, eğitimime, yeteneklerime ve kişisel özelliklerime uygundur” $\bar{x} = 3,94$, Madde 5 “Eğitim kurumlarında da TKY ilkelerinin uygulanması gerekmektedir.” $\bar{x} = 3,78$, Madde 25 “Çalıştığım okulda proje çalışmalarının yapılmasının sistemin gelişmesine faydalı olacağını düşünüyorum.” $\bar{x} = 3,78$ maddeleridir.

Ortaya çıkan bu sonuç Ürkmez (2002) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları ile örtüşmemiştir. Ürkmez’e göre, eğitimciler TKY’nin başarıya ulaşacağına inanmadığı sonucu çıkmaktadır. Ürkmez araştırmasında daha çok “Türkiye’deki eğitim sistemini ele almış ve araştırmasının sonuç bölümünde eğitim sisteminde yazılı amaçlar gerçekleştirilirse yeterli olacak sanılıyor. Bilginin dogma gibi ezberletilmesinin başarı olarak yorumlandığı bu sistemde, bilgiyi kullanan, bilgi üreten anlayış yeşeremez. Okullar için belirlenen mevcut hedefler, Türk toplumunun ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır” ifadelerine yer vermektedir.

Buna karşın En düşük madde ortalamaları ise Madde 4 ” Eğitim kurumumuzda, TKY ile ilgili seminer konferans, hizmet içi eğitim çalışmaları yeterli seviyede düzenlenmektedir.” $\bar{x} = 2,12$ maddesi ilk sıradadır.

Bu bulgu Çetin ve Akın (2001)’ın Toplam Kalite Yönetimi ilkelerinin okullarda önem verildiği ölçüde uygulanmadığı sonucu ile örtüşmektedir. Çetin ve Akın’a göre bir kurum TKY prensipleri doğrultusunda kurum çalışanlarını yönlendirmeli, onları gerekli eğitim programlarından geçirmelidir.

Madde 9’da ise “Kurumumuzda üst yönetim, verimli ve başarılı öğretmenleri her zaman ödüllendirmektedir” $\bar{x} = 2,32$ maddesi ise yine düşük ortalamaya sahiptir.

TKY’nin eğitime uygulanabilirliği konulu Kaymaz (2002)’ın yaptığı araştırmasında “TKY’nin başarısını artırmada belirlediği ölçütlerden biri de motivasyondur. Motivasyonu artırıcı etkenlerden biri de ödüllendirmedir. Kurumsal ve bireysel amaçlar arasında denge sağlanarak çalışanların iş doyumunu göz önünde bulundurulur”, denilmektedir. Buna karşın araştırmamızda okullarda ödüllendirmenin az olduğu ve adil olmadığı görüşü yaygındır.

5. Sonuç Ve Öneriler

TKY insana saygıyı ön planda tutan, yaşam kalitesini iyileştirmeye çalışan bir yönetim anlayışı olarak MEB’ye yeni değerler kazandırabilecek bir yönetim felsefesidir. Bu nedenle MEB 1999 yılından beri merkez ve taşra teşkilatında TKY çalışmalarına başlamıştır. Ancak TKY’den beklenen başarının görülebilmesi için uzun vadede kurum kültürünün değişmesi ve gelişmesi gerekmektedir.

Katılımcıların Toplam Kalite Yönetimi ifadelerine ilişkin algı puanlarına baktığımızda en yüksek görüş “Yaptığım iş, eğitimime, yeteneklerime ve kişisel özelliklerime uygundur” ifadesine aittir. Öğretmenler öğretmenlik mesleğine yönelik olarak kendilerini yeterli bulmaktadırlar. Bunun yanı sıra öğretmenler yaptıkları işten memnun olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin memnuniyetlerinin gözle görülür şekilde yüksek olması eğitim açısından olumlu bir sonuç olarak görülmektedir. Bunu “Eğitim kurumlarında da TKY ilkelerinin uygulanması gerekmektedir” ifadesi takip etmektedir. Öğretmenler okullarda TKY’ye yönelik çalışmalarının yapılmasını istemekle TKY konusunda olumlu düşüncelere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bunu “Çalıştığım okulda proje çalışmalarının yapılmasının sistemin gelişmesine faydalı olacağını düşünüyorum” ifadesi takip etmektedir.

Aynı zamanda katılımcılar “Eğitim kurumumuzda, TKY ile ilgili seminer konferans, hizmet içi eğitim çalışmaları yeterli seviyede düzenlenmektedir” ifadesine düşük oranda katılmışlardır. Böylece eğitim kurumlarında daha fazla TKY konulu çalışmalara ve etkinliklere yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar “Kurumumuzda üst yönetim, verimli ve başarılı öğretmenleri her zaman ödüllendirmektedir” ifadesine düşük puan vererek kurumlarda ödüllendirme sisteminin eksik olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte “Öğrencilerin gelişimi için çevrenin ve ailelerin desteğini yeterince alıyorum” ifadesine düşük puan vererek çevre ve aile desteğinin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Çalışmayla ilgili elde edilen sonuçlar ve taranan literatüre dayalı öneriler aşağıdaki şekildedir;

- Okullarda TKY ilkelerinin daha fazla uygulanmasına yer verilmesi gerekmektedir.
- Okullarda TKY ile ilgili seminer konferans, hizmet içi eğitim çalışmalarına daha fazla yer verilmelidir.
- Okullarda ödüllendirme sistemlerine daha fazla yer verilmelidir.
- Okulların çevre ve ailelere ilişkisi güçlendirilmeli bu doğrultuda ailelere ve çevreye seminerler ve tanıtımlara yer verilmelidir.
- Okul yöneticilerinin ve çalışanlarının görevlerinden memnuniyetlerini artırmak için özlük haklarında iyileştirmelere gidilebilir.
- Üniversitelerin öğretmen yetiştiren bölümlerinde ve eğitim yönetim alanında eğitim veren lisansüstü programlarında Toplam Kalite Yönetimine yönelik dersler verilmelidir.

- Belirli yerleşim merkezlerinde pilot uygulamaya gidilerek çevre bilgilendirilmesi arttırabilir.
- Bu araştırma farklı tip okullarda tekrarlanabilir.
- Yönetim anlayışında daha katılımcı yaklaşım sergilenebilir.
- Ailelerin okul işleyişine katılımı sağlanabilir.

Kaynakça

Ankara Sanayi Odası (1999).Toplam Kalite Yönetiminin Kamu Sektöründe Uygulanması ve Karşılaşılan Sorunlar, *Aylık Yayın Organı*,Aralık.

Balcı, A.(2001).*Sosyal Bilimlerde Araştırma*,Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Bonstingl, J. J. (1992). The Quality Revolution in Education Educational Leadership, *Improving School Quality*, 50(3), November, 1992. pp.4-9.

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Cafoğlu, Z. (1996). *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi*, Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çetin, C., ve Akın, B. (2001). *Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi*, Beta Yayınları, İstanbul.

Ensari, H. (2003). *21.Yüzyıl Okulları İçin Toplam Kalite Yönetim*, Sistem Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul.

Erkul, H.(1998).“Yatılı Bölge İlköğretim Okullarında Yönetim Sorunları ve Toplam Kalite”, *Kamu Yönetimi Ulusal Kongresi*, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Güçlü, N., Gülbahar, B. (2006). Türk Eğitim Sisteminde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanması. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:13, ss.22-28.

Ishikawa, K. (1985). *What is Total Quality Control? TheJapaneseWay*, Prentice-Hall, London.

Karasar, N.(2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, 15. Baskı, Ankara.

Kaymaz, F.N. (2002).Toplam Kalite Yönetiminin Eğitime Uygulanabilirliği, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Langford, D. P. (1999). Eğitimde Kalite Yönetimi, KalDer Yayınları (Çev: Meltem Süngür), No:20. İstanbul.

Mahiroğlu, A ve Buluç, B.(1999). Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Yönetiminin Araçları, *Politeknik Dergisi*, 2 (1), ss.53-61.

Milli Eğitim Bakanlığı (2002). Eğitim Örgütünün Yönetimi ve Denetimi,<http://www.meb.gov.tr/Stats/Apk2002/10.htm>, (05/01/2015)

Milli Eğitim Bakanlığı (2012).Eğitimde Toplam Kalite Uygulamaları Çalışma Grubu, <http://sgb.meb.gov.tr/www/kalite-calisma-grubu/icerik/61>,(07/01/215).

Milli Eğitim Bakanlığı(2015). TKY Rapor Hazırlama Kılavuzu, http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/58/07/706613/icerikler/meb-ky-rapor-hazrlama-klavuzu_1046816,(07/01/2015).

Milli Eğitim Bakanlığı(1999). *Müfredat Laboratuvar Okullar (MLO) Modeli*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı(1999). *Okul Gelişim Modeli Planlı Okul Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2001). Problem Çözme Teknikleri, Endüstriyel Teknik Öğretimde Toplam Kalite, Erkek Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü, Ankara.

Peker, Ö. (1994). Toplam Kalite Yönetiminin Eğitim Sistemine Uygulanabilirliği, *Amme idaresi Dergisi*, 2(27), Haziran, ss.63-78.

Şen, H. Ş. ve Erişen, Y. (2002). Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Öğretim Elemanlarının Etkili Öğretmenlik Özellikleri,*Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), ss.99-116.

Şimşek, M. Ş.(2005). İşletme Bilimlerine Giriş, 12. Baskı, (yky), Konya.

Şişman, M. (1998). “Toplam Kalite Yönetiminin Okula Uygulanması”, Kamu Yönetiminde Kalite, *I. Ulusal Kongresi*. 26-27 Mayıs. Ankara.

Türkmen, Ö.(2006). İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarına İlişkin Müdür ve Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Ünal, S. (1998). “Eğitim Örgütlerinde Toplam Kalite Yönetiminin Öğeleri ve Uygulamada Karşılaşılan Engeller”, *I. Ulusal Kalite Kongresi*, Tüsiad-Kalder Yayınları, İstanbul.

Ürkmez, G. (2002). Toplam Kalite Yönetimi İlköğretim Okullardaki Eğitim Programlarına Uygulanabilirliği, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

TÜRKİYE’DE AK PARTİ İLE BİRLİKTE GÜNDEME GELEN “BAŞKANLIK SİSTEMİ TARTIŞMASI”: SİSTEMİN GEREKLİLİĞİ, UYGULANABİLİRLİĞİ, ÇEKİNCE VE ENDİŞELER

Öğr. Gör. Hüseyin ÖZBAY

Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F.,Siy.Bil.ve Kamu Yön.Bölümü
hozbay@bartin.edu.tr

Özet

Siyasal sistemler ve rejimler tartışması, Platon’dan Rawls’a kadar sürmüştür. Bu süreçte ideal devlet düzeni arayışlarında, meşruiyetini halk iradesine dayandıran demokrasi modeli tek geçerli sistem olarak modernitenin bir göstergesi şeklinde kabul edilmiştir. Siyasal iktidarın kuvvetler arasındaki dağılımı veya sınırlandırılması anayasalarda düzenlenmiştir. Demokratik ülkelerde Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi ve Yarı Başkanlık Sistemi olmak üzere üç temel hükümet sistemi bulunmaktadır. Parlamenteonun varlığı demokrasi için bir garanti olmadığı için demokrasi, parlamenter sistem olmaksızın da var olabileceği gibi; parlamenter sistem de demokrasi olmaksızın var olabilir. Dolayısıyla hükümet biçimi ile demokrasi veya hukuk devleti arasında doğrudan bir ilişki veya orantı bulunmamaktadır. Bu çalışmada iyimser bir perspektiften bu iddia savunulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de sürekli tartışılan başkanlık sisteminin gerekliliği ve uygulanabilirliğini sorgulamak ve sisteme yöneltilen bazı eleştirilerin ve çekincelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Bu bağlamda literatür taraması yapılarak başkanlık sisteminin avantajları ekseninde, gerek parlamenter sistemin dezavantajları gerekse başkanlık sisteminin olumlu yönleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada ayrıca çeşitli yazarların görüşlerine yer verilmiş ve hükümet sistemlerinin kavramsal boyutta analizi yapılarak tarihsel süreç içerisinde ülke örnekleri ile kıyaslama yapılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öncelikle başkanlık sisteminin gerekliliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde başkanlık sisteminin ülkemizde uygulanabilirliği detaylı olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise sisteme karşı yöneltilen eleştiri ve çekincelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hükümet Sistemleri, Parlamenter Rejim, Başkanlık Sistemi, Yarı Başkanlık, Erklar Ayrılığı, Yasama ve Yürütme.

“PRESIDENTIAL SYSTEM DEBATE” PUT BY THE JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY (AK PARTY) ON THE AGENDA IN TURKEY: THE NECESSITY AND APPLICABILITY OF THE SYSTEM AND ITS RESERVATIONS AND CONCERNS

Abstract

Political systems and regimes discussion lasted from Plato to Rawls. In this discussion process, the democracy model which is universally the only valid regime of all systems basing its legitimacy upon the people's will has been recognized as an indication of modernity in search of the ideal state order. The distribution or limiting of the power of government among the political powers is regulated by the constitutions of the countries. In democratic countries, there are three basic systems of government including parliamentary system, presidential system and semi-presidential system. Democracy can exist without parliamentary system and parliamentary system, in contrast, can exist without democracy just because the existence of Parliament does not guarantee democracy. Therefore, there is no direct relationship or proportion between the system of government and

democracy or the state of law. This paper aims to defend these claims from an optimistic perspective. The main purpose of this study is to question the necessity and applicability of the presidential system which has been continually discussed in Turkey and provide a better understanding of the criticisms of the presidential system and some reservations about it. In this context, in the framework of the advantages of the presidential system, both the disadvantages of the parliamentary system and the positive aspects of the presidential system have been examined by making a literature review as well as making a comparison with the other countries historically and systems of government. Moreover, this paper also contains about the views of the various authors by making an analysis in the conceptual dimension. This work consists of three parts: the first section primarily focuses on the necessity of the presidential system. In the second part, the applicability of the presidential system in our country is considered in detail. The criticisms of the presidential system and some reservations against it are given in the third part.

Key Words: Systems of Government, Parliamentary Regime, Presidential System, Semi-Presidentialism, Separation of Powers, Legislation and Executive

1. Giriş

Türkiye’de özellikle tek parti iktidarları döneminde hükümet sistemi değişikliği tartışmaları gündemden düşmeyen bir konudur. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2012’de ortaya attığı Başkanlık Sistemi önerisi, özellikle 2015 genel seçimlerinden önce kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Esasen Başkanlık Sistemi tartışması yeni değildir. Anayasa hukukçusu ve Meclis eski Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Burhan Kuzu’nun 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’a danışmanlık yaptığı 1980’lerde ilk olarak gündeme gelmiştir. Daha sonra 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel döneminde bir kez daha gündem konusu olmuştur.

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 genel seçimlerinde iktidara gelmesiyle birlikte R. Tayyip Erdoğan tarafından yeniden dillendirilen hükümet sistemi değişikliği, önce 2007 Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile sonra 2011 genel seçimlerinde AK partinin %50’ye yakın oy almasının ardından daha da sık bir şekilde tartışmaya açılmıştır. Başkanlık Sistemi, 2011 yılında başlatılan yeni anayasa yapım süreci ile birlikte 2012’de Meclis Anayasa Uzlaşma Komisyonu’na sunulan taslak olarak kamuoyunda ve medyada yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Nihayet 2014’te Cumhurbaşkanının ilk defa doğrudan halkoyu ile seçilmesi sonucunda parlamenter sistem yerine başkanlık sisteminin getirilmesi fikri daha da alevlenmiştir. Özellikle son 10 yılda Türkiye’nin yakaladığı ekonomik dinamizmi ve ilerlemeyi devam ettirecek ve bölgesel başat güç olabilmesi için istikrarlı bir siyasi yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Başkanlık Sistemi de bu ihtiyacı giderecek bir sistem olarak AK Parti tarafından öne sürülmüştür.

Bazı yazarlar ABD'deki gibi bir başkanlık sisteminin ulus devlet ve parlamenter sistem geleneğine uymadığını belirtmekte; bazıları ise Fransa'daki gibi bir yarı başkanlık sisteminin daha uygun olacağını ifade etmektedir. Diğer bir grup yazar, yeni hükümet sistemi arayışlarının boşa yapıldığını asıl sorunun demokratikleşme sorunu olduğunu söyleyerek bu sisteme karşı çıkmaktadır. İşte Ak Parti'nin önerdiği model ile Fransa'nın üniter yapısı ve Amerika'nın başkanlık sistemi birleştirilmek istenmiştir.

2. Sistemin Gerekliliği

Parlamenter sistemin eksiklikleri ve olumsuzlukları, bugün artık tüm dünyada tartışılmaktadır. Bunlardan en önemlisi, iktidarın dizginlenmesini sağlayan “erkler ayrımı”nın uygulamada görülmemesidir. Bir diğer tartışma konusu da hükümetin, kendi içerisinden çıktığı parlamento tarafından denetlenememesi nedeniyle oluşan siyasi istikrarsızlıktır (Fendoğlu,2010:24). Bugün başkanlık sisteminin savunulmasının en önemli ve temel gerekçesi, 65 yıllık çok partili siyasal yaşamda koalisyon hükümetlerinin sayısının çokluğu (Kuzu, 2013a: 92) ve ülkeye siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan olumsuz etkileridir. Sadece 1970-1980 yılları arasında bile 12 hükümet değişmiş, bir yıldan kısa ömürlü olmuştur. Gerçekten de Menderes, Demirel ve Özal'ın tek başına iktidar olduğu dönemlere bakıldığında, ekonomik ve sosyal yapıda tıpkı AK partinin tek başına iktidar olduğu 2002-2015 dönemine benzer olumlu gelişmeler görülmüştür. Bu nedenle, siyasi istikrar için hükümet istikrarı elzem görünmektedir (Tunç ve Yavuz,2009:16). Askeri ve sivil bürokratik oligarşi örneklerini yaşamış olan Türkiye'de siyasi meşruiyetini halktan alan demokratik bir başkan, siyasal yaşama yapılan demokratik olmayan müdahaleleri de önleyecek ve “vesayetçi demokrasiden çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiye geçişi” sağlayacaktır (Hekimoğlu, 2009:53).

Başkanlık sisteminin en belirgin özelliği yürütmenin nasıl oluştuğudur. Parlamenter sistemde yürütme erki parlamento içerisinden geldiği için ve mecliste de tek bir parti çoğunluğu sağlayamadığı için koalisyon hükümetleri kaçınılmaz bir son olmaktadır. Ayrıca parlamenter sistemde milletvekillerinin parti değiştirmeye teşvik edilmesi veya zorlanması ile birlikte hükümetlerin düşürülmesi ve koalisyonların bozulması ihtimali vardır. Bunun yanısıra Atatürk ve İnönü'den beri F.Korutürk ile S. Demirel; T.Özal ile S. Demirel; S. Demirel ile T.Çiller ve nihayet A.N. Sezer ile B.Ecevit arasında yaşandığı gibi Cumhurbaşkanı ile Başbakanlar arasında yaşanan sürtüşme ve gerginlikler, hem ekonomik hem de siyasal yaşamda krizler meydana getirmiş ve yönetimde istikrarsızlık yaratmıştır (Bal, 2013:128).1982 anayasasının Cumhurbaşkanı aşırı yetkilerle donattığı ve ona önemli yetkiler verdiği bilinmektedir. En yakın iki örnek incelendiğinde; Özal'ın reformları ve

politikalarının Evren tarafından veto edildiği, hatta anayasa mahkemesinde dava açılarak engellendiği hatırlanabilir. Aynı şekilde genç kuşak bile Sezer'in Ak Parti'ye karşı birçok yasayı veto ettiğine ve Anayasa Mahkemesi üyelerini atama avantajını kullanarak bazı kanunları iptal ettirdiğine şahit olmuştur.

Koalisyon dönemlerinde koalisyon ortağı sayısına göre bakanlık sayısının artırıldığı ve bu şekilde sadece diğer koalisyon ortaklarına verilmesi için çoğaltılan bakanlıkların koalisyon ortakları arasında paylaşıldığı görülmüştür (Kuzu,2013b:31). AK Parti iktidarından önce 38'e kadar çıkan bakanlık sayısı, AK parti döneminde 21'e kadar indirilmiştir (Lamba ve diğ.,2014:184-185). Haziran 2015 genel seçimleri sonrasında 63. hükümetin kurulması çalışmalarında koalisyon arayışı için "bakanlık ayırma" formüllerinin konuşulması koalisyon dönemlerinde bakanlık sayısındaki artışın en güzel örneğidir (Hürriyet ve Sabah, 2015). Görüldüğü gibi bakanlık paylaşımı, koalisyon hükümetlerinde en büyük sorunlardan biridir. Çok küçük bir oran ile temsil edilen bir parti temsil ettiği orandan daha yüksek bir oranda fayda elde etmek istediğinden, halkın çoğunluğunu temsil eden partilere kafa tutabilmekte ve pazarlık etmektedir. Böylece koalisyon hükümetleri, daha kuruluş aşamasında birçok sıkıntı ve tıkanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Parlamenter sistemde sürekli ve kısa ömürlü koalisyon hükümetleri, istikrarsızlık yaratmaktadır. Kısa ömürlü hükümetler sağlam, tutarlı ve uzun dönemli politikalar uygulayamazlar. İstikrarsız ortamda bürokratik vesayet yapıları ortaya çıktığından siyasi partiler gittikçe güçsüzeleşir. Sonuçta hükümet istikrarsızlığı, siyasi istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir (Miş ve diğ.,2015:8)

Hatta koalisyon ortakları "ülkeyi hükümete bırakmama" durumunu bir övünç kaynağı olarak kamuoyuna sunabilmektedir. Genel seçimlerin yaklaştığı dönemlerde koalisyon ortakları kendi bakanlıkları aracılığı ile kendi seçim çevrelerine yatırım yapmakta ve devletin kaynakları ve gelirleri, dengesiz bir şekilde dağıtılmaktadır. Ayrıca koalisyon ortakları ülkenin ekonomik ve sosyal sorunlarından birbirini sorumlu tutmaktadır. Böylece seçmen, ülkeyi sorunlara hangi partinin sürüklediğini tam olarak algılayamamakta ve partilerin olumsuz icraatlarından kimi sorumlu tutacağına karar vermede zorlanmaktadır (Yanık, 2013:664). Başkanlık sisteminde ise kuvvetler ayrılığı aynı zamanda kuvvetlerin sorumluluklarının da ayrılması anlamına geleceğinden ülkeyi yöneten kişi, yani yetkili ve sorumlu kişi açıkça belirlenmiştir (Lijphart, 1992:14). Bu sistemde dört veya beş yıllık dönemde kimin ne yaptığı, yürütmenin icraatı çok açık ve net bir biçimde seçmen tarafından görülmektedir (Kuzu, 2013a:100). Seçmen başkanın politikalarını ve muhtemel sonuçlarını bilerek başkan seçtiğinden başarısız olan başkandan da hesap sorabilmektedir (Hekimoğlu,

2009:54). Bakanlar, başkanın görev süresine bağlı olarak çalıştığı için uzun süreli hükümetler görülmektedir. Bu durum seçmenin kararsızlığını önlemekte ve siyasal katılımı arttırmaktadır (Kuzu, 2013b:35; 2013a:149). Bunun yanı sıra süre güvencesi, başkanın “uzun erimli politikalar” uygulayabilmesine imkan sağlayacaktır (Hekimoğlu, 2009:53).

Parlamentar Sistemde “kuvvetler ayrılığı ilkesi”nin artık işlevini yitirdiği söylenebilir. Çünkü bu sistemde yasamanın, yürütmenin denetim ve kontrolünde işlediği görülmektedir (Carey, 2005:92). Başkanlık sisteminde başkan ve bakanlar parlamento üyesi olmadığından meclis çalışmalarına katılamazlar ve kanun teklif edemezler. Dolayısıyla yürütmenin yasama faaliyetlerine etkisi “veto” ile sınırlıdır (Tunç ve Yavuz, 2009:9). Parlamentar sistemde ise kanunları ve bütçeyi hazırlama yetkisi mecliste olsa da fiilen yürütme organının hakim olduğu görülmektedir (Kuzu, 2013b: 36). Örneğin meclisteki kanunların yüzde 95’ten fazlasını hükümetler ileri sürmektedir (Yanık, 2013:663). Geriye kalan çok az yasa teklifi milletvekilleri tarafından ileri sürülmektedir. Ayrıca hükümetler kamuoyu tepkisi çekmemek için genellikle milletvekili teklifi biçiminde yasa önerisi sunmaktadır. Hatta kanunların komisyonlarda ve Genel Kurulda görüşülmesi sırasında hükümetin kabul etmediği hiçbir önerge kabul edilmemektedir (Boyunsuz, 2014:331). Son olarak, bütçe gibi önemli bir yasanın hazırlanması da sadece hükümet tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan yasama ve yürütme erklerinin ayrı olması beklentisi, demokratik yönden imkansız hale gelmektedir. Dolayısı ile parlamenter sistemde yasama erki tamamen yürütmenin güdümündedir. Bu nedenle meclisin itibarının geri kazandırılması ve asli görevi olan kanun yapma ve bütçeyi denetleme görevlerinin işlerliğinin sağlanması bakımından başkanlık sistemi gereklidir. Aynı zamanda başkanlık modeli, partideki bölünmelerden ve meclisteki oyunlardan milletvekillerini kurtararak onları daha bağımsız hale getirecektir (Fendoğlu, 2010:25). Böylece milletvekilleri ne parti liderinden ne parti grubundan ne de diğer delegelerden çekinmek zorunda kalacaktır.

Başkanlık sisteminde ise “kuvvetler ayrılığı” ilkesi, yalnızca yasama ve yürütme erklerinin birbirinden bağımsız olması anlamına gelmez; aynı zamanda bu sistemde hem yasama hem de yürütme organındaki kişilerin, “aynı anda her iki organda birden bulunamayacağı anlamına” (Lijphart, 2014:153) da gelir. Yasama ve Yürütme erkleri farklı konumda olduğundan, mecliste çoğunluğu bulunan partinin meclis üzerinde herhangi bir baskısı olmaz (Bayram, 2016:35). Bu nedenle başkanlık modelinde yürütme mensubu kişilerin, meclis çalışmalarına katılma ve yasama faaliyetinde bulunma hak ve yetkisi olmadığından yasama işlemleri, hükümetin veya bakanların etkisinde kalmadan yürümektedir (Özdağ, 2013: 148).

Parlamentar sistemde parlamento; onaylasa da onaylamasa da, katılsa da katılmasa da kendi hükümetini destekleyecektir. Milletvekili kendi hükümetinin hazırladığı kanuna itiraz edemez ve gensoruda aleyhte oy kullanamaz (Kuzu, 2013a:149), kullanırsa vekil tasfiye edilir ve bir şekilde cezalandırılır. Başkanlık sisteminde ise kongre üyeleri kendi seçmenlerinin tercihleri doğrultusunda partisinin liderliğinden farklı yönde oy kullanabilir. Böyle bir durumda parti tarafından ceza alma uygulaması yoktur. Çünkü bu sistemde siyasi partilerin, parlamenter sistemdeki gibi bir parti programı ve programı belirleyen organları yoktur (Aydın, 2013:469).

Parlamentar sistemin yargı bağımsızlığı açısından yarı başkanlık veya başkanlık sisteminden daha iyi bir sistem olduğu da söylenemez. Bütün hükümet sistemlerinde yargının yürütmenin etkisi altında kalması hukuk devleti açısından sorun yaratmaktadır. Örneğin ülkemizde hakim ve savcı adaylarının mesleğe kabulünde, atama ve yükselmelerinde yürütmenin etkisi görülmektedir. Bazı ülkelerde mahkemelerin yapısında, bütçelerinde ve mevzuatlarında kanunla değişiklik yapılarak bir baskı kurulmaktadır (Sungurlu, 2013:200). Bugün dahi sözde demokratik olan bazı parlamenter sistemlerde, yargı bağımsızlığından söz etmek mümkün değildir. Anlaşılacağı gibi yargı bağımsızlığı ile kuvvetler arasındaki bağımsızlığın hükümet sistemleri ile doğrudan ilgili olmadığı açıktır (Özbudun, 2013:206).

Parlamentar sistemde parti sisteminin baskıcı ve katı olması, milletvekilleri üzerindeki parti ve lider baskısını hissettirmektedir. Milletvekilleri vekilliklerini devam ettirebilmek için parti yönetimine ve başkanına karşı görüş ve fikirlerini açıkça ifade edememekte, eleştirilerini açıkça yapamamaktadır (Kuzu,2013a:149). Basit bir örnek vermek gerekirse, 2007 Cumhurbaşkanlığı seçiminde bazı partilerin milletvekilleri istedikleri halde genel başkan ve parti baskısı ile oylamaya katılamamış ve bu nedenle 6 oy eksiği ile toplantı yeter sayısı (367) sağlanamamıştı. 367 sayısının hem toplantı, hem de karar yeter sayısı olup olmadığı tartışması sonucunda Anayasa Mahkemesi seçimi iptal etmiştir. Bununla birlikte liste usulü milletvekili seçim yöntemi ve bakanların genellikle meclis içinden seçilmesi; yeniden seçilmek isteyen ya da bakanlık beklentisi içinde olan iktidar ve muhalefet partisi milletvekillerini, parti genel başkanına ve partiye bağlı hale getirmektedir. Çünkü adayların belirlenmesi aşamasında parti genel başkanlarının sürece doğrudan bir etkisi ve müdahalesi bulunmaktadır. Oysa bir partiyi demokratik olarak tanımlayabilmek için yöneticilerinin; tüm parti üyeleri tarafından serbest ve gizli oyla seçilmesi, parti programının genel kurul tarafından belirlenmesi, çeşitli görüş ve eğilimlerin parti içinde tartışılabilmesi gereklidir (Duverger, 1986:46).

Günümüzde parlamenter sistemin ülkemizin de dahil olduğu bazı ülkelerde artık işlevselliğini yitirdiği görülmektedir. Çünkü Parlamenter Sistemin erkler arasında denge sağlama özelliği

kaybolmuştur. Yani parlamenter sistemde meclis denetim yolları işlevini yitirmiştir. Şöyle ki, parlamentonun yürütmeyi denetim aracı olan hükümeti düşürme ve denetleme yetkisi kullanılamaz hale gelmiştir. Aynı şekilde Yürütme erkinin de parlamentoyu feshetmesi veya seçimlerin yenilenmesini istemesi fiilen mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran parti liderinin başkanlığındaki kabine, seçimlerin yenilenmesini istemeyeceği gibi; yine yürütmenin içinden çıktığı parlamentoda çoğunluğu oluşturan grup, kendi partisinin hükümetini düşürmek istemeyecektir. Hatta Cumhurbaşkanı'nın da aynı partiden seçilmiş olması durumunda, hiçbir Cumhurbaşkanı parlamento seçimlerini yenileme yetkisini kullanmayacaktır. Özetle, artık “gensoru” ve “meclis soruşturması” yöntemleri ile hükümet ya da ilgili bakanın/başbakanın düşürülmesi ve görev suçu ile yargılanabilmesi fonksiyonu sağlıklı bir şekilde çalışmamaktadır (Gül ve Karagöz, 2007:724). Dolayısıyla parlamentoda tek bir parti çoğunluğu elde etmişse parlamentonun hükümeti denetlemesi imkansız hale gelmektedir (Yanık, 2013:663). Bu durumun son örneği, 17-25 Aralık sürecinde 4 bakanın Meclis Soruşturma Komisyonu tarafından aklanmasında kısaca meclis çoğunluğunun kendi bakanını düşürmemesi olayında açıkça görülmüştür (Hürriyet, 6 Ocak 2015). Muhalefet partilerinin soruşturma önergelerinin değerlendirmeye alınmaması, sistemi işlevsiz kılmaktadır. Mevcut parlamenter sistemde bir bakan veya başbakanın düşürülmesi çok zor görünmektedir.

Yürütmeyi oluşturan hükümet veya kabine, doğrudan halk tarafından belirlenmediği için yürütmenin doğrudan halka karşı sorumlu olmaması da parlamenter sistemin açıklarındandır. Başkanlık Sistemi'nde ise bakanlar, halkın doğrudan seçtiği başkan tarafından belirlendiğinden her ikisinin de halka karşı sorumluluğu bulunmaktadır (Özdağ, 2013:148). Halkın doğrudan seçtiği bir yönetici, herhangi bir meclis tarafından dolaylı olarak seçilen bir yöneticiye oranla daha demokratik bir nitelik taşımaktadır (Ergil, 2013:373). Bu anlamda temsil ilişkisinin daha doğrudan bir hal aldığı ifade edilebilir. Seçilen başkan, “saygınlık ve meşruluk” açısından güven kazanmış olur (Lijphart, 1992:13). Ayrıca yine parlamenter sistemde seçim barajları, en az dört veya beş partinin sisteme dahil olmasını sağladığından koalisyonları mecbur kılmaktadır. Başkanlık sistemi modelinde ise seçimlerde ve yürütmenin oluşturulmasında istikrar sağlandığı için seçim barajına ihtiyaç duyulmayacaktır. Yine başkanlık modelinde güvenoyu ile düşürülme endişesi olmadığından yürütmenin, daha cesur kararlar aldığı ve taahhüt ettiği programı daha kolay hayata geçirebildiği izlenmektedir (Kuzu, 2013:101). Bu nedenle başkanlık modeli, hükümetin geleceği daha iyi görmesi ve yatırım yapabilmesi açısından daha faydalı ve istikrarlı bir modeldir. Çünkü sert kuvvetler ayrılığı

nedeniyle yasama ve yürütme arasında bir bağımlılık yoktur. İdarenin/hükümetin siyasi sorumluluğu varken, Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumsuzluğunun olması da parlamenter sistem açısından tartışma konusudur (Fendoğlu,2010:11). Fakat başkanlık sisteminde ise hem başkanın halka karşı, hem de başkanın seçtiği hükümet üyelerinin siyasi sorumluluğu bulunmaktadır (Tunç ve Yavuz, 2009:13). Bununla birlikte bu sistemde, başkanın oluşturduğu yürütme ve parlamento iki paralel kuvvet şeklinde birbirini tamamlayıcı ve denetleyici rol üstlenirler (Ergil, 2013:373).

Parlamenter sistemde bakanlar, kendi seçim bölgesinin ihtiyacı olan veya belli bir seçim bölgesine göre iş ve yatırım yapmaktadır. Bu da her yere eşit hizmet ve yatırım yapılmasının önüne geçmektedir. Bunu açıkça bazı milletvekillerinin memleketi olan illere yapılan yatırımlarda görebilmekteyiz. Ayrıca kendi seçim çevresinden eş-dost-akrabanın taleplerini yerine getirmek için her gün meclis ziyaretçilerini kabul etmekte ve seçim yatırımları yüzünden kendi işini yapamaz hale gelmektedir. Diğer taraftan seçmen, seçeceği milletvekillerinin kim olduğunu bilmediğinden partiye veya parti liderine oy vermek zorunda kalmakta bu da tecrübesiz ve bilgisiz milletvekillerinin seçilmesine yol açabilmektedir. Oysa Başkanlık modelinde bakanların meclis dışından atanması nedeniyle sadece işin ve görevin gereğini yapması yani belli bir seçim çevresinin değil halkın menfaatini ya da kamu yararını gözetmesi bu sistemin bir diğer getirisidir (Kuzu, 2013b:36). Bunun yanı sıra, bu sistem; seçim sonrasında milletvekili istifaları ve güvensizlik oyu ile hükümet düşürmeye izin vermediğinden, demokratik olmayan müdahaleler ve darbe denemeleri zorlaşmaktadır (Bayram, 2016: 40).

Ülkemizde 1960 darbesinden itibaren hem tek başına iktidar olan hükümetler hem de koalisyon hükümetleri görülmüştür. Ayrıca koalisyon hükümetleri de en fazla üç partiden oluşmuştur. Bu durum, sosyo-ekonomik yönden ülkenin iddia edildiği gibi kutuplaşmadığını göstermektedir. Diğer taraftan söz konusu dönemde toplam üç partinin seçimlerde ortalama %80'lerde bir oy oranı aldığı düşünüldüğünde parti sisteminin de iddia edildiği gibi çok parçalı olmadığı söylenebilir. Sonuç olarak halen 1982 Anayasası'nın karma bir hükümet sistemi ile yönetildiğimiz pek çok yazar tarafından kabul edilmektedir. Gerçekten de demokratik ve çoğulcu siyasal hayatın sürdürülebilirliği ve hukuk devletinin devamı için, adı ister başkanlık olsun ister yarı başkanlık veya Türk tipi sistem (Hürriyet Daily News, 2015) olsun en uygun hükümet sisteminin ivedilikle uygulanması gerekmektedir.

3. Sistemin Uygulanabilirliği

Milliyetçi kanat tarafından Başkanlık sisteminin federal yapıyı beraberinde getireceği endişesiyle sistemin uygulanabilirliği açısından tartışmalar yapılmaktadır. Bu kanattaki manipülasyon yapan kişiler, başkanlık sistemi için federal yapıyı şart koşmaktadır ve başkanlık sisteminin mutlaka federal sistemle birlikte bulunması gerektiği algısı yaratılmaktadır. Ancak Almanya, Avustralya, Kanada gibi federal yapıya sahip ülkelere bakıldığında bunların parlamenter sisteme sahip olduğu kolaylıkla görülebilir. Kaldı ki “devlet sistemi” ile “hükümet sistemi” birbirinden farklı kavramlardır. Yani devlet sistemi tipi olan federalizm ya da üniter sistem ile hükümet sistemi tipi olan başkanlık ve parlamenter sistem arasında herhangi bir neden-sonuç ilişkisi yoktur. Nitekim gayet tabii olarak üniter devletlerde başkanlık modeli olabileceği gibi, parlamenter sisteme sahip ülkelerde de federal yapı bulunabilir (Özbudun, 2013:209). Amerika’daki federal sistemde herhangi bir parçalanma veya üniter devletin bölünmesi söz konusu değildir. Çünkü İngilizlerden bağımsızlığını ilan eden Amerika’daki koloniler, ortak menfaatlerle birleşerek eyaletlerden oluşan ABD’yi kurmuşlardır (Aydın, 2013:465).

Bu nedenle hükümet sisteminde yapılacak bir değişiklik için (başkanlık sistemi), devlet sisteminde değişikliğin şart koşulması tarihsel açıdan tartışmayı sağlıklı bir zemine götürecektir. Bu bağlamda başkanlık sistemi, ne üniter devleti ortadan kaldırır ne de ülkenin bütünlüğü açısından bir tehdit oluşturur (Yanık, 2013:665). Tam tersine, demokrasinin güçlendirilmesi bakımından daha adem-i merkeziyetçi bir yapı veya kamu yönetiminin merkeziyetçi yapısından kurtulması için çeşitli alternatifler sunabilir. Örneğin zorunlu olarak merkezi yönetimin yetkisinde olacak politika ve konular çıkarıldıktan sonra kalan diğer alanlarda büyükşehir ve kent yönetimlerinin yetkileri artırılabilir (Arslan, 2013:594). Yani üniter yapı korunarak merkezi yönetimin yetkileri mevcut yerel yönetimlere aktarılabilir (Uygun, 2013:742).

Başkanlık modeli yalnızca siyasi istikrarı sağlamakla (Lijphart,1996:69) kalmayacak aynı zamanda ülkemizin tarihsel ve toplumsal nitelikleri ile de örtüşecektir. Özellikle “Türkiye gibi tarihsel açıdan liderliği önemli bir siyasal aktör olarak gören ve siyasi hareketlerin kişilerin fikirleri ve politikaları ile popüler hale geldiği toplumlar için” (Bağlı, 2013:188) başkanlık sistemi oldukça uyumlu ve faydalı bir sistem olarak görünmektedir. Kaldı ki zaten bizim toplumumuz Osmanlı’dan beri lider merkezli bir siyasi düşünce ve harekete sahiptir. Bu modelin şüphesiz en önemli avantajı, güçlü yürütmeye yer vermesi ve istikrarlı hükümetlere yol açmasıdır (Yanık, 1997:129).

Başkanlık sisteminin uygulanması ile rejimin otoriterleşmesi ve bir diktatörlüğe dönüşmesi yönünde doğrudan bir ilişki kurulamaz (Özbudun; 2015:4). Çünkü parlamenter sisteme sahip olmasına rağmen otoriterleşen ve diktatoryal yapıya kayan Tunus ve Nepal gibi Asya ve Afrika’da birçok ülke örnek gösterilebilir. Hatta doğu bloku ülkeleri arasında da örnekler çoğaltılabilir. Bu nedenle belli bir hükümet sistemi ile otoriterleşme arasında doğrudan bir ilişki kurulması yanlış ve abartılı bir kıyaslama olacaktır. Esasen otoriterleşmenin ana nedeni, söz konusu ülkelerdeki ekonomik durgunluk ve daralmadır. Devletler veya başkanlar, ekonomik bunalımdan kurtulmak için böyle bir yolu tercih etmektedirler. Başkanlık sistemine karşı çıkan bazı yazarlar, Latin Amerika ülkelerindeki rejimlerin otoriterleşmesini ve başkanların diktatör haline gelmesini örnek göstermektedir. Oysa bu ülkelerde hükümet sisteminin türünden bağımsız olarak rejimin istikrarsızlığının ve demokrasinin çöküntüye uğramasının ana nedenleri; “gelir düzeyinin düşüklüğü, nüfus artışı, uzlaşmacı siyasi kültürün yokluğu, etnik ve dini ayrışmalar, parçalanmış siyasi partiler, türdeş olmayan sosyal yapı” (Yazıcı, 2013:12; Sartori, 1997:92) gibi nedenlerdir. Bu faktörler, hükümet sisteminin niteliği ne olursa olsun her ülkede benzer sonuçlara sebep olacaktır. Sonuçta bir ülkede geçerli olan hükümet sistemi ile yürütmenin başının güçlü olup olmaması arasında doğrudan bir ilişki kurulamaz. İngiltere gibi bazı ülkelerde başbakanların ve hükümet başkanlarının başkandan daha fazla yetkiye sahip oldukları görülmektedir.

Diğer taraftan hükümet sistemi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen Shugart ve Carey (1992:38)ise, Linz’inöne sürdüğü “başkanlık sisteminin kriz ve çöküşlere daha fazla yatkın olduğu ve parlamenter sistemin istikrarlı demokrasiye daha müsait olduğu, demokrasiyi daha iyi muhafaza ettiği”(Linz, 1990:52,69) görüşüne karşı çıkmaktadırlar. Bu yazarlar, 20.yy.’da başkanlık sistemine sahip demokratik çöküş yaşayan ülke sayısının, parlamenter sistemlerdeki demokratik çöküntüye göre daha az sayıda olduğunu tespit etmişlerdir (Shugart ve Carey, 1992:40). Hatta bu yazarlar, parlamenter başarısızlık ve çöküş sergileyen üçüncü dünya demokrasi örnekleri içerisinde Türkiye’yi örnek olarak göstermişlerdir (Shugart ve Carey, 1992:41). Bu nedenle başkanlık sistemi modelinin, demokrasiden sapma veya kayma üzerinde tek başına etkili olamayacağı açıktır. Lijphart’a göre ülkelerin olumsuz kültürel geçmişi ve ekonomik gelişim seviyesinin yetersiz olması demokrasiye kesin bir engel değildir (Lijphart, 1992:22). Kısaca herhangi bir antidemokratik rejim veya uygulama, doğrudan hükümet sistemi tipine kaynak gösterilemez (Tülen, 2000:211-212). Kaldı ki başkanın görev ve yetkileri anayasada yer aldığından, başkanın keyfi yetki kullanması ve sahip olduğu yetkiyi aşması söz konusu olamaz. Bu nedenle başkanlık sisteminin, başkanın kişisel diktatörlüğüne

dönüştüğü görüşü abartmalıdır. Tersine yürütme organının başını doğrudan halkın seçmesi yöntemi daha demokratik bir yöntemdir (Özbudun, 2013: 208). Ünlü İngiliz Ekonomist dergisinin bağlı olduğu “The Economist” grubu bünyesinde faaliyet gösteren Ekonomist Dergisi Haber Alma Birimi (The Economist Intelligence Unit) tarafından yayınlanan, 167 ülkedeki demokrasi düzeyini gösteren demokrasi indeksinde (democracy index), Başkanlık Sisteminin yoğunlukta olduğu Kuzey ve Latin Amerika ülkeleri sıralamada üst sıralarda yer almaktadır (The Economist Intelligence Unit, Democracy Index, 2013:9; 2014:17).

Ekonomist Grubunun Demokrasi İndeksi; seçim süreci ve çoğulculuk, temel vatandaşlık hakları, yönetimin işleyişi ve fonksiyonları, siyasi katılım ve siyasi kültür gibi beş ana kategoriyi kapsamaktadır (The Economist Intelligence Unit, Democracy Index,2013:1-27;2014:1). Tablo:1’deki bölgelere göre ülkelerin demokrasi sıralamasına bakıldığında açıkça görüleceği gibi; başkanlık modelinin hakim olduğu Kuzey Amerika en yüksek demokrasi oranına sahip iken, otoriterleşme ve anti-demokratik örnekler ile ilişkilendirilen başkanlık sistemine sahip Latin Amerika ülkeleri 3. Sırada yer almaktadır. Yani Latin Amerika ülkeleri; Asya- Avustralasya (Avustralya, Yeni Zelanda ve Yeni Gine) bölgesi, Doğu Avrupa Bölgesi, Sahra Altı Afrika Bölgesi ve Ortadoğu-Kuzey Afrika bölgesinin üstünde yer almaktadır (Tablo:1). Bu veriler ışığında, başkanlık sistemi ile demokrasi düzeyi ve otoriterleşme arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağı açıktır.

Tablo 1. Bölgelere Göre Ortalama Demokrasi Endeksi (*)

SIRALAMA	BÖLGELER	ÜLKE SAYISI	2012	2013	2014
1	KUZEY AMERİKA	2	8.59	8.59	8.59
2	BATI AVRUPA	21	8.44	8.41	8.41
3	LATİN AMERİKA VEKARAYİPLER	24	6.36	6.38	6.36
4	ASYA VE AVUSTRALASYA	28	5.56	5.61	5.70
5	DOĞU AVRUPA	28	5.51	5.53	5.58
6	SAHRA ALTI AFRİKA	44	4.33	4.36	4.34
7	ORTA DOĞU VE KUZEY AFRİKA	20	3.73	3.68	3.65
	DÜNYA	167	5.52	5.53	5.55

Kaynak: Ekonomist Haberalma Birimi (The Economist Intelligence Unit) Raporu, (2013 s. 9),(2014 s.17)

(*) 2013 ve 2014 yılı raporlarındaki verilerden derlenmiştir.

Başkanlık Sistemi isteği, “cumhuriyet karşıtlığı” olarak algılanmamalıdır. Ayrıca bu sistem “demokrasiden sapma” anlamına da gelmez. Demokrasi ile parlamenter cumhuriyetin özdeşleştirilmesi, bireyi büyük bir yanılgıya sürükleyebilir. Başkanlık, yarı başkanlık veya parlamenter sistem gibi hükümet sistemlerinin tümü aslında demokratik rejimlerdir (Fendoğlu, 2010:6). Her üç hükümet sistemi de “özgürlükçü ve çoğulcu demokrasi anlayışına sahip” (Kahraman,2012:445) hükümet sistemleridir. Örneğin Çin ve Demokratik Kongo, yarı başkanlık rejimine sahip olmasına rağmen birer “Cumhuriyet”tir. Aynı şekilde Kıbrıs, Kostarika, Kolombiya ve Dominik’te de başkanlık sistemi vardır fakat “Cumhuriyet”tir. Genelde her ülke özelde her halk; kendi siyasal, hukuki, tarihi ve kültürel yapısına göre hükümet sistemini seçmekte özgürdür. Dolayısı ile hükümet sistemi tercihinin devlet sistemi değişikliğini de gerektirmesi söz konusu değildir. Parlamenter sisteme sahip Almanya nasıl federal bir devlet sistemi seçmişse, krallık ile yönetilen İngiltere nasıl parlamenter hükümet sistemini tercih etmişse; üniter bir devlet sistemini benimseyen Türkiye Cumhuriyeti de gayet doğal olarak hükümet sistemi olarak Başkanlık Sistemi tercihinde bulunabilir. Ancak şunu kabul etmek gerekir ki, Cumhuriyet yönetimini benimseyen parlamenter sistemlerde sorun çıkmaktadır. Bu nedenle bütün hükümet sistemlerinin iyi yönlerini ve faydalı ilkelerini alıp bir derleme yapmak ve denge kurmak gerekmektedir.

Türkiye’deki seçim sistemi ve yüksek seçim barajı ile parti içi demokrasinin olmayışı, mecliste çoğunluğa sahip parti liderinin ve başbakanın gücünü artırmış, siyasal yaşamı tek başına yönlendirmesine yol açarak çoğulcu yapıyı tehlikeye sokmuştur. %10 barajlı nisbi temsil sistemi, fazla sayıda partinin meclise girmesini zorlaştırmış ve güçlü partileri destekleyen seçmenler haricindeki seçmenlerin temsilini imkansız kılmıştır. Bu nedenle seçmen kendi istediği partiye değil, barajı geçerek meclise girme şansına sahip partilere oy vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca adaylar teşkilat ve delegeler dikkate alınmaksızın parti lideri veya parti merkezi tarafından dayatıldığı için (Yüksel,2013:51), seçmenin kendi tercihi ve iradesi seçime yansımamaktadır. Bu nedenle seçmen, parti lideri veya parti merkezi tarafından belirlenen adaya oy vermek durumunda kalmıştır (Yokuş, 2007:299-300). Buna karşılık Başkanlık sisteminde seçmen partiye değil, adayın kendisine oy vereceğinden; seçilmek isteyen aday partinin programından çok kendi programını uygulama imkanı bulacaktır.

Milletvekili adayının parti genel merkezi veya genel başkan tarafından belirlenmesi yerine, adayın seçmenin ve seçim çevresinin isteğine göre belirlenmesi sağlanmalıdır. Bunun için de

en önemli konu, seçim sistemi değişikliğidir. Parti sayısının artmasına ve parti bölünmelerine yol açan nisbi temsil sistemi yerine, temsilde adaleti sağlamak için dar bölge veya iki turlu çoğunluk sistemi getirilebilir (Türk, 2006:95). Yani hükümet sistemi değişikliğinin yanında seçim sisteminin de değiştirilmesi, liste ve d'hondt usulü nisbi temsil sistemi yerine dar bölge çoğunluk veya daraltılmış bölge sistemi gibi alternatiflerin getirilmesi parlamentoda istikrarlı bir çoğunluk sağlayacağından başkanlık sisteminin işleyişini etkin hale getirecektir(Yüksel,2013:51). Bunun yanı sıra dar bölge çoğunluk sistemi, parti sisteminin “iki partili veya hakim partili sisteme”(Ataay, 2013:285) dönüşmesini kolaylaştıracaktır. Başkanlık Sistemi ile milletvekili, parti ve genel başkan baskısından kurtulmaktadır. Ayrıca başkanlık görev süresinin iki dönem gibi “belli bir dönem” (Lijphart, 1996:68) ile sınırlandırılması da Süleyman Demirel, Deniz Baykal, Bülent Ecevit gibi uzun süre siyasi yaşamdan kopamayan siyasetçi örneklerinin tasfiyesini sağlayarak siyasal yaşama yeni yüzler ve taze kanlar tedarik edecektir. Öte yandan toplumdaki kutuplaşma ve bölünmenin olumsuz etkilerinden kurtulmak için iki turlu seçim sistemine geçilmesi de istikrarlı bir hükümet getirebilecektir (Vergin, 2013:453). Ancak nisbi temsil sistemine devam edilmesi halinde ise, “Hare/Niemeyer Seçim Sayım Yöntemi” uygulanabilir. Bu yöntemle göre partilerin her seçim çevresinden aldıkları oylar, o seçim çevresinden meclise girecek toplam milletvekili sayısı ile çarpılmakta ve çıkan sonuç ilgili seçim çevresindeki toplam oylara bölünmektedir (Arslan, 2013:595).

Sistemin uygulanabilirliği açısından hem yasama hem de yürütmenin iki yapılı olması ve tümünün halk tarafından seçilmesi alternatif olarak düşünülebilir. Demokrasiyi canlı tutmak için yasama ve yürütme organlarının iki yapılı olması ve yasama organının bir kanadı ile yürütmenin bir kanadı aynı anda halk tarafından seçilirken; yasama organının ikinci kanadı ile yürütmenin diğer kanadı ilk seçimlerden iki yıl sonra seçilebilir. Böylece kanatlardan herhangi birinin istifa/çekilme/düşme vb. nedenlerle yokluğu halinde diğer organların görev süresi etkilenmeyecektir (Esgün, 2013: 298).

Ak Parti'nin başkanlık modelinde² başkan ile parlamento çoğunluğunun farklı partilerden gelmesi durumunda yaşanacak çatışma ve kilitlenmeyi önlemek için, kendisinin de seçime gitmesi şartıyla başkana parlamentoyu fesih yetkisi verilmektedir. Aynı şekilde sistemin kilitlenmesini önlemek için parlamento da, başkanla birlikte kendisinin de seçime gitmesi şartıyla başkanı düşürebilme hakkı tanınmaktadır. Aslında bu durum, çift taraflı bir fesih

²Kasım 2012'de Meclis Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na sunulan anayasa taslağının tam metni için Erdal Güven'in yazısına bakınız. <https://erdalguven.wordpress.com/2013/04/01/ak-partinin-baskanlik-sistemi-teklifi-tam-metin/>

anlamına gelmektedir (Ataay, 2013:276). Bu bakımdan yasama ve yürütme erkleri kendilerini feshetmek yerine, öncelikli olarak uzlaşmayı ve sorunu çözmeyi yeğleyecektir. Örneğin Amerikan sisteminde başkan ve kongre seçimi farklı tarihlerde yapıldığı için başkan ve parlamento üyeleri farklı partilerden gelmektedir. 1995'te Clinton ve 2013'te Obama döneminde yaşanan hükümet kilitlenmeleri, Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasındaki fikir ayrılıklarından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla Başkan ve Meclis seçimlerinin aynı tarihte yapılması (Ataay, 2013:271), başkanın parti listesinden seçilecek milletvekillerinin meclisteki çoğunluğu elde etmesiyle sonuçlanacaktır. Hükümet organlarının partiler arasında bölünmesi ve sistemde kilitlenme ve tıkanma ihtimaline karşı, Sundquist'in önerdiği ortak liste (team ticket) sistemi Ak partinin önerdiği başkanlık sistemine eklenebilir. Çünkü bu sistemde her parti başkan, başkan yardımcısı, temsilciler meclisi ve senato adaylarını tek bir listede toplayarak bütün halinde seçime sunmaktadır (Sundquist, 1992:323). Bununla birlikte başkan ve parlamentonun birbirlerini görevden düşürememesi, yasama ve yürütmenin birbirlerini denetleyemiyor oldukları anlamına gelmemektedir. Başkanlık sistemi yasama, yürütme ve yargı organlarının farklı denetim güçlerine (check and balance) sahip olduğu ve bu güçlerin birbirini dengelediği hükümet sistemidir. Her üç organa da birbirine karşı daha üstün bir güç elde edememesi için birbirlerini kontrol ve denetim yetkisi verilmiştir (Akçalı, 2013:408). Örneğin başkanın üst düzeydeki atamaları Senato'nun onayına tabi iken, başkan da kongreden geçen yasaları veto hakkına sahiptir (Günel, 2015: 40).

Bir diğer önlem olarak başkana kanunla düzenlenmemiş bir konuda geçici olarak kararname çıkarma yetkisi verilmekle birlikte parlamentonun bu konuda kanun çıkarması durumunda, başkanın çıkardığı kararname yürürlükten kalkacaktır. Bu bağlamda, başkana verilen yetki sınırlı bir yetkidir ve yasa ile belirlenmeyen bir alanda kullanılabilir. Eğer bu alanda daha sonra bir yasa çıkarılırsa başkanın kararnamesi geçerliliğini yitirecektir. Öte yandan tüm başkanlık kararnamelerinin aynı zamanda Anayasa Mahkemesi denetimine tabi olması da anayasal denetim açısından güven sağlayan bir tedbir olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuzu,2013b:45). Burada uygulanabilirlik açısından tıpkı bizim parlamenter sistemimizdeki Bakanlar Kurulunun KHK çıkarması gibi bir husus daha tasarıya eklenmelidir. Bakanlar kurulunun KHK çıkarmak için yetki kanunu ile yetkilendirilmesine benzer şekilde, başkanın da parlamento tarafından yetkilendirilmesi gerekmektedir. Çünkü böyle bir yetki kanunu; başkanın çıkaracağı kararnameyi amaç, kapsam, ilke, süre, adet vb. yönlerden sınırlayarak otoriter uygulamaların önüne geçecektir.

Parlamente sistemine sahip bazı ülkelerdeki başbakanların bile, kimi ülkelerdeki devlet başkanlarından çok daha güçlü ve daha fazla yetki sahibi olduğu veya gücün başbakanın şahsında toplanarak kişiselleştiği görülmektedir. Aynı şekilde ülkemizin de dahil olduğu bazı parlamente sistemlerdeki güçlü cumhurbaşkanları da başbakanın ve bakanlar kurulunun alacağı kararları etkileyebilmektedir (Öztürk, 1992:71). Ayrıca sanılanın tersine başkanlık sisteminde meclisin yetkileri fazladır. Örneğin Amerika'da Kongre'nin başkanın gücünden daha fazla bir gücü vardır. Aslında bu modelde beklenenin aksine meclis ve millet iradesi daha güçlüdür. Meclis, kanun ve bütçe gibi iki önemli yetkiyi elinde tuttuğundan başkanı, meclis ile iyi ilişkiler kurmaya zorlamakta ve başkanı kendine bağımlı kılmaktadır (Kuzu, 2013a:100). Yasama ve yürütme organları birbirine muhtaç olduğu için, başkan ve meclis mecburen uzlaşmak ve birbiriyle iyi geçinmek zorundadır (Tunç ve Yavuz: 2009:20-21). Kuvvetler ayrılığı bu sistemde daha şeffaf ve açık olduğundan herkesin görevi daha net bir şekilde belirlenmektedir. Güç sadece başkan ve kabinesine ait değildir, iktidar başkan ile kongre arasında bölüşülmüştür. Amerikan örneğinde milletvekilleri yürütmeden bağımsız olarak kıdem esasına göre kongrede önemli komite mevkilerine gelebildiğinden, milletvekillerinin başkana tabi olmasının tam aksine başkanın milletvekilleri ile işbirliğine ihtiyacı vardır (Epstein'den aktaran Uluşahin, 1999:123).

Dünyada en yaygın olan hükümet sistemlerinden biri olan başkanlık sisteminin, her ülkede başarılı olduğunu ve tam anlamıyla demokratik bir sistem olduğunu söylemek zordur. Ancak ABD dışındaki ülkelerde başkanlık sisteminin başarısız olduğunu/olacağını iddia etmekte günümüzde pek mümkün değildir. Çünkü tüm dünyada gittikçe yaygınlaşmaya başlayan demokrasi dalgası, otoriter rejimleri de demokratikleştirmektedir ve dikkat edilirse bu ülkelerdeki demokratikleşmeye doğru kayma, başkanlık sisteminden de sapma anlamına gelmemektedir (Can, 2013:179). Türkiye'de parlamente rejimde yürütmenin ve yürütme içinde de başbakanın ön plana çıkması ile demokratik siyasal yaşamdan kopma, parti içinde demokratik ilkelerin sağlanamaması, seçim sisteminin siyasal katılımı ve temsilde adaleti sağlayamaması ve hükümet sisteminin de parlamente sistemden bir nevi yarı başkanlığa benzeyen "Türk Tipi" veya "Başkanlı Parlamente Sistemine" kayması nedeniyle gerçekten demokrasi temelli bir hükümet sistemi gerekli hale gelmiştir. Başkanlık Sisteminde yürütme yetkisinin başkanda bulunması ve hükümetin başkanın atadığı kişilerden oluşması şart değildir. Örneğin Uruguay gibi yürütme yetkisinin başkanda değil bir kurul/konsej/komitede toplandığı başkanlık modelleri de vardır. Uruguay bu modeli 1952-1967 yılları arasında başarı ile uygulamıştır. Bu sisteme göre yürütme gücü başkana değil halk tarafından seçilen bir

kurula verilmiştir. Aynı şekilde Kıbrıs'ta bağımsızlığın ilk yılları olan 1960-1963 yıllarında bir başkan ve başkan yardımcısının eşit yetkilere sahip olduğu bir sistem uygulanmıştır (Yazıcı, 2013: 25).

Başkanlık sisteminde önceden bilinebilirlik (identifiability) avantajı, daha demokratik şekilde halkın iradesinin tam olarak yönetime yansması ile sonuçlanmaktadır. Bu sistemde oyunu veren seçmen, kimi desteklediğini ve kimin için oy verdiğini bilir ve desteklediği adayın kazanması durumunda dolaylı olarak kabinenin kimlerden oluşacağını bilmektedir. Yani, seçmenin geleceğe yönelik bir tercih yapma olanağı vardır. Oysa parlamenter sistemde seçimden çok partili bir sonuç çıkması durumunda, hangi partilerin koalisyon kuracağını bilmek zordur. Bir parti veya üyeleri için oy veren seçmen, o partinin hangi başbakanı tercih edeceğini veya hangi temsilcileri kabineye alacaklarını bilmemektedir (Uluşahin, 1999:156-157). Başkanlık sisteminde ise seçmen; önceden ülkeyi kendi seçeceği kişinin belli bir süre için (Bağcı,2002:151) yöneteceğini bilirken, parlamenter sistemde hükümetin ne kadar süre ile yönetime geleceğini veya ne kadar yönetimde kalacağını önceden bilmemektedir. Başkanlık Sisteminin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, başkanın partisinin meclisteki çoğunluğu elinde bulundurması veya yürütmenin kilitlenmeyi önleyecek güçlü bir proaktif yasama gücüyle (kararname gibi) yetkilendirilmesi gereklidir (Colomer ve Negretto, 2005:62).

Hükümet Sistemi değişikliği ve başkanlık sistemi tartışması sadece Türkiye'de yapılmamaktadır. Yalnızca demokrasiye yeni geçen ya da demokrasiyi yeni tesis etmiş olan ülkelerde değil çok köklü ve eski demokratik ülkelerde de sistem değişikliği tartışmaları yapılmaktadır (Fendoğlu, 2012:46). Hükümet sisteminde değişikliğe giden Fransa ve Brezilya gibi ülkelere, İsrail ve son dönemde de Moldova eklenmiştir (Gönenç, 2005:3). Hakikaten sınırlı sayıda hükümet sistemi değişikliği yapan bu ülkelerden de anlaşılacağı üzere, değişim maliyeti yüksek olduğundan alternatif hükümet sistemlerinin seçilmesi ve kurumsal değişimin yapılması zordur (Gönenç, 2005:7-10). Gücü elinde tutmak isteyen birbirine bağlı yapısal ve kültürel çıkar gruplarının rekabetçi amaçları, çıkar gruplarının kendilerini koruma girişimlerini ifade eden bir durumsal mantığa sebep olmaktadır. Bu nedenle, güçlü yapısal çıkarlar ve karşılıklı rekabetçi fikirler belli bir yol ve yöneme olan bağımlılığı etkilemektedir (Greener, 2005:67). Ancak değişimden kaynaklanabilecek hukuki ve teknik sorunlara karşı önlem alınır ve hukuk sistemi gözden geçirilerek sağlam bir hukuksal altyapı sağlanırsa, siyasal kurumların ve aktörlerin geçilecek yeni sistemin işleyiş ve ilkelerini öğrenmeleri zaman almayacaktır (Gönenç, 2013: 278).

AK Parti'nin önerdiği başkanlık sistemi modelinin uygulanabilirliğini sağlamak için bazı hususların taslağa ilave edilmesi gerekmektedir. Öncelikle bu öneride Meclise, Başkanı Yüce Divan'a sevk etme yetkisi verilmekle birlikte; bu yargılamanın vatana ihanet ile mi sınırlandırılacağı, yoksa diğer görevleri ile ilgili suçlarını veya kişisel suçlarını da kapsayıp kapsamadığı açıkça belirtilmelidir (Günel, 2015:86). Diğer yandan, başkanın karar ve işlemlerinde istişare etmesi ve öneride bulunması için Brezilya'daki Cumhuriyet Konseyi'ne (Başkan Yardımcısı, Kongre Başkanları, İktidar ve Ana Muhalefet Parti Başkanları, Adalet Bakanı, Meslek Kuruluşları Temsilcileri ve Ülke Vatandaşlarından Temsilcilerden oluşan) benzer bir kurum veya organ yerleştirilebilir. Ayrıca Venezuela'daki gibi başkanın her yıl faaliyet raporunu meclisin onayına sunması istenebilir (Alkan, 2013:66). Bunun yanı sıra başkanın; bakanları, bürokratları ve kamu görevlilerini ataması hususunda ve yine kendisinin çıkaracağı olağan ve olağanüstü dönem kararnameleri konusunda meclisin onayına tabi olması veya meclisten yetki kanunu alması maddesi taslağa eklenebilir. Yine yargı organlarının üyelerinin seçiminde; meclisin, başkanın ve HSYK'nın birlikte önerdiği üyeler arasından seçilecek kişilerin meclisin onayıyla kabul edilmesi taslağa konulabilir. Çift yapılı bir meclis ve meclisin yarısının 3 yılda bir yenilenmesi uygulanabilir. Son olarak başkanın anayasada belirtilen görevleri yerine getirmemesi ve görevleri ile ilgili suç ve kabahatleri nedeniyle parlamentoya karşı sorumlu olması için taslağa Amerika'daki gibi impeachment³ (görevden alma) modeline (Alkan, 2013:36) benzer bir denetim mekanizması (meclis soruşturması ve yüce divana sevk) konulmuştur. Fakat bu denetim mekanizmasının sıkı şartlarının⁴ biraz daha gevşetilmesi gerekmektedir (Özbudun, 2015:12).

4. Sisteme Karşı Çekince ve Eleştiriler

Ak Parti'nin Başkanlık Sistemi önerisine ilk eleştirilerden biri, yürütme gücünü elinde bulunduran başkanın diğer kuvvetlere göre daha güçlü olacağı görüşüdür. Başkanlık Sistemi'nde yürütmenin yani başkanın güçlü olması, sanılanın aksine yasamanın daha güçsüz olduğu anlamına gelmemektedir (Lijphart, 2014:161). Çünkü bu sistemde yasama, tamamen özgür hareket etmektedir. Yürütme erki de yasamanın içinden gelmediğinden herhangi bir güvenoyuna ihtiyacı yoktur. Yürütme ve yasama erkleri doğrudan halk tarafından seçilir ve yine doğrudan halka karşı sorumludur (Bağce,2002:151). Yürütme gücü, parlamentoya karşı sorumlu olmasa bile halka karşı sorumluluğu devam etmektedir (Gözler,2001:9). Başkan

³ Impeachment, başkanın görevi ile ilgili suç ve kabahatleri için başvuru olan bir denetim yöntemidir. Başkan görevi ile ilgili temsilciler meclisinin salt çoğunluğu ile suçlanabilir ve yüksek mahkeme başkanlığında toplanan senatonun üçte iki oy çokluğu ile görevinden alınabilir (Alkan, 2013:36)

⁴ Başkan hakkında Meclis Soruşturması açılabilmesi için meclis üye tam sayısının en az üçte ikisinin önerge vermesi gereklidir. Ayrıca Başkanın Yüce Divana sevk edilebilmesi için karar yeter sayısı üye tam sayısının dörtte üçüdür.

yasama faaliyetinde bulunamayacağı gibi parlamento da başkanı denetleyemez. Parlamento üyeleri hükümette görev alamazlar çünkü hükümette yer almak isteyen parlamento üyesi parlamentodan ayrılmak zorundadır (Efe ve Kotan, 2015:71). Dolayısıyla yasama ve yürütme kendi işlevsel özelliğini kaybetmediğinden her bir erk, kendi irade özgürlüğüne ve kendi gücünü etkin bir şekilde kullanma kapasitesine sahiptir. (Aydın, 2013: 469). Böylece sistem kendi dengesini muhafaza ederek krizler önlenmektedir. Kaldı ki başkanın diktatörlüğe kaymasını önlemek için İzlanda ve Avusturya anayasalarındaki gibi parlamentonun Cumhurbaşkanını referanduma götürme fikri, güvence ve dengeleme sağlayabilir.

TEPAV'ın hükümet sistemleri ile hak ve özgürlükler arasındaki ilişkiyi incelemek için yaptığı araştırmaya göre, bir ülkedeki yürütme gücü ve vatandaşların sahip olduğu hak ve özgürlükler ile o ülkedeki hükümet sisteminin başkanlık, yarı-başkanlık veya parlamenter sistem olmasında doğrudan bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle; hak ve özgürlük ortamının ve yürütmenin başının sahip olduğu gücün, o ülkedeki hükümet sistemi türünden bağımsız olarak farklılık gösterdiği saptanmıştır (Çınar ve Göksel, 2012:2). Bu nedenle muhalefetin öne sürdüğü gibi hükümet sistemi değişimi nedeniyle, bir ülkedeki hak ve özgürlüklerin artacağı veya azalacağını söylemek önyargılı bir yaklaşım olacaktır. Aynı araştırma raporunda benzer hükümet sistemine sahip ülkelerde yürütmenin başında bulunan kişinin yetki temerküz (Yetki toplanma) endekslerinde farklılıklar görülebilmektedir. Örneğin, Venezüella'da başkanın gücü ABD'deki başkanın gücünden çok fazladır. Aynı şekilde farklı hükümet sistemlerine sahip ülkelerde de gücün tek elde toplanması açısından farklılıkların bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, parlamenter sisteme sahip İngiltere'de başbakanın yetki temerküzü, başkanlık sisteminin hakim olduğu ABD'dekinden yüksektir. Yine Türkiye'de başbakanın yetkilerinin, yarı başkanlık ile yönetilen Finlandiya ve Portekiz'den daha fazla olduğu görülmektedir (Çınar ve Göksel, 2012:4).

Juan Linz'in⁵ de ileri sürdüğü başkanın, bakanları ve kamu görevlilerini ataması eleştirisine (1990:62-63) gelince; günümüzde de zaten başbakanın bakanları seçerek belirlediği ve rahatlıkla görevden aldığı görülmektedir (Erdoğan, 1989:229-230). Parlamenter sistemde zaten Başbakan da bizatihi kendisi kabinede istediği kararı aldırabilmekte ve bakanlıkların her türlü kararlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Hatta bakanların bakanlıktan alınması, el çektilmesi veya sonraki kabinede kendilerine yer verilmemesi nedeniyle partiden istifa ederek ya başka partiye geçtikleri ya da meclisteki pasif sandalyesine dönerek siyaset dışı

⁵ Linz'in başkanlık sistemi hakkında detaylı eleştirileri için "Başkanlık Sistemi'nin Tehlikeleri- The Perils of Presidentialism" isimli makalesine bakınız. (Demokrasi Dergisi-Journal of Democracy, Cilt:1 Sayı:1, Kış-1990, ss.51-69)

kaldıkları görülmektedir. Sartori'ye göre zaten başkanlık sisteminden söz edebilmek için "halk tarafından seçilen, parlamentonun görevden uzaklaştıramadığı ve kendisinin belirlediği hükümete başkanlık eden ve yönlendiren bir başkan olması gerekir (Sartori, 1997: 84). Bu anlamda başkanın zaten bakanları ve hükümeti kendisinin belirlemesi, uygulamada yürütme açısından parlamenter sistemde de yer alan bir durumdur.

Başkanın görev süresinin belirlenmiş ve kısıtlı olması hakkında Linz'in yaptığı eleştiriye de katılmak mümkün değildir (Linz, 1990:61). Çünkü Linz'e göre başkanın görev süresi sınırlı olduğundan programını gerçekleştirmek için aceleci davranmaktadır. Oysa parlamenter sistemde de yıllarca koltuk hayali kuran kişilerin koalisyon veya tek parti hükümeti kurduklarında; tekrar seçilememe korkusu ile alelacele, adeta yangından mal kaçırmaya ve hesaplanmadan bazı proje ve programlar yaptıkları görülmüştür. Dolayısıyla muhalefeti ve muhalif grupları sindirme amacı ile politikaları hemen uygulamaya geçirmek için aceleci davranma, sadece başkanlık sistemine özgü bir eleştiri olmayacaktır. Ayrıca başkanlık sisteminde başkanın görev süresinin sabit olması, beraberinde istikrar avantajını getirmektedir (Akçalı,2013:408; Lijphart, 1992:11). Öte yandan Başkanlık Sistemi, ülke yönetimine bir hız katacaktır. Çünkü yönetime ilişkin kararların meclis engeline takılmadan hızlı bir şekilde alınması, kriz ve olağanüstü durumlarda çok etkili ve avantajlı olacaktır (Aslan,2015:16). Karar merciinin tekliği ve karar sürecinin yayılmaması (Bayram, 2016:37), kararların tutarlılığını ve etkinliğini de artıracaktır. Bu açıdan bakıldığında, hızlı bir şekilde kalkınmak isteyen ve altyapı kararları açısından problemlili ülkeler için başkanlık sistemi çok önemlidir (Aslan,2015:18).

Başkanlık seçiminde başkana oy veren seçmenin, meclis seçiminde başkanın partisine oy vermemesi çekincesi, sadece başkanlık sisteminde gerçekleşen bir sonuç değildir. Parlamenter sistemde de böyle bir sonuç ile karşılaşılabilir. Nitekim 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Recep Tayyip Erdoğan'a oy veren seçmenin, 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde Cumhurbaşkanı'nın içinden çıktığı AK partiye oy vermediği görülmüştür. Bu nedenle her iki seçimin farklı zamanlarda yapılması sonucu başkanın ve parlamentonun farklı çoğunluğu temsil etmesi ihtimaline karşı, başkan ve parlamento seçimlerinin aynı anda yapılması başkana ve meclise oy veren seçmenin de benzer olmasını sağlayacaktır (Sartori,1997:157). Çünkü başkanın görevden alınmaması (impeachment hariç), ona yapmak istediği plan ve politikaları kesintiye uğratmadan hayata geçirebilmesi için gereken zamanı verecektir (Onar, 2005:95).

Başkanlık Kararnameleri konusundaki çekince ise bazı önlemlerle giderilebilir. Arjantin, Şili ve Brezilya gibi bazı ülkelerde başkanın kanun teklifi, parlamenter sistemdeki hükümetlerin kanun tasarılarına benzemektedir. Kural olarak Başkan kanun teklifi sunamaz. Ancak Şili’de meclis, anayasada belirtilen konularda başkanın kararname yayınlaması için yetki verir. Yine Brezilya’da başkanın olağanüstü durumlarda çıkardığı kararnamenin parlamento tarafından 30 gün içinde kanunlaşması gerekir (Yazıcı,2013:30-31-35). Kısaca başkanın çıkardığı kararnamenin, meclisin onayına tabi olması ve parlamento tarafından reddedilebilmesi sağlanabilir. Ayrıca meclis, kanuna aykırı kararnamenin iptali için Anayasa Mahkemesi’ne de başvurabilir. Siyasi ve kişi hak ve hürriyetleri de başkanlık kararnamesinin konusu olamaz. Bu tür denge ve denetim araçları, bütün çekinceleri ortadan kaldıracaktır. Öte yandan Ak Parti’nin modelinde başkanın bakanları, yüksek yargı üyelerini ve diğer kamu yöneticilerini ataması hakkındaki endişe, atamanın meclis onayına bağlanması ile giderilebilir. Benzer şekilde Slovakya’da olduğu gibi halka, referandum ile başkanın azledebilme yetkisi verilebilir. Üstelik bu “halk referandumu” yöntemi, parlamenter sistemde halkın seçtiği parlamentonun güvensizlik oyunundan daha demokratik ve doğrudan bir kontrol ve denetim mekanizmasıdır (Albert, 2009:560-561).

Parlamenter sistemde bütçeyi mecliste çoğunluğa sahip partinin oluşturduğu hükümet belirleyebileceği için israf ve popülist uygulamalara açıktır. Ayrıca başkanlık sisteminde meclisteki komisyonların itibarı ve gücü yüksektir. Komisyonların oluşumu ve işleyişi kapsamlı bir şekilde belirlenmiş ve komisyon başkanlığı da kıdem sistemine bağlanmıştır. Bu komisyonlar uzmanlık isteyen ve istikrarlı komisyonlar olduğundan komisyonlar üzerinde parlamentonun ve partilerin etkisi çok zayıftır (Durgun, 1999: 148). Örneğin Brezilya’da başkan bütçeyi hazırlama yetkisine sahiptir (Miş, 2015:100). Sadece ABD’de sistemin işlediğini öne süren savlar da çürütülebilir. Örneğin Kosta Rika başta olma üzere Venezüela, Kolombiya, Peru, Arjantin, Uruguay, Brezilya, Şili, Filipinler gibi ülkelerde de başkanlık sistemi uzun bir süredir uygulanmaktadır (Sartori, 1997:92).

Başkanın yargıyı manipüle etme ve yargı üzerinde etki kurma çekinceleri yersizdir. Çünkü bu çekinceler, günümüzdeki parlamenter sistemde de Cumhurbaşkanı’nın yargı organları üzerindeki ağırlığında zaten mevcuttur. Halen Anayasanın 104. maddesine göre Cumhurbaşkanı;Anayasa Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyeleri ile Danıştay üyelerinin dörtte birini seçme hakkına sahiptir. Kaldı ki 2014 yılında HSYK’nın yapısında yapılan değişiklikler ile yürütmenin yargı sisteminin işleyişine müdahalesi açıkça görülmektedir(Boyunsuz,2014:331).

Diğer taraftan Danıştay ve Yargıtay'ın birleştirilerek üyelerinin görev sürelerinin sınırlandırılması, yüksek mahkemelerin içtihat yapımını kolaylaştıracaktır. Uyuşmazlık mahkemesinin de kaldırılması ile birlikte farklı hukuk ve farklı içtihatlar engellenmiş olacaktır. Başkanlık sisteminin ancak ABD'deki gibi iki partili bir siyasi yapıda uygulanabileceği, Türkiye gibi çok partili bir yapıda uygulanamayacağı eleştirileri de yapılmaktadır. Ancak başkandan oluşan yürütme ile çok partili bir yasama arasında, özellikle Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi işbirliği ve birliktelik (koalisyon başkanlığı) kurulabilmektedir. Doğrudan halk oyu ile seçilmiş başkanlar da meclisteki çok partili yapıyı şekillendirebilir ve mecliste partiler arasında işbirliğini besleyebilir. Hatta başkan, parlamenter sistemdeki başbakan gibi meclisin içinden çıkmadığından partiler liderlerine daha fazla saygı ve takdir gösterebilirler. Bu nedenle başkan parlamenter sisteme göre yasama üzerinde daha dolaysız mekanizmalar kullanmasına rağmen daha etkin ve dengeli bir kabine oluşturabilir (Chaisty ve diğ., 2012:3). Çok partili yapılarda da başkanlık modelinin uygulanabilir olması, başkanlık sisteminin çoğulcu olmadığını öne sürenler açısından hem çoğunlukçu hem de çoğulcu bir eğilim sergilediğinin kanıtıdır.

Başkanlık Sisteminde fiilen iki partili bir sisteme kayma olduğundan (%51 oy), daha çok sol görüşlü gruplar bu sisteme karşı çıkmaktadır. Çünkü Türk Siyasal yaşamında fiili olarak sol kesimin aldığı oy oranı, sağ kesimin toplam oy oranından her zaman düşük olmuştur. Başkan doğrudan halk tarafından seçileceği için sol görüşlü gruplarda genel seçimlerde çoğunluk oyları alamama, iktidar olamama ve seçilememe endişesi vardır (Kuzu, 2013a:146). Menderes, Demirel, Özal ve Erdoğan hep sağ cenaptan çıkan liderlerdir. Ecevit ise ortanın solunda yer alarak ve daha ılımlı yaklaşımı ile istisnai olarak iyi bir oy almıştır. Dolayısıyla başkanlık modeli için radikal ve uç yaklaşım izlememek gerekmektedir. İşte Amerikan modelinde radikal ve uç kesimler yer almadığı için sistem iki partili olarak iyi işlemektedir. Türkiye'de de ekonomik ve ideolojik bölünmenin yanı sıra laik ve laik olmayan şeklindeki bölünmeyi önleyerek bu model gayet başarılı bir şekilde uygulanabilir. Ayrıca bir takım partilerin körüklediği etnik kutuplaşma ortadan kalktığında başkanlık sistemi etkin bir şekilde işleyecektir. AK Parti'nin ekonomik ve etnik bölünmeyi önleme çabaları, bu sisteme geçiş için gayet başarılı çalışmalardır. Ancak ideolojik bölünmeyi devam ettirmek isteyen bir takım gruplar, bu sistemi ve anayasa değişikliğini önlemek için halen kirli oyunlarına devam etmektedirler.

Yine Başkanlık Sisteminde fiilen iki partili bir sisteme kayma olduğundan (%51 oy), küçük partiler bu sisteme karşı çıkmaktadır. Çünkü bu partilerin amacı koalisyon dönemlerinde 2-3

vekil ile de olsa bakanlık kapabilmektir. Dolayısıyla kabinede yer alma şansları olmadığı için küçük partiler bu sisteme karşı çıkmaktadır. Aynı şekilde işadamları, iş dünyası ve medya; kendi çıkarlarına hizmet etmeyen partileri birbirine düşürmek için koalisyon dönemlerini dört gözle beklemektedirler. Bu durum 28 Şubat sürecinde açıkça görülmüştür. Milli güvenlik kurulunun millet iradesini hiçe sayarak DYP-RP koalisyonundan oluşan hükümete verdiği postmodern muhtıraya; Türk-İş, DİSK, TOBB ve TUSİAD ve bazı basın kuruluşları destek vermiştir (Tekin, 2013:222). Tek parti döneminde büyüme yakalasalar bile bunu az görüp kanaat etmeyen holding ve anonim şirketlerin sahibi olan işadamları, kendi çıkarlarına ters düşen durumlarda medyayı veya sahip oldukları yayın organlarını kullanarak kamuoyunda spekülasyon ve manipülasyon yapmaktadırlar. Medya ve iş dünyasının patronlar kulübünün yaptığı bu spekülasyon ve manipülasyonlar, hükümet sistemi tartışmalarında da görülebilmektedir. Keza TUSİAD, ekonomik görünümdeki gerilemeyi iktidarın başkanlık tartışmasına takılmasına bağlamıştır (Hürriyet, 2015). Güçsüz, kırılğan ve istikrarsız hükümet yapılarını fırsat bilen ve çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen siyasal, ekonomik çıkar grupları ve elitler sistem değişikliğini kabul etmezler. Güçlü ve istikrarlı bir hükümet kurmak için partiler arasındaki pazarlıklar menfaat ve çıkar üzerinden yürütüldüğünden, çıkar grupları hemen koalisyon hesaplarını devreye sokarlar. Kendi çıkarlarını koalisyon hükümetleriyle daha kolay gerçekleştireceğine inanan gruplar, istikrar ve güçlü siyasal yapılar istememektedir. Bu gruplar ülkede ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayacak güçlü hükümetlerin varlığına karşı çıktıkları için başkanlık sistemine de sorgusuz bir şekilde karşı çıkmaktadır (Miş ve diğ., 2015:8).

Başkan ve Kongrenin her ikisinin de halk tarafından seçilmesini Linz “çifte meşruiyet/dual legitimacy” olarak adlandırmıştır. Hem yasamanın hem de yürütmenin demokratik meşruiyete sahip olmasını eleştirmektedir. Oysa çifte meşruiyet veya bölünmüş iktidar kavramları, yalnızca başkanlık sistemine has bir özellik değildir. Parlamenter sistemlerde de çatışan meşruiyet ve bu çatışmaların sebep olduğu krizler görülebilir. Örneğin parlamentonun alt ve üst kanat olarak iki meclisli bir yapı arz ettiği parlamenter sistemlerde, farklı siyasi bloktan veya partiden gelen alt ve üst meclislerin her ikisi de kendi meşruiyetlerini ileri sürebilir. Kanada, Almanya ve Japonya gibi parlamenter sistemlerde; senatonun yasama sürecinde önemli bir gücü varken, hükümete karşı herhangi bir güvensizlik oyu kullanamaz. Bazı parlamenter sistemlerde ise hükümet, senatoyu fesh edemez. Bu durumda yasamanın bir kanadı ile yürütme arasında tam anlamıyla bir çifte meşruiyetten söz edilebilir. İşte bu nedenle Mainwaring ve Shugart’ın öne sürdüğü gibi demokratik meşruiyet sorunu parlamenter sistemlerde de görülebilir (Mainwaring ve Shugart, 1997:451). Ayrıca ABD örneğinde; “bölünmüş iktidar döneminde 1947-1990 yılları arasında çıkan temel yasaların

sayısının, tek parti hükümetleri döneminde çıkarılanlardan daha az olmaması” (Mayhew’den aktaran Uluşahin,1999:109) iddia edilenin aksine çift başlılığın kilitlenme yaratmadığını ortaya koymaktadır. Yine ABD örneğinde “kongre araştırmalarının sayısının tek parti hükümeti döneminde yapılan araştırmalardan daha az olmaması” (Mayhew’den aktaran Uluşahin,1999:109) da bölünmüş iktidarın siyasal çekişmeyi doğrudan etkilemediğini göstermektedir.

Başkanlık Sisteminin temel hak ve özgürlükleri sınırlandıracağı fikri de doğru değildir. Bu hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması her sistemde mümkün olabilir. Parlatentonun içinden gelen bir kabinenin yürütme erkini elinde bulundurması, o sistemdeki hak ve özgürlüklerin korunduğu anlamına gelmeyebilir. Çünkü parlamenter sistemdeki yürütmeyi oluşturan kabinenin de hak ve özgürlükler açısından bir tehdit oluşturma ihtimali vardır. Kaldı ki günümüzde iç güvenlik yasası gibi iç tasarrufların temel hak ve özgürlükleri sınırladığından şikayet edilmektedir. Ayrıca bu sistemin demokrasi ile bağdaşmadığı söylemleri de birer safsatadan ibarettir. Bu sistemin tarihsel sürecine baktığımızda doğuş nedeni, sert bir erkler ayrımı yoluyla temel hakları garanti altına almaktır. Bu bağlamda önemli olan kuvvetler ayrılığı veya birliği değil; demokratik devlet, hukuk devleti gibi ilkelere sahip her türlü eylem ve işlemin yargı denetimine tabi olduğu başkanlık sistemi modeli daha az tehlikeli görünmektedir.

Başkanlık modelinin Mısır’daki gibi veya Latin Amerika’daki gibi darbelere yol açacağı eleştirisi de başkanlık modeli ile ilgili değildir. Çünkü bu ülkelerdeki darbelerin nedenleri, hükümet sisteminden ziyade daha çok ülkelerin kültürel, siyasal, ekonomik ve toplumsal yapısı ile ilgilidir (Özbudun, 2015:4) Keza başkanlık sisteminin olmadığı ülkemizdeki 1960, 71 ve 80 darbeleri de bu yargıyı kanıtlar niteliktedir. Halkın iradesini temsil eden hükümetler söz konusu üç dönemde de ordu tarafından tasfiye edilmiş ve demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri çiğnenmiştir. Anlaşılacağı üzere iktidar boşluğu, koalisyon karmaşası veya anlaşmazlıklar darbenin en önemli kaynakları iken, başkanlık modelindeki gibi uyumun sağlandığı ve istikrarın olduğu hükümet dönemlerinde darbe ihtimali daha zorlaşmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Osmanlı’da bile saltanat üyesi padişahlar otoriter bir yönetim sergilemezken (Abdülhamit’in parlatentoyu 1878’de feshetmesi hariç), Cumhuriyet Dönemi’ndeki parlamenter sistemde Cumhurbaşkanlarının “Milli Şef” imajı ile diktatörce davranışları ve darbe dönemlerinde asker kökenli Cumhurbaşkanlarının otoriter eylemleri görülmüştür. Dolayısı ile otoriterlik

veya diktatörlük kavramları ile başkanlık sistemini arasında doğrudan bağ kurulamayacağı gibi bu uygulamalar parlamenter sistem ile de ilişkilendirilebilmektedir. Kaldı ki Ak Parti'nin önerisindeki yasama ve yürütmenin birbirini birlikte fesih yetkisi biraz daha zorlaştırıldığına, başkanlık kararnamelele ile başkanın bakanları/bürokratları/kamu görevlilerini/yargı mensuplarını ataması da meclisin onayına bağlandığına bu taslağa otoriterlik yönünden yapılan itirazların son bulacağı düşünülmektedir.

Türkiye halkının yapısı dini, etnik ve kültürel bakımdan çeşitlilik oluşturduğundan ve siyasi tercihleri farklı olan farklı kimlikteki seçmenlerden oluştuğundan; parçalanmış ve bölünmüş siyasal yapı istikrarlı bir siyasal temsili imkansız kılmaktadır. Dolayısı ile farklı kimlikleri ve tercihleri içeren istikrarlı bir parlamenter sistemin devamlılığının sağlanması zordur. Bu nedenle başkanlık sisteminin bir erime/eritme potası haline gelen Türkiye için daha istikrarlı olacağı ve temsil eksikliklerini gidereceği düşünülmektedir. Çünkü nüfus mozağine sahip, etnik köken ve mezhep açısından heterojen bir toplum; bölgesel farklılıkları giderecek ve beraberlik sağlayacak başkanlık çatısı altında birleştirilebilecektir. Başkanın yine halk tarafından seçilen veya halkın belirlediği bir yargı ve yasama tarafından dengelendiği, sistemin dengeleme mekanizmasının iyi planlandığı bir başkanlık modeli uzun süre gündemde kalmaya devam edecektir. Gerçekten de Başkanlık Sistemi, parlamenter sistemin seçim kaygısıyla girilen popülist uygulamalarını önleyerek toplumu dikkate alan daha istikrarlı bir sistemi getirebilir. Hatta anayasa değişikliği kabul edilip başkanlık sistemine geçilmiş olsaydı, 7 Haziran 2015 genel seçimleri sonrasında yaşanan olumsuzluklar yaşanmayabilirdi.

Ayrıca başkanlık sisteminde doğal olarak partiler ve milletvekilleri parti politikalarında sert söylemlerden kaçınacaklardır, daha katılımcı bir yapıyı savunacaklar ve daha kucaklayıcı politikalar üreterek söylemlerinde daha yumuşak olacaklardır. Sonuçta bu şekilde yumuşak bir politika, farklı düşünceleri aynı parti çatısı altında birleştirecek ve kutuplaşma ve cepheleşme de azalmış olacaktır. Tartışılan başkanlık sistemi modelinin "Türk Tipi" başkanlık sistemi olarak adlandırılmasının temel nedeni, Başkanlı Parlamenter Sistem ile Yarı Başkanlık Sistemleri'nin arasında bir sistem olmasıdır. Esasen bir ülkede adalet, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi ilkelere yer verilmiyorsa hangi hükümet sistemi olursa olsun başarılı olmayacaktır.

Başkanlık sisteminde çifte meşruiyetin varlığından daha önemli olan konu, başkanın ve meclisteki çoğunluğun farklı bloklar veya partilerden olmasıdır. Ancak bu sorun, AK Parti'nin önerdiği modeldeki her iki seçimin de aynı dönemde ve aynı anda yapılması ile giderilebilir. 2007 anayasa değişikliği ile 2014'ten itibaren Cumhurbaşkanı'nın da halk

tarafından seçilmesi mevcut parlamenter sistemde yürütmeyi olumsuz etkileyerek eskiden yaşandığı gibi iki başlılığa yol açacağı düşünülmektedir. Çünkü halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nın yedi yıllık görev süresinin beş yıla indirilmesi ve beş yıllık yasama döneminin dört yıla indirilmesi ile yasama ve yürütmenin birlikte uyumunun sağlanma olasılığı azalacaktır. Dolayısı ile başkan ve parlamento seçimlerinin aynı anda yapılması ve seçmenin de benzer olması için, TBMM ve başkanlık seçimlerinin birlikte yapılması gerekmektedir.

Özet olarak, düşünülen başkanlık sistemi; özgürlükçü, katılımcı ve çoğunlukçu nitelikleri içermeli ve demokrasi ve hukuk devleti ilkelerini korumalıdır. En önemlisi de Türkiye'nin ihtiyaçlarına ve realitesine uygun gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Yönetimde hesap verilebilirlik sağlandığı ve sorumlu yönetim anlayışı oluşturulduğu sürece, öne çıkan kurum ve uygulamaları ile başkanlık sisteminin ülkemize katkı sağlayacağı açıkça görülmektedir. Başkanlık Sisteminin kültürel ve toplumsal yapı farklılığı nedeniyle uygulanamayan tarafları ayıklanarak, farklı başkanlık sistemlerinin kuvvetleri dengeleyici yanları alınarak karma bir sistem oluşturulabilir. Nasıl ki Amerika'da Başkanlık modeli sorunsuz işliyor ve diğer ülkelerde bazı sorunlara yol açıyorsa, parlamenter sistem de İngiltere gibi ülkelerde gayet sorunsuz işlerken diğer ülkelerde kırılmalar ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de de başkanlık sisteminin işlemeyeceğini söylemek önyargılı bir yaklaşım olacaktır. Sonuçta Türkiye üniter yapısını koruyarak kuvvetler ayrımını gerçekleştiren, demokratik, katılımcı, çoğulcu en önemlisi kendine özgü bir başkanlık sistemi benimsemelidir.

Güçlü bir demokrasi, istikrarlı hükümet ve rejim için parti sisteminde ve seçim kanununda gerekli değişiklik ve düzenlemelerin yapılarak başkanlık veya yarı başkanlık gibi bir modele geçilmesinin zamanı gelmiştir. Amerika'da bu sistemin başarılı şekilde uygulanıyor olması Türkiye'de de mutlaka başarılı olacağı anlamına gelmemesine rağmen, Ak Parti'nin taslağındaki önerilerin uygulamaya aktarılması için tüm kurumların gerekli hazırlıkları yapması ve değişikliğe bir an önce hazır hale getirilmesi gerekliliktir. Rejimin istikrarını sağlayacak anayasal değişikliklerin bir an önce hayata geçirilebilmesi için siyasi partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının sorumluluk çerçevesinde hareket etmesi ve Türkiye'nin vesayetçi anayasadan kurtularak demokratik, bağımsız, geleneklere uygun, temsilde adaleti sağlayan bir hükümet modelinin ivedilikle seçilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akçalı, P. (2013). Genel Özellikleri, Yararları ve Sakıncaları Işığında Başkanlık Sistemleri, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.406-411.
- Albert, R. (2009). The Fusion of Presidentialism and Parliamentarism, *American Journal of Comparative Law*, (57), pp.531-578.
- Alkan, H. (2013). *Karşılaştırmalı Siyaset: Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri*, Açılım Kitap, No-53 Politika:9,Birinci Baskı, İstanbul.
- Arslan, R. (2013).Türkiye Başkanlık Sistemi(Alternatif Bir Sistem Arayışı)”, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.592-599.
- Aslan, A. (2015).Türkiye İçin Başkanlık Sistemi: Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşm, *SETA Analiz*, (122), Nisan, İstanbul.
- Ataay, F.(2013). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Başkanlık Sistemi Önerisi Üzerine Değerlendirme, *Alternatif Politika*, 5(3), ss.266-294.
- Aydın, H. (2013). Amerikan Başkanlık Rejimi ve Hükümet Sisteminin Belirleyici Unsuru Olarak Siyasi Partiler, *TAAD*, 4(13), 463-490.
- Bağcı, H.E. (2002).The Role of Political Institutions in Tackling Political Fragmentation and Polarization: Presidentialism Versus Parliamentaris, *Cumhuriyet Ün. İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(1), pp.147-162.
- Bağlı, M. (2013). Hikmet-i Hükümet, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.185-189.
- Bayram, S. (2016). *Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmaları: Algılar, Argümanlar, Tezler*. SETA Rapor, Yayın No:58, SETA, İstanbul.
- Boyunsuz, Ş.Ö. (2014). *Başkanlı Parlamenter Sistem*, 12 Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- Can, O. (2013). Başkanlık Sistemi Hakkında Birkaç Not, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.175-181.
- Carey, J.M. (2005). Presidential versus Parliamentary Government, *Handbook of New Institutional Economics*, (Eds: C. Menard M. M. Shirley), Springer, ss. 91 -122.

Chaisty, P., Nic, C. ve Timothy, P. (2012). Rethinking the Presidentialism Debate: Conceptualizing Coalitional Politics in Cross-Regional Perspective, *Democratization*, 21(1), pp.72-94.

Colomer, J.M. ve Gabriel N. N. (2005). Can Presidentialism Work Like Parliamentarism?, *Government and Opposition*, 40(1), pp.60-89.

Çınar, Y. ve Türkmen G. (2012). Başkanlık, Yarı-Başkanlık ya da Parlamenter Sistem: Sisteme verilecek isim mi? Yoksa Sistemin Tasarımı ve İşleyişi mi daha önemli?, TEPAV Değerlendirme Notu, Kasım:2012.

Çıtak, H. A. (2012). Türkiye Kritik Virajda: Yeni Anayasa ve Başkanlık Sistemi, 1(9), s.6-19, *Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi (AnalizTürkiye-researchturkey)*, Londra: AnalizTürkiye-researchturkey.

Durgun, Ş. (1999). *Batı Demokrasileri'nde ve Türkiye'de Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü*, Nobel Yayıncılık, Ankara.

Duverger, M. (1986). *Siyasal Rejimler*, Çev: Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınlar, 1.Basım, İstanbul.

Efe H. ve Muhammed L. K. (2015), Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Kafkas Ün. İİBF Dergisi*, 6 (9), ss.65-94.

Erdoğan, M. (1989). Başbakanlık Hükümeti mi?, *Ankara Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44 (3), ss.229-247.

Ergil, D. (2013). Başkanlık Sistemi, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.372-380.

Esgün, İ. U. (2013). Demokratik Hukuk Devleti idealine Uygun Bir Hükümet Sistemi için Radikal Öneriler, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.291-302.

Fendoğlu, H. T. (2012). Başkanlık Sistemi, *İnönü Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1) ss.39-60.

—. (2010). "Başkanlık Sistemi Tartışmaları", *SDE Analiz*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara.

Gönenç, L. (2005). Türkiye'de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları: Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Tartışma Notu; ERGÜL, Teoman, *Başkanlık Sistemi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Yayın No: 77, ss.1-12.

- . (2013). Türkiye'deki Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmalarına İlişkin Değerlendirmeler, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.269-279.
- Greener, I. (2005). The Potential of Path Dependence in Political Studies, *Politics*, 25(1), pp.62-72.
- Gül, C. ve Kasım, K. (2007). Çağdaş Siyasal Rejimlerde Etkin Yürütme Olgusu, *Gazi Ün. Hukuk Fak. Dergisi*, 11(1-2), ss.711-752.
- Günel, E. (2015). *Hükümet Sistemleri ve Türkiye'de Başkanlık Sistemi Arayışları*, Hükümdar Yayınları No:15, İstanbul.
- Hekimoğlu, M.M. (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*, Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Kahraman, M. (2012). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık Ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Mustafa Kemal Ün.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), ss.431-457.
- Kuzu, B. (2013a). *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*, BKY-Babıali Kültür Yayıncılığı, 3. Baskı, İstanbul.
- . (2013b). Neden Başkanlık Hükümeti, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.25-51.
- Lamba, M., Aktel, M., Altan, Y. ve Kerman, U. (2014). Türkiye'de Bakanlık Tipi Örgütlenme: Tarihsel ve Yasal Süreç, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21 (1), ss.173-189.
- Linz, J. (1990). The Perils of Presidentialism, *Journal of Democracy*, 1(1): 51–69.
- Lijphart, A. (2014). *Demokrasi Modelleri*. Çev: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun, İthaki Yayınları, İstanbul.
- . (Ed.) (1992). Introduction, *Parliamentary Versus Presidential Government*, Oxford University Press.
- . (1996). *Çağdaş Demokrasiler: Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, Çev: Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Mainwaring, S. and Matthew, S. S. (1997). Juan Linz, Presidentialism and Democracy: A Critical Appraisal, *Comparative Politics*, 29(4): 449–471.

Miş, N.,Aslan, A., Ayvaz, M.E., Duran, H. (2015). *Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları*, SETA Rapor, Yayın No:51, SETA, İstanbul.

Onar, E. (2005).Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?, Teoman Ergül, Başkanlık Sistemi, Birinci Baskı, *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, No: 77, Ankara, ss.70-104.

Özbudun, E. (2013). Hükümet Sistemi Tartışmaları”, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.205-213.

———. (2015). Başkanlık Sistemi ve Türkiye, *Liberal Perspektif*, Özgürlük Araştırmaları Derneği, Sayı:1, Ankara.

Özdağ, S. (2013). Bir Meserret Tebessümü: Başkanlık Sitemi, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.146-151.

Öztürk, N.K. (1992). Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Geleneği ve 1982 Anayasasındaki Düzenlemenin Parlamenter Sistemle Uyumu, *Amme İdaresi Dergisi*, 25(1),Ankara.

Sartori, G. (1997). *Comperative Constitutional Engineering (An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes)*, 2nd edition, New York University Press.

Shugart, M. S. and John M. C. (1992). *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge University Press.

Sundquist, J. L. (1992). *Constitutional Reform and Effective Government*, Revised Edition, The Brookings Institution.

Sungurlu, M. O. (2013). Yönetim Şekilleri ile Yargı Bağımsızlığı İlişkisi, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.199-204.

Tekin, Y. ve Okutan, Ç. (2012). *Türk Siyasal Hayatı*, Orion Kitabevi, 2. Baskı, Ankara.

Tunç, H. ve Yavuz, B. (2009). Avantaj ve Dezavantajları ile Başkanlık Sistemi, *TBB Dergisi*, (81).

Tülen, H. (2000). Gündemin Değişmeyen Konusu: Anayasa Değişikliği Tartışmaları, *Atatürk Ün. Erzincan Huk. Fak .Der. (AÜEHFD)*, 4 (1-2), ss.197-218.

Türk, H. S. (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, *Anayasa Mahkemesi Anayasa Yargısı Dergisi*, (23), ss.75-113.

Uluşahin, N. (1999). *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Yetkin Yayınları, Ankara.

Uygun, O. (2013). Ademi Merkeziyetçi Bir Yönetim Modeli Önerisi, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.741-768.

Vergin, N. (2013). Siyasal Sistem Arayışları ve yarı Başkanlık Sistemi, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.449-455.

Yanık, M. (1997). *Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Alfa Yayınları, İstanbul.

———. (2013). “Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Yeni Türkiye*, 9(51), İstanbul, ss.663-667.

Yazıcı, S. (2013). *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri*, Bilgi Ün. Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Yokuş, S. (2007). Türkiye’de %10 Seçim Barajına İlişkin Hukuksal ve Siyasal Tartışmalar, *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, 4(11).

Yüksel, C. (2013). Türkiye’nin Gelecek Siyasal Sistem Tercih: Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri, *Yasama Dergisi*, (25), ss.38-70.

GAZETELER ve DİĞER ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Democracy Index:2013(Democracy in Limbo). The Economist Intelligence Unit. http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2013_WEB-2.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy0814 , (30.08.2015).

Democracy Index:2014(Democracy and its Discontents). The Economist Intelligence Unit <http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy-index-2014.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy0115>, (30.08.2015)

Dört Bakan Komisyon Akladı (2015, 06 Ocak) *Hürriyet*

Gözler, K. (2001). Devlet Başkanları, Ekin Kitabevi, Bursa. <http://www.anayasa.gen.tr/devletbaskanlari-2-s-1-117.pdf> (29.07.2015).

Güven, E. (2013). “Ak Parti’nin Başkanlık Sistemi Teklifi: TAM METİN”, 1 Nisan, <https://erdalguven.wordpress.com/2013/04/01/ak-partinin-baskanlik-sistemi-teklifi-tam-metin/>, (31.08.2015).

Koalisyon İçin Bakanlık Ayırma Hazırlığı (2015, 25 Haziran)*Sabah*

Pazarlıkta İki Sinyal: 3 Dönem Kalkıyor, Bakanlık Sayısı 30'a Çıkıyor(2015, 25 Haziran)*Hürriyet*

Presidential System Discussed In Turkey While Italy Ends Coalition Period (2015, 8 Mayıs) *Daily Sabah*

Turkish-Style Presidential System Needed, Erdoğan Repeats (2015, 27 Şubat) *Hürriyet Daily News*

Tüsiad Başkan Yardımcısı Ünlütürk'ten Başkanlık Sistemi Açıklaması (2015,7 Nisan)*Hürriyet*

SAĞLIK HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ÜZERİNE ETKİSİ: BOLU VE DÜZCE ÖRNEĞİ⁶

Dr. Yusuf ÖCEL

Bolu İli Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği,
ocelyusuf@gmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı; sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerine etkisini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda öncelikle literatürde sağlık hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti ile ilgili çalışmalar incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın evrenini Bolu ve Düzce illerinde sunulan sağlık hizmetlerinden son bir yıl içerisinde en az bir defa yararlanmış kişiler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda 559 kişiden anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Nicel yöntemler kullanılarak elde edilen verilere açıklayıcı faktör analizi ve regresyon analizi uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, sağlık hizmet kalitesi ile ilgili dört boyut, müşteri memnuniyeti ile ilgili iki boyut ortaya çıkmıştır. Sağlık hizmet kalitesi ile ilgili boyutlar güvenilirlik, fiziksel görünüm, isteklilik ve empatidir. Müşteri memnuniyeti ile ilgili ortaya çıkan boyutlar ise; fiziksel kanıtlardan memnuniyet ve doktor/diğer yardımcı personelden memnuniyettir. Sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerine etkisini incelemek üzere yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda güvenilirliğin, fiziksel görünümün ve istekliliğin müşteri memnuniyetini etkilediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Sağlık Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti.

EFFECT ON CUSTOMER SATISFACTION OF HEALTH CARE QUALITY: THE CASE OF BOLU AND DUZCE

Abstract

The aim of this study is to determine the effect on customer satisfaction of health care quality. In this direction, firstly in literature health care quality and studies on customer satisfaction were examined. In this context, the universe of research constitutes the universe of Bolu and Duzce are people who have benefited least once in the last year of the health services available. In this context, 559 people using data from questionnaires were collected. To the data obtained using quantitative methods were used exploratory factor analysis and regression analysis. The results of the analysis have appeared our dimensions of health-related quality of service and with related to customer satisfaction two dimensions. Dimensions of health related quality are reliability, physical appearance, willingness and empathy. If the dimensions occur with related to customer satisfaction are satisfaction with the physical evidence and the doctor / other auxiliary staff are pleased. According to result performed multiple linear regression analysis to examine the effect on customer satisfaction of health care quality revealed that affect customer satisfaction of the reliability, physical appearance and willingness.

Key words: Health Care Quality, Customer Satisfaction.

⁶Bu çalışma, yazarın “Sağlık Hizmet Kalitesi ve Algılanan Doktor İmajının Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkisi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

Sağlık hizmetlerinde müşteri memnuniyetini etkileyen faktörler gün geçtikçe çoğalmakta ve karmaşık hale gelmektedir. Teknolojik yenilikler, rekabet, toplumun refah düzeyinin yükselmesi, sağlık okuryazarlık bilgi birikimi, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının gün geçtikçe değişiklik arz etmesi sağlık hizmetlerinde de bir takım yeniliklerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Sağlık hizmet sunucuları hayatta kalabilmek, kar elde edebilmek ve rekabet avantajı sağlayabilmek için müşterilerin ve toplumun sesine kulak vermelidirler. Sağlık hizmet tüketicilerinin memnuniyetini yükseltmek, sağlık hizmet kalitesinin kontrolüyle mümkün olabilir.

Dünya nüfusu 20. yüzyılın ortalarından bugüne kadar gittikçe yaşlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha fazla yaşlı nüfus varken gelişmekte olan ülkelerde de nüfus yaşlanmaya başlamıştır. Özellikle Asya ve Latin Amerika'da doğurganlık hızlı bir şekilde düşmektedir. 1990 yılında 60 yaş ve üzeri nüfus oranı dünyada %9,2 iken 2013'te %11,7'ye yükselmiştir. 2050 yılında ise beklenen yaşlılık oranı %21,1'dir. Yani 2013 yılında 841 milyon olan yaşlı nüfusun 2050 yılında 2 milyardan fazla olması beklenmektedir (Satsanguan ve diğ., 2015). Türkiye'de ise TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre 2013 yılında 60 yaş ve üzeri nüfusun 8 milyon olduğu ve 2050 yılında 25 milyon seviyesinde olacağı tahmin edilmektedir. Bu durumda yaşlılığa bağlı fonksiyonel özrürlük, bakıma muhtaç ve kronik hastalıkların daha uzun tedavi edilmesi sağlık hizmetlerinin daha fazla kullanılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ayrıca bu araştırmanın yapıldığı Bolu ve Düzce illerinde de nüfus artış hızı ve nüfus yoğunluğu artmaktadır (TÜİK, 2016). 2007 yılında 590 bin civarında olan nüfus yoğunluğu, 2015 yılında 650 bin olmuştur. Dolayısıyla nüfusla beraber sağlık hizmetlerine olan ihtiyacın da artması göz önüne alındığında sağlık kuruluşlarının, güvenli ve kaliteli bir hizmet sunabilmelerine olanak sağlayan fırsatlar geliştirmeleri gerektiği söylenebilir. Bu zorunluluğun yanı sıra sunulan kaliteli hizmetlerin müşteri memnuniyetine pozitif yönlü etki edeceği kolayca öngörülebilir bir durumdur.

Sağlık hizmetinin en fazla sunulduğu kamu kurumlarında müşteri memnuniyetini gerçekleştirmek için çalışanların mükemmel hizmet sunmak konusunda desteklenmesi, altyapıların ve sistemlerin hizmet verilmesini desteklediğinden ve engellemediğinden emin olunması gerekmektedir. Ayrıca müşteri ilişkileri sistemleri üzerinde durulması ya da geliştirilmesine, toplam kalite yönetiminin faydalarının keşfedilmesine, müşterilerin beklenti ve memnuniyet düzeylerinin izlenmesi ve takip edilmesine önem verilmelidir (Kotler ve Lee, 2007).

Bu araştırmada, sağlık kurumlarında müşteri memnuniyetini etkileyen sağlık hizmet kalitesi üzerinde durulmaktadır. Hizmet kalitesi, müşterinin (hastanın) almış olduğu sağlık hizmetlerine yönelik algısını ifade etmektedir. Literatürde sağlık kurumlarında hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Gülmez, 2005; İzci ve Saydan, 2013).

2. Sağlık Hizmet Kalitesi

Hizmetler, büyük ölçüde herhangi bir meslekte uzmanlaşmış, teknik bilgi ve donanıma sahip kişiler tarafından yerine getirilen, fiziksel olarak ölçülmesi mümkün olmayan faaliyetlerdir (Cowell, 1993). Sağlık hizmetleri ise doğrudan doğruya mesleğinde uzman donanımlı ve profesyonel kişiler tarafından verilen hizmetlerdir. Bu kapsamda sağlık hizmetleri, bireye ve aileye doğrudan ve dolaylı olarak sunulan sağlığa ilişkin hizmetlerin tümünü kapsamaktadır (Sözen ve Özdevecioğlu, 1999). Sağlık hizmetleri, bireylerin ve toplumun sağlığını korumak, bireylerin hastalanmaları durumunda tedavilerini yapmak, tam olarak iyileşmeyip sakat kalanların başkalarına bağımlı olmadan rehabilite edilmelerini sağlamak ve toplumun sağlık düzeyini yükseltmek için yapılan planlı çalışmaların tamamı olarak da tanımlanabilir (Yurtsever, 2013).

Günümüzde işletmeler tarafından stratejik bir öge ve tüketici tercihlerini belirleyen temel unsurlardan biri haline gelen kalite kavramı ise, sözlükte “Bir ürünün bilinen en iyi özellikleri bünyesinde taşıması durumu” olarak ifade edilmektedir. Medeniyet ortaya çıktığından beri var olan kalite, işletmeler için ikinci dünya savaşından bu yana artan rekabetle birlikte literatüre girmiş ve gelişmiştir (Mehta ve Bhardwaj, 1998). Kaizen kavramını ortaya koyan Masaaki Imai, kalite kavramını şu şekilde açıklamıştır:

“En genel anlamda kalite geliştirilebilecek her şey demektir. Kaliteden söz ederken ilk aklı gelen, ürünün ya da hizmetin kalitesi olmaktadır. Kaizen stratejisi kapsamında incelenirse, hiçbir ürün veya hizmet, tasarlanmış olduğu seviyenin ilerisine geçemez. Burada, tasarımı yapan insan olduğuna göre, insanın kalitesi ile ilgilenilmelidir. İşi oluşturan üç yapı taşı; donanım, yazılım ve insan kaynaklarıdır. Ancak, insan faktörü yerine tam oturduktan sonra işin donanım ve yazılımla ilgili kısımları ele alınmalıdır. İnsanların içinde kaliteyi oluşturmak, Kaizen bilincini edinmelerine yardım etmektir” (Şimşek, 2004).

Nüfusun çoğalması, hastalıkların karmaşık hale gelmesi ve ekonomik gelişmeler sağlık hizmetlerinin de evrim geçirmesine neden olmaktadır. Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının değişmesi, hayat standartlarının yükselmesi beklentilerinde artmasına sebep olmaktadır.

Dolayısıyla hastaların beklentilerine yönelik veya beklentilerinin üstünde hizmet almaları, memnuniyetlerini sağlamada güçlü bir argüman olarak görülmektedir (Varinli ve Çakır, 2004). Hatta sağlık hizmet kuruluşları hayatta kalabilmek ve rekabet avantajı sağlayabilmek için hasta memnuniyetinin yanı sıra hizmet kalitelerini değerlendirmeleri noktasında önem taşımaktadır. Çünkü 2030 yıllarında orta ve yüksek gelirli ülkelerde 40 milyon kadar yeni sağlık hizmet kuruluşunun açılması beklenmektedir (WHO, 2016). Dünyada tüm bu gelişmeler yaşanırken 2012 yılında yapılan bir araştırmaya göre ise her yıl sağlıksız çevre koşulları yüzünden 12.6 milyon insan ölmektedir. Hava, su ve toprak kirliliği, kimyasal maruziyet, iklim değişikliği ve radyasyon gibi çevresel risk faktörleri çeşitli yeni hastalıklarla birlikte ölümlerin nedenini oluşturmaktadır (WHO, 2016). Bu doğrultuda sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi, yenilenmesi ve kontrol edilmesi önem arz etmektedir. Nüfusun artmasına bağlı olarak ülkelerde sağlık hizmetlerini tüm bölgeye ulaştırma gayreti içerisine girmektedirler. Bu sebeple sağlık hizmetlerinde uzmanlaşmak için birtakım gruplandırmalara gidilmesi zorunlu olmaktadır.

Hizmet kalitesi ile ilgili literatürdeki yazınlara bakıldığında farklı çalışmaların olduğu görülmektedir. Gronroos ile başlayıp Parasuraman ve arkadaşlarıyla devam eden hizmet kalitesi çalışmaları günümüze kadar birçok hizmet sektöründe uygulanmıştır. Hizmet kalitesi ile ilgili yiyecek-içecek sektöründen ulaşım sektörüne, sağlık hizmet sektöründen turizm sektörüne birçok alanda yapılan çalışmalarda uygulanan yöntem, metot, ölçek, analiz ve sonuçlar farklılık göstermektedir. Geçmişten günümüze yapılan bu çalışmalarda hizmet veya sağlık hizmet kalitesinin ölçümüyle ilgili tam bir bütünlük sağlandığı söylenemez. Her bir çalışmanın diğer bir çalışmaya göre üstün olduğu veya eksik kaldığı yönler olabilmektedir. Fakat yapılan çalışmalar içerisinde hizmet kalitesi adına en fazla kabul gören çalışma Parasuraman, Zeithaml ve Berry'nin (1985) ortaya koyduğu çalışmalardır. Bu araştırmacılar SERQUAL ölçeğini geliştirip hizmet sektörüne başarılı bir şekilde uygulamışlardır.

Sağlık işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi ile ilgili yazın incelendiğinde ise, sağlık işletmesi müşterilerinin algıladıkları hizmetin kalitesini ölçmede SERVQUAL ölçeğinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Babakus ve Mangold 1992; Anderson ve Zwellling 1996; Lim ve Tang 2000; Conway ve Willcocks, 1997). Bu çalışmada da SERQUAL ölçeğinden hareketle Cronin ve Taylor'un oluşturduğu SERPERF ölçeği kullanılmıştır. Bu doğrultuda sağlık hizmet kalitesi ile ilgili yapılan araştırmalarda değişkenlerin incelenme ve yorumlanma şekli yürütülen bu araştırmada da benzer şekilde yansıtılmaktadır.

3. Müşteri Memnuniyeti

Geçmişten günümüze modern pazarlama anlayışına ulaşıncaya kadar işletmelerin müşterilere bakış açıları değişiklik göstermiştir. Arzın düşük olduğu dönemlerde tüm dikkatlerin üretime, satışın büyük bir sorun haline geldiği dönemlerde tüm dikkatlerin satış arttırıcı stratejilere, rekabetin arttığı ve tüketicilerin bilinçlendiği dönemlerde ise müşterilerin daha fazla dikkate alındığı modern pazarlama anlayışına yönelmeler olmuştur. “Müşteri velinimetimizdir” sloganlarının işletmelerde telaffuz edildiği modern pazarlama döneminden sonrada toplumun istek ve ihtiyaçlarına önem veren bir felsefe gelişmeye başlamıştır. General Electric’in ünlü genel müdürü Jack Welch müşterilerin önemini çalışanlarına anlatabilmek için söylediği şu sözleri müşteri memnuniyetinin işletmeler tarafından ne kadar değerli olduğunu göstermektedir (Varinli ve Çatı, 2010):“şirketler iş güvencesi vermezler, iş güvencesini sadece müşteriler verebilirler”.

Hizmetlerin özellikleri itibari ile üretim ve tüketiminin eş zamanlı gerçekleştirilmesi, tüketimi gerçekleştiren kişinin üretim sürecine müdahil olması, farklı zamanlarda veya farklı kişilerden alınan hizmetlerin kalite algısının farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenlerden ötürü bir hizmet sektöründe yer alan sağlık kuruluşlarının en temel sermayesi ve stratejik üretim faktörü olan sağlık çalışanları müşteri memnuniyeti noktasından büyük öneme sahiptir (Dündar, 2010).

İşletmelerin sürekli ve yüksek bir kar elde edebilmeleri müşteri memnuniyetinden ve buna bağlı olarak da müşteri sadakati yoluyla müşteri kitlesinin ihtiyaçlarına cevap vermekten geçer (Saydan, 2010). Genel olarak memnun olan bir müşteri, uzun süre işletmeye bağlı, yeni ürünleri satın alan, işletme ve ürünleri hakkında olumlu konuşan, rakip markalara daha az önem veren, fiyata daha az duyarlı, işletmeye ürünler hakkında fikirler öneren kişilerdir (Kotler ve Keller, 2008).

Sağlık hizmet sektöründe de çoğu işletme tüketici araştırmalarından hareketle müşteri memnuniyetini sağlamanın, uzun dönemde başarılı olabilmek ve hayatta kalabilmek için stratejik bir anahtar ve önemli bir belirleyici olduğunun farkına varmaya başlamışlardır (Andaleeb, 1998).

Müşteri memnuniyeti ile ilgili literatürde birçok tanıma rastlamak mümkündür. Müşteri memnuniyeti kavramı, satın alma sonrasında “tekrar satın alma, müşteri tutum değişiklikleri, marka bağlılığı vb.” konuları açısından pazarlama biliminin merkezi konumunu

oluşturmaktadır (Churchill ve Surprenant, 1982). Müşteri memnuniyeti, en temel anlamıyla işletmelerin tüketicilerin isteklerini, ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılama sürecidir. Müşterilerin ürünlerden beklentileri ve algıları sonucu ortaya memnuniyet kavramının çıktığını belirten tanımlamalara göre;

Kotler ve Armstrong (2004) müşteri memnuniyetini, bir kişinin herhangi bir üründen algıladığı performansın sonucu ya da beklentisinin çıktısı olarak tanımlamışlardır. Zeithaml ve Bitner'e (2003) göre ise müşteri, satın aldığı ürün veya hizmetleri değerlendirirken kendi ihtiyaç ve beklentilerini karşılama düzeylerini dikkate almaktadır.

Müşteri memnuniyetinin deneyim sonrası oluşmasıyla ilgili Choi ve arkadaşlarının yaptığı tanıma göre; memnuniyet bir tüketicinin, spesifik bir tüketim deneyimiyle ilgili olarak edindiği duygulardır. Bu tanım, memnuniyetin tüketici tarafından sunulan hizmetin çıktıları ve tüketicinin deneyim sahibi olduğu hizmeti değerlendirmesinin bir sonucu olduğu anlamına gelmektedir (Choi ve diğ., 2005).

Sağlık hizmetlerinde müşteri memnuniyeti incelenirken sağlık hizmetinin bir süreç olarak ele alındığı ve hastanın değerlendirmelerinin bu süreç boyunca değişebileceği göz ardı edilmemelidir (Yaşa, 2012). Çünkü hasta bireyin algı durumu sürekli değişebilmekte, sağlıklı bireye göre çevresinden daha olumlu ya da olumsuz etkilenmekte ve tepkileri de bu yönde gelişmektedir. Bireyin algılarındaki değişiklik memnuniyetine de yansımaktadır. Bu bağlamda, hasta memnuniyeti, hastanın hizmetten beklediği fayda ve performans, katlanmaktan kurtulduğu külfet ile sunumun sosyokültürel değerlere uygunluğu şeklinde tanımlanabilir (Yurtsever, 2015). Hatta devam eden bir tedavi sürecinde bile hasta memnuniyetinin en önemli göstergesi tüketicilerin sağlık hizmetini sunan kurum ya da kişiyi tekrar isteyip istemedikleridir (Fitzpatric, 1991).

Yukarıda yapılan tanımlamalar ışığında sağlık hizmetlerinde müşteri memnuniyetinin gerçekleştirilebilmesi için işletmelere büyük görev düştüğü anlaşılmaktadır.

Kotler ve Lee de (2007) müşteri memnuniyetinin işletmeler açısından operasyonel verimliliği arttırmak için önemli olduğunu belirtmektedirler. Örneğin hastaların randevularına gelmeleri veya zamanında gelmeleri, gelirken önemli kayıt bilgilerini getirmeleri sonucunda daha fazla verimlilik arayışında olan hastaneler bu fırsatı değerlendirmelidirler. Bazı Toplum Sağlığı klinikleri tedavi planlarını uyulmasını sağlamak üzere takip amaçlı telefonlar, hatta ziyaretleri için motivasyonu ve desteği arttıran standartları geliştirmiş ve uygulamışlardır (Kotler, 2007'den çev. Chalar, 2007). Böylece sağlık kurumları müşteri memnuniyeti sağlayarak

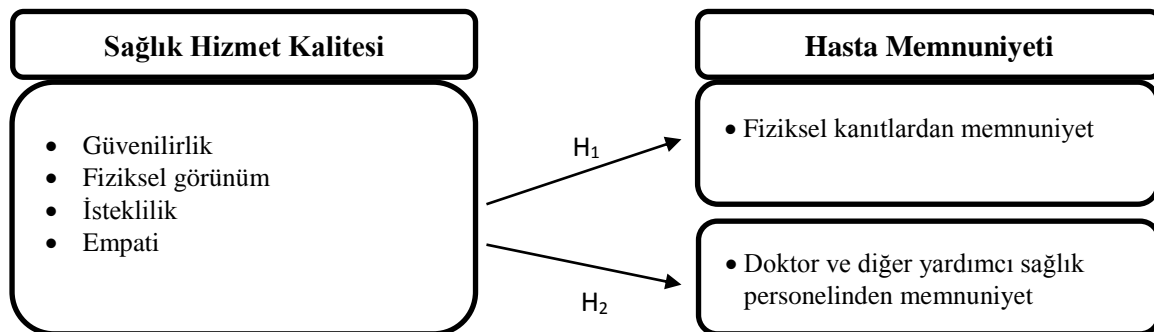
hizmet üretimi için daha az kaynak ayıracaklardır. Sağlık harcamalarının arttığı günümüzde operasyonel verimliliğe önem vermek bu sebeple önem arz etmektedir. Türkiye’de 1999 yılında toplam sağlık harcaması 5 milyon TL’ye yakinken, 2012 yılında bu oran 76 milyon TL seviyesine yükselmiştir (<http://www.tuik.gov.tr/>). Bu doğrultuda müşteri memnuniyetini arttıracak, işlemleri zaman ve adet olarak azaltacak birtakım düzenlemelerin yapılması kaçınılmazdır. Özellikle hastanelerde oluşacak zaman kayıplarının minimuma indirilmesi ve kaynak verimliliğinin artırılması için hizmet kalitesinin ve müşteri memnuniyetinin geliştirilmesi gerekmektedir.

4. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Bir işletme için müşteri memnuniyetinin temel belirleyicisi hizmet kalitesinden ziyade müşterilerle kurulan iyi ilişkilere bağlıdır. Ancak bu ilişkileri inşa etmenin ilk adımı sunulan hizmetin kalitesidir (Blythe, 2005). Sağlık hizmetlerinin kalitesi, hastanın tedavi sürecinden ve sonucunda tatmin olmasıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse sağlık hizmetinin kalitesini hasta (müşteri) tatmini belirlemektedir (Özen ve diğ., 2011). Müşteri memnuniyetini ise bir kişinin herhangi bir üründen algıladığı performansın sonucu ya da beklentisinin çıktısı belirlemektedir. (Kotler ve Armstrong, 1996).

Sağlık hizmetleri, bireyler için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu nedenle bireylerin almış oldukları hizmetlerden memnuniyetleri ancak rahatsızlıklarının giderilmesiyle mümkün olabilir. Bireylerin rahatsızlıklarının giderilmesinde ise sürecin hastayı memnun edecek şekilde hızlı ve pozitif yönlü ilerlemesi gerekmektedir. Bu noktada hizmet kalitesi, sağlık hizmeti alan bireylerin memnuniyetinde kaçınılmaz bir öneme sahiptir. Literatürde sağlık hizmetlerinde müşteri memnuniyeti ile hizmet kalitesi arasında yüksek ve güçlü düzeyde bir ilişki olduğunu ortaya çıkaran araştırmalar mevcuttur (Oswald, 1998; Kıdak ve Aksaraylı, 2008; Taylor ve Cronin, 1994; Brand ve diğ., 1998; McAlexander ve diğ., 1994; Marley ve diğ., 2004; Cho ve diğ., 2004). Bu bilgiler doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Modeli

Araştırma modeli kapsamında oluşturulan temel hipotez ve alt hipotezler aşağıdaki gibidir:

Temel hipotez:

“H:Sağlık hizmet kalitesi müşteri memnuniyetini etkilemektedir.”

Alt hipotezler:

*“H1a:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik **fiziksel kanıtlardan** memnuniyeti etkilemektedir.”*

*H1b:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel görünüm **fiziksel kanıtlardan** memnuniyeti etkilemektedir.”*

*H1c:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından isteklilik **fiziksel kanıtlardan** memnuniyeti etkilemektedir.”*

*H1d:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından empati**fiziksel kanıtlardan** memnuniyeti etkilemektedir.”*

*“H2a:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik **doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinden** memnuniyeti etkilemektedir.”*

*H2b:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel görünüm **doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinden** memnuniyeti etkilemektedir.”*

*H2c:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından isteklilik **doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinden** memnuniyeti etkilemektedir.”*

*H2d:Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından empati**doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinden** memnuniyeti etkilemektedir.”*

Dursun ve Çerçi (2004) Kayseri’deki Sağlık Bakanlığı’na bağlı bir hastanede yapmış oldukları araştırmada, algılanan sağlık hizmeti kalitesi, hasta tatmini ve davranışsal niyet arasında anlamlı ilişkilerin bulunduğunu ve hizmet kalitesinin hasta tatmini ve davranışsal niyeti etkileyen en önemli değişken olduğunu belirlemişlerdir. Demirer ve Bülbül (2014) yapmış oldukları araştırmada, hizmet kalitesinin hasta tatmini, hasta tatmininin de hasta tercihi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Öksüz (2010) yatan hasta memnuniyetine en fazla etki eden boyutun ise servisler ve fiziksel koşullar olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özer ve Çakıl (2007) ise aldığı hizmetlerden memnun olmayan hastaların hastane hizmetlerine ilişkin deneyimlerini memnun olanlardan daha çok başkalarıyla paylaştıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında, Demirer ve Bülbül (2014), kamu hastanelerinde hizmet kalitesinin hasta tercihinin doğrudan, özel hastanelerde ise hasta tatmini dolaylı etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Demirel ve arkadaşları (2009) ise sağlık hizmetlerinde algılanan hizmet kalitesi alt boyutları ile hasta tatmini, tercihi ve tavsiye etmesi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu belirlemişlerdir. Sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetini etkilemesi üzerine yapılan çalışmaların yanında sağlık hizmet kalitesinin müşteri sadakatini etkilemesi üzerine de yapılan çalışmalar mevcuttur.

Oliver (1999) müşteri sadakatini, müşterinin tercihlerinde değişikliğe neden olabilecek durumlara ve diğer işletmelerin pazarlama çabalarına rağmen, tercih ettiği ürün ve hizmetleri tekrar satın alması, gelecekte de düzenli bir şekilde o ürün ve hizmetin müşterisi olarak tanımlamıştır.

Bayuk ve Küçük (2007) ise müşteri sadakatini, “müşterinin kendisi için başka alternatiflerin de mevcut olduğu bir ortamda, belirli bir işletmeye, satıcıya ya da ürün ve hizmete (markaya) yönelik duyduğu, hissettiği, içten (duygusal) bağlılık ve tesadüfi olmayan alışveriş eğilimi (tutumu), arzusu ve eylemi (sürekli tercihi)” olarak tanımlamışlardır.

Hizmet kalitesinin müşteri sadakatini sağlamada kritik bir öneme sahip olduğunu belirten Sargeant ve West (2001), hizmet kalitesinin müşteri sadakati ile ilişkisinin literatürde açık bir şekilde ortaya konulduğu fakat sektörlerin kendilerine özgü yapılarından ötürü müşteri sadakatinin belirleyicilerinin değişiklik gösterebileceğini belirtmişlerdir.

Auka ve arkadaşları (2013) bireysel bankacılık hizmetlerine yönelik yapmış oldukları araştırmada, hizmet kalitesinin tüm boyutlarının müşterilerin sadakatleri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Oliver (1999) yapmış olduğu araştırmada hizmet kalitesinin müşteri sadakati üzerindeki etkisinde etkili olduğunu, bu süreçte müşteri tatmininin aracı rol oynadığını ortaya koymuşlardır.

Andaleeb'in (1998) yaptığı çalışmada yardımcı sağlık personelinin hastalara karşı pozitif tavrı ve sağlık kuruluşlarının fiziksel olarak yeterli algılanması müşteri memnuniyeti seviyesini yükselteceği ortaya çıkmıştır.

5. Yöntem, Evren ve Örneklem

Sağlık hizmet kalitesinin hasta memnuniyeti üzerine etkisini incelemek amacıyla yapılan bu araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerinin toplanması noktasında nicel veri toplama tekniklerinden birisi olan anket tekniği kullanılmıştır. Sağlık hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetine ilişkin değişkenler 5’li likert tipi ölçekle (1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-fikrim yok, 4-katılıyorum, 5- kesinlikle katılıyorum) ölçülmüştür.

Araştırmada ölçeklerin oluşturulması için yapılan literatür taramasında konuyla ilişkili çalışmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirilmeye alınan çalışmalar arasında kullanılan ölçekler, alanında uzman 3 akademisyen tarafından incelenmiştir.

Sağlık hizmet kalitesi için kullanılan ölçek hastane hizmetlerine adapte edilmiş Taylor ve Cronin (1994) tarafından geliştirilen SERPERF ölçeğinden (22 ifade) ve Parasuraman, Berry ve Zeithaml (1985) tarafından geliştirilen SERVQUAL ölçeğinden (22 ifade) faydalanılarak hazırlanmıştır. Ayrıca SERQUAL ölçeğinin hastanelerde uygulanmasında öncülük eden Babakus ve Mangold’un (1990) çalışmasından (15 ifade) yararlanılmıştır. Literatürde sık bir şekilde kullanılan bu ölçeklerden oluşturulan 20 ifade ile katılımcılara anket uygulanmıştır.

Müşteri (hasta) memnuniyeti ölçeği ise literatürde memnuniyetle ilgili araştırma konusunu ilgilendiren ve sıkça sorulan ifadelerden dokuz tanesi seçilerek katılımcılara sorulmuştur.

Bu araştırmanın evrenini Bolu ve Düzce illeri oluşturmaktadır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler yüz yüze anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada, örnekleme yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. 2014 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Bolu nüfusu 284.789 kişi, Düzce ili 355.549 kişidir (TUIK, 2015). Bu doğrultuda, 640.338 kişinin yaşadığı Düzce ve Bolu şehirleri %5 hata payı ve %95 güven aralığının da 384 kişilik bir örneklem temsil edebilmektedir. Bununla beraber anketlerin yanlış veya eksik doldurulma ihtimali dikkate alınarak ve evreni temsil etme gücünü artırmak için örneklem 600 kişi olarak belirlenmiştir.

Araştırma verileri, Bolu ve Düzce illerinde ankete katılması gereken kişi sayısının belirlenmesinin ardından 01.06.2015-01.08.2015 tarihleri arasında Bolu ilinde ikamet eden 300 kişiden ve 02.08.2015-01.10.2015 tarihleri arasında Düzce ilinde ikamet eden 300 kişiden toplanmıştır. Anketlerin toplanmasında araştırmaya katılmaya gönüllü kişilerle görüşülmüş olup katılımcılara araştırmanın amacı, kapsamı ve taşıdığı değer ifade edilmiştir. Bunun sonucunda, araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerle yüz yüze anket uygulaması yapılarak

araştırma verileri toplanmıştır. Ancak toplanan verilerden Bolu ilinde 24 anket, Düzce ilinde de 17 anket yanlış doldurulduğundan veri analiz sürecine dâhil edilmemiştir.

Araştırma verilerinin analizinde SPSS.21 paket programı kullanılmıştır. Öncelikle anket tekniği ile elde edilen veriler kodlanarak SPSS paket programına girilmiştir. Verilerin programa girilmesinin ardından ilk olarak güvenilirlik testi yapılmıştır. Daha sonra araştırmanın değişkenleri olan sağlık hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek amacıyla faktör analizi kullanılmıştır. Sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi ise çoklu doğrusal regresyon analizi tekniği ile analiz edilmiştir.

6. Bulgular

6.1.Faktör Analiz Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde katılımcıların sağlık hizmet kalitesi ile ilgili algılarını oluşturan veriler üzerinden açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen analiz çıktıları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Faktör analizinin yapılabilmesi Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem yeterliliği ölçüsünün 0,50’nin üzerinde olması ve Barlett testi sonucunun anlamlı olması gerekmektedir (Altunışık ve diğ., 2010; Kalaycı, 2008). Tablo 2 incelendiğinde sağlık hizmet kalitesi ölçeği için yapılan faktör analizi ile ilgili Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Barlett testi sonucunun yeterli olduğu görülmektedir (KMO değeri 0,897. Barlett testi sonucu $p < 0,001$). Ortaya çıkan bu sonuç sağlık hizmet kalitesi faktör analizinde örneklem yeterliğinin ve büyüklüğünün araştırma için çok iyi olduğunu göstermektedir.

Sağlık hizmet kalitesi faktör analizi için temel bileşenler analizi ve Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Düşük eşdeğerlik gösteren değerler (0,45’in altındaki ifadeler) ölçekten çıkarılmıştır. Bu doğrultuda sağlık hizmet kalitesi ile ilgili ölçekte yer alan 20 maddeden 17. ve 13. sorular düşük eşdeğerlik gösterdikleri için çıkarılmıştır. Ölçekten 17. ve 13. sorular çıkarıldıktan sonra 18 madde kalmıştır. Bu maddelerin 4 faktör altında toplandıkları Tablo 2’te görülmektedir.

Tablo 2’ye bakıldığında sağlık hizmet kalitesi ile ilgili toplam açıklanan Varyansının %59,903 olduğu görülmektedir. Bu sonuçla sağlık hizmet kalitesinin açıklanmasında güvenilirlik, fiziksel görünüm, isteklilik ve empati faktörlerinin %59,903 payı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan 4 faktörün birlikte varyansın çoğunu açıkladıkları söylenebilir. Açıklanan varyansların dağılımına bakıldığında en yüksek değere güvenilirlik

faktörünün %33,922 sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla sağlık hizmet kalitesini açıklayan değişkenler içerisinde en yüksek paya güvenilirlik faktörünün sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fiziksel görünüm açıklanan varyansı 12,451 ile güvenilirlikten sonra en yüksek paya sahip faktör olarak görülmektedir. Bu faktörleri isteklilik, açıklanan varyansı 7,489 ile empati, ve açıklanan varyansı 6,040 olarak takip etmektedir. Faktör analizi sonucuna göre birinci faktör 9 maddeden, ikinci faktör 4 maddeden, üçüncü faktör 2 maddeden ve dördüncü faktör 3 maddeden oluşmaktadır.

Tablo 2. Sağlık Hizmet Kalitesi Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Değişkenler	Ort.	Faktör yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Güvenilirlik	Bu hastanede yapılması planlanan işlemler aynen uygulanmaktadır.	3,3543	,762	33,922	6,106
	Bu hastane randevulara uygun hareket etmektedir.	3,5558	,711		
	Hastalar bu hastanenin çalışanlarıyla olan işlemlerinde güven hissetmektedirler.	3,3189	,697		
	Bu hastanede çalışanlar hastalar ile ilişkilerde güven vermektedir.	3,2441	,682		
	Bu hastanede geçmişe yönelik tutulan kayıtlar doğrudur.	3,5425	,676		
	Yapılacak bir işlem veya sonraki işlemler için hizmetin tam olarak ne zaman yapılacağı çalışanlar tarafından söylenmektedir.	3,4355	,669		
	Bu hastane çalışanları hastaların problemleri olduğunda cana yakın davranırlar.	3,1199	,652		
	Bu hastanede çalışanlar hastalara karşı saygılı davranmaktadır.	3,3928	,614		
	Bu hastane şahsi bilgilerimin saklanmasında güvenilirdir.	3,4829	,600		
Fiziksel görünüm	Bu Hastane modern araç- gereç ve donanıma sahiptir.	3,3063	,850	12,451	2,241
	Hastanede hizmet sunumunda kullanılan materyallerin görünümü çekicidir.	3,1087	,800		
	Bu hastanede fiziksel materyallerin görünümü sunulan hizmetlerin türüne uygundur.	3,5072	,700		
	Bu hastane çalışanları temiz ve düzgün görünüşlüdür.	3,6613	,641		
İsteklilik	Bu hastanede çalışanlar müşterilere yardımcı olma noktasında arzudur.	2,9292	,759	7,489	1,348
	Bu hastanenin çalışanlarının müşteriye sağlık hizmetini hızlı bir şekilde sunması gerçekçidir.	3,0251	,694		
Empati	Bu hastane çalışanları hastaların özel ihtiyaçlarını anlayışla karşılamaktadır.	3,018	,730	6,040	1,087
	Bu hastanede hastalar için yapılan işlemlerin saatleri uygundur.	2,6834	,654		
	Bu hastane çalışanları müşterilerin isteklerine cevap verebilecek bilgiye sahiptir.	2,8584	,599		

Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,897 Approx. Chi-Square: 3555,901 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 59,903 Cronbach's Alpha Katsayısı: 0,822

Faktör analizi sonucuna göre sağlık hizmet kalitesi ile ilgili 18 değişkenin toplam dört faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktörler veri setinde cevaplayıcılara sorulan sorularla birlikte düşünüldüğünde literatürde benzer araştırmalar dikkate alınarak güvenilirlik, fiziksel görünüm, isteklilik (heveslilik) ve empati olarak adlandırılmıştır. Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlar aşağıdaki gibidir;

Tablo 2'ye bakıldığında birinci faktörün yükleri 0,600 ile 0,762 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular tüketicilerin hastane çalışanlarına güven duymaları, tutulan kayıtların doğruluğu, çalışan davranışları ve uygulanan hizmetlerin doğruluğu ifadeleri birlikte düşünüldüğünde bu faktöre "güvenilirlik" ismi verilmiştir.

İkinci faktörün yükleri 0,641 ile 0,850 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular tüketicilerin hastane görünümü, hastane altyapısını oluşturan araç ve donanımı, sağlık hizmeti sunumunda kullanılan materyallerin görünümü ile ilgili algısını oluşturan ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre de "fiziksel görünüm" ismi verilmiştir.

Üçüncü faktörün yükleri 0,694 ile 0,759 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular hastane çalışanlarının tüketicilere sağlık hizmeti sunmasında istekli, arzulu davranışlarıyla ilgili ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre "isteklilik (heveslilik)" ismi verilmiştir.

Dördüncü faktörün yükleri 0,599 ile 0,730 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular tüketicilerin özel ihtiyaçlarının anlayışla karşılanması, yapılan işlemlerin saatleri uygun olması ve çalışanların tüketicilerin isteklerine cevap verebilecek bilgiye sahip olması ile ilgili ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre "empati" ismi verilmiştir.

Araştırma kapsamında açıklayıcı faktör analizi uygulanan diğer değişken müşteri memnuniyeti değişkenidir. Katılımcıların sağlık hizmeti aldıkları kuruluşların fiziki olanaklarından ve çalışanların davranışlarından etkilenme düzeylerinin belirlendiği faktör analiz sonuçları Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde müşteri memnuniyeti boyutlarını belirlemek için faktör analizine tabi tutulan verilerin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik testi ve Barlett testi

sonucunun yeterli olduğu görülmektedir (KMO değeri 0,886; Barlett testi sonucu $p < 0,001$). Müşteri memnuniyeti faktör analizi için temel bileşenler analizi ve Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Ölçekte yer alan 7. İfade iki faktörde de görece olarak yüksek yük değerine sahip olduğu için analizden çıkarılması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda müşteri memnuniyeti ile ilgili ölçekte yer alan 8 madde 2 faktör altında toplanmıştır.

Tablo 3.Müşteri Memnuniyeti Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktörleri oluşturan sorular	Ortalama	Faktör yükleri	Açıklanan varyans	Öz değer
Fiziksel kanıtlardan memnuniyet	Hastanelerin görüntüsünden memnunum.	3,2908	,874	57,088	4,567
	Hastanelerin temizliğinden memnunum.	3,1306	,785		
	Hastanelerde çalışanların görünümünden memnunum.	3,3739	,782		
	Hastanelerde verilen sağlık hizmetlerinin kalitesinden memnunum.	3,0572	,685		
	Hastanelerde sağlık hizmetlerine ulaşım kolaylığından memnunum.	3,1073	,646		
Doktor ve yardımcı sağlık personelinin memnuniyeti	Hastanelerde hemşirelerin hastalara karşı davranışlarından memnunum.	3,1682	,851	13,210	1,057
	Hastanelerde diğer yardımcı sağlık personelinin hastalara karşı davranışlarından memnunum.	3,2862	,843		
	Hastanelerde doktorların hastalara karşı davranışlarından memnunum.	3,3685	,786		
Değerlendirme kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,886 Approx. Chi-Square: 2385,372 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 70,298 Cronbach's Alpha Katsayısı: 0,907				

Tablo 3'e bakıldığında müşteri memnuniyeti ile ilgili toplam açıklanan Varyansın %70,298 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan 2 faktörün birlikte varyansın çoğunu açıkladıkları söylenebilir. Açıklanan varyansların dağılımına bakıldığında en yüksek değere birinci faktörün %57,088 ile sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçla müşteri memnuniyetini açıklayan değişkenler içerisinde en yüksek paya birinci faktörün sahip olduğu anlaşılmaktadır. İkinci faktörün ise açıklanan varyansı 13,210 ile birinci faktörden sonra en yüksek paya sahip faktör olarak görülmektedir. Faktör analizi sonucuna göre birinci faktör 5 maddeden, ikinci faktör 3 maddeden oluşmaktadır.

Faktör analizi sonucuna müşteri memnuniyeti ile ilgili 8 ifadenin toplam 2 faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktörler veri setinde cevaplayıcılara sorulan sorularla birlikte düşünüldüğünde fiziksel kanıtlardan memnuniyet ve doktor/diğer yardımcı sağlık

personelinden memnuniyet olarak adlandırılmıştır. Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlar aşağıdaki gibidir;

Tablo 3'e bakıldığında birinci faktörün 0,646 ile 0,874 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular hastane ve çalışan görünümü, sağlık hizmet kalitesi ve ulaşım kolaylığı gibi ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu faktöre "fiziksel kanıtlardan memnuniyet" ismi verilmiştir.

İkinci faktörün yükleri 0,786 ile 0,851 değerleri arasında değişmektedir. Ankette yer alan sorular hastanede çalışan doktor, hemşire ve diğer yardımcı personelden memnuniyet ifadeleri birlikte düşünüldüğünde bu faktöre de "Doktor ve Diğer Yardımcı Sağlık Personelinden Memnuniyet" ismi verilmiştir.

6.2.Çoklu Doğrusal Regresyon Analiz Sonuçları

Çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçları içerisinde ilk olarak sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti boyutlarından fiziksel kanıtlar üzerine etkileri incelenmiştir. Tablo 4'de sağlık hizmet kalitesinin alt boyutlarından "güvenilirliğin", "fiziksel görünümün" ve "istekliliğin" "fiziksel kanıtlardan memnuniyet" üzerindeki etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 4. Sağlık Hizmet Kalitesi-Fiziksel Kanıtlardan Memnuniyet Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Satandart Hata _B	β	T	p	İkili r	Kısmi R	Tol.	VIF
Sabit	,725	,208	-	3,484	,001	-	-	-	-
Güvenilirlik	,483	,064	,355	7,555	,000	,469	,305	,617	1,622
Fiziksel Görünüm	,229	,056	,187	4,067	,000	,398	,170	,646	1,547
İsteklilik	,018	,042	,016	,428	,669	,109	,018	,943	1,060
Bağımlı değişken: Fiziksel Kanıtlardan Memnuniyet R: 0,493 R ² : 0,243 F _(3, 555) :59,357 p:0,000 Durbin-Watson:1,487									

Korelasyon analizi sonuçlarına göre empati ile fiziksel kanıtlardan memnuniyet arasında anlamlı bir ilişki çıkmadığından değerlendirilmeye alınmamıştır. Tablo 4 incelendiğinde güvenilirlik, fiziksel görünüm ve isteklilik ile fiziksel kanıtlardan memnuniyet arasında orta ve düşük düzeyde (sırasıyla; 0,469; 0,398; 0,109) pozitif anlamlı bir ikili korelasyon olduğu görülmektedir.

VIF değerleri arasında 10'dan yüksek bir değer ve tolerance değerleri arasında 0.20'den daha düşük bir değer olmadığı için bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantılılığın olmadığı

söylenbilir. Ayrıca Durbin–Watson katsayısı (1,487) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan sağlık hizmet kalitesi alt boyutları (güvenilirlik, fiziksel görünüm ve isteklilik), fiziksel kanıtlardan memnuniyet ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R: 0,493, R²: 0,243, p: 0,000). Ayrıca sağlık hizmet kalitesi alt boyutları, fiziksel kanıtlardan memnuniyetteki toplam varyansın %24’ünü açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, sağlık hizmet kalitesi alt boyutlarının fiziksel kanıtlardan memnuniyet üzerindeki göreceli önem sırası; güvenilirlik, fiziksel görünüm ve isteklilik şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, güvenilirlik ve fiziksel görünümün, fiziksel kanıtlardan memnuniyet üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında;

“H1a: Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik fiziksel kanıtlardan memnuniyeti etkilemektedir.”

“H1b: Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel görünüm fiziksel kanıtlardan memnuniyeti etkilemektedir.” hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 5’de Sağlık Hizmet Kalitesi alt boyutları “güvenilirliğin”, “fiziksel görünümün” ve “istekliliğin” “doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinde memnuniyet” üzerindeki etkisi ile ilgili sonuçlar yer almaktadır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre empati ile doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinde memnuniyet arasında anlamlı bir ilişki çıkmadığından değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo 5 incelendiğinde sağlık hizmet kalitesinin alt boyutları olan güvenilirlik, fiziksel görünüm ve isteklilik ile doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinde memnuniyet arasında orta ve düşük düzeyde (sırasıyla; 0,537; 0,338; 0,194) pozitif anlamlı bir ikili korelasyon olduğu görülmektedir. Ayrıca Durbin–Watson katsayısı (1,759) bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında sorunlu bir ilişkinin olmadığını göstermektedir.

Tablo 5. Sağlık Hizmet Kalitesi-Doktor ve Diğer Yardımcı Sağlık Personelinde Memnuniyet Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	Satandart Hata _B	β	T	p	İkili r	Kısmi R	Tol.	VIF
Sabit	,374	,215		1,742	,082				
Güvenilirlik	,720	,066	,496	10,928	,000	,537	,421	,617	1,622
Fiziksel Görünüm	,052	,058	,040	,898	,370	,338	,038	,646	1,547
İsteklilik	,095	,044	,080	2,181	,030	,194	,092	,943	1,060
Bağımlı değişken: Doktor ve Diğer Yardımcı Sağlık Personelinde Memnuniyet R: 0,544 R ² : 0,295F _(3, 558) : 77,566 p:0,000 Durbin-Watson: 1,759									

Diğer taraftan sağlık hizmet kalitesi alt boyutları (güvenilirlik, fiziksel görünüm ve isteklilik), doktor ve yardımcı sağlık personelinden memnuniyet ile orta ve düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermekte ($R: 0,544$, $R^2: 0,295$, $p: 0,000$) ve doktor/diğer yardımcı sağlık personelinden memnuniyetteki toplam varyansın %29'unu açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) göre, sağlık hizmet kalitesi alt boyutlarının doktor ve yardımcı sağlık personelinden memnuniyet üzerindeki görece önem sırası; güvenilirlik, isteklilik ve fiziksel görünüm şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, güvenilirliğin ve istekliliğin doktor ve yardımcı sağlık personelinden memnuniyet üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında;

“H2a: Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik doktor ve diğer sağlık personelinden memnuniyeti etkilemektedir”

“H2c Sağlık hizmet kalitesi boyutlarından isteklilik doktor ve diğer sağlık personelinden memnuniyeti etkilemektedir” hipotezleri kabul edilmektedir.

7. Sonuçlar

Sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetini etkilemesi üzerine yapılan araştırma sonuçları betimsel ve keşifsel olarak değerlendirilmiştir. İlk olarak betimsel sonuçlara daha sonra keşifsel sonuçlara yer verilmiştir.

Betimsel sonuçlar; Sağlık hizmet kalitesi ile ilgili tüketicilerin katılım gösterdikleri ilk beş ifadenin; çalışanların temiz ve düzgün görünüşlü olduğu, randevulara uygun hareket edildiği, geçmişe yönelik tutulan kayıtların doğru olduğu, hastanedeki fiziksel materyallerin görünümünün sunulan hizmete uygun olduğu ve şahsi bilgilerin saklanmasında hastanenin güvenilir olduğu ortaya çıkmıştır. Tüketicilerin katılım göstermedikleri il beş ifade ise; yapılan işlemlerin saatlerinin uygun olmadığı, çalışanların müşterilerin isteklerine cevap verebilecek bilgiye sahip olmadıkları, çalışanların müşterilere yardımcı olma noktasında arzulu olmadıkları, hastaların özel ihtiyaçlarının anlayışla karşılanmadığı ve çalışanların hızlı bir şekilde hizmet sunmasının gerçekçi olmadığı sonucu söylenebilir.

Müşteri memnuniyeti ile ilgili katılımcıların değerlendirmelerine bakıldığında; tüketiciler en fazla çalışanların görünümünden ve doktorların hastalara karşı davranışından memnun oldukları ortaya çıkmıştır. Katılımcılar en düşük ortalama ile çalışanların hastaları bilgilendirmesinden ve verilen hizmetlerin kalitesinden memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Keşifsel sonuçlar; Bu araştırmada kullanılan SERQUAL ölçeğinde 5 faktör bulunmasına rağmen analiz sonucunda ortaya 4 faktör çıkmasında, ölçeğin uygulama bölgesinde tüketici davranışlarının farklı olması, evren ve örneklemin farklı olması, tüketicilerin anket sorularını farklı algılamaları gibi nedenler gösterilebilir. Literatürde SERQUAL ölçeği kullanılarak yapılan benzer çalışmalarda da faktör isimleri ve sayıları aynı veya farklı çıktığı görülmektedir. Parasuraman ve arkadaşlarının (1985), Cronin ve Taylor'un (1992, 1994) ve Babakus ve Mangold'un (1992) yaptığı çalışmalarda da aynı faktör isimleri ile sonuçlar görülmektedir. Sebep her ne olursa olsun bu araştırmada ortaya çıkan sonuç, sağlık hizmet kalitesi bileşenlerinden güven ve güvenilirlik faktörünün tek faktör içerisinde toplandığıdır. Bu boyutlar içerisinde sağlık hizmet kalitesini en iyi düzeyde temsil eden boyut güvenilirlik boyutudur. Bu boyutu sırasıyla fiziksel görünüm, isteklilik ve empati boyutu takip etmektedir. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada güvenilirlik ve güven tek faktör altında toplanmıştır.

Müşteri memnuniyeti ölçeğinde ise 2 farklı boyut ortaya çıkmıştır. Bu boyutlardan müşteri memnuniyeti ölçeğini en iyi temsil eden boyut fiziksel kanıtlardan memnuniyet boyutudur. İkincisi ise doktor ve diğer yardımcı sağlık personelinden memnuniyet boyutudur. Literatürde müşteri memnuniyetini etkileyen faktörlerle bu araştırmada ortaya çıkan faktörler karşılaştırıldığında benzer sonuçlar görülmektedir. Ayrıca literatürde fiziksel unsurlardan memnuniyetin, çalışanlardan memnuniyete göre önem derecesi farklı olan çalışmalar bulunmaktadır.

Sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analiz sonuçlarına göre; müşteri memnuniyetini etkileyen en önemli sağlık hizmet kalitesi boyutları güvenilirlik, fiziksel görünüm ve istekliliktir. Güvenilirlik ile ilgili ölçekte yer alan ifadeler birlikte düşünüldüğünde hastane çalışanlarının ve işleyişin müşterilerde güven oluşturması memnuniyet açısından en önemli boyuttur. Fiziksel görünüm boyutunda yer alan ifadeler birlikte düşünüldüğünde ise hastanelerde bulunan her türlü araç-gereç ve çalışanların görünümü memnuniyeti etkileyen en önemli ikinci boyuttur. Literatürde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar görülmektedir. Yapılan çalışmalarda müşteri memnuniyetini etkileyen en önemli boyutları oluşturan ifadelerle bakıldığında fiziksel altyapı, güven, güvenilirlik, ulaşım, iletişim vb. boyutlarla bu araştırmada ki boyutlar benzerlik göstermektedir. (Öksüz, 2010; Reidenbach ve Beverly, 1990; Piligrimiene ve Rutelione, 2013; Boshoff ve Gray, 2004; Tucker ve Adams, 2001; Mowen ve diğ., 1993). Çalışanların istekli davranmaları müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilemektedir. Bu doğrultuda

isteklilik boyutunda yer alan ifadeler birlikte düşünüldüğünde çalışanların müşterilere yardımcı olmaları konusunda arzulu olması önem arz etmektedir. Bu sonuçlar ışığında sağlık hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik, fiziksel görünüm ve istekliliğin müşteri memnuniyetini etkilediği ortaya çıkmıştır. Fakat sağlık hizmet kalitesi boyutu olan empati ile müşteri memnuniyeti arasında kurulan hipotezler reddedilmiştir. Dolayısıyla çalışanların ve kurumun müşterileri anlamaları noktasında empati kurabilmeleri ile ilgili herhangi bir ilişkinin olmadığı öngörülmektedir.

8. Öneriler

Bu araştırmada yapılan analiz sonuçlarında sağlık hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetini etkileyen en önemli boyutların sırasıyla güvenilirlik, fiziksel görünüm ve isteklilik olduğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda hastaneye ve hastane çalışanlarına olan güvenilirliğin artması müşteri memnuniyetinde birinci derecede önemli olduğu görülmektedir. Bu sonuçla, sağlık kuruluşları gerçekleştirdikleri işlemleri, kayıtları, randevu saatlerini doğru ve güvenilir bir şekilde sunması önerilmektedir. Ayrıca hastane çalışanlarına duyulan güvenin artması müşteri memnuniyeti açısından dikkate alınmalıdır.

İkinci derecede önemli olan boyut ise hastanelerin fiziksel olarak iyi duruma getirilmesidir. Bu sebeple hastanenin modern araç-gerece sahip olması, hastanede kullanılan materyallerin görünümü, çekiciliği, hastane çalışanlarının temiz ve düzgün görünümü önem arz etmektedir. Özellikle teknolojinin ve tedavi yöntemlerinin hızlı bir şekilde değiştiği günümüz dünyasında sağlık kuruluşlarının bu değişimleri takip edebilmeleri ve uyum sağlamaları gerekmektedir. Sağlık kurumları, altyapılarının ve sistemlerinin sağlık hizmeti verilmesini desteklediğinden ve engellemediğinden emin olması gerekmektedir.

Üçüncü derecede önemli olan boyut ise isteklilik boyutudur. Bu doğrultuda sağlık kuruluşlarının müşterilerine karşı yardımcı olma noktasında arzulu olması ve sağlık hizmetlerini hızlı sunmasının gerçekçi olması önerilmektedir. Çalışanların müşterilerin isteklerine cevap verirken olumlu davranışlar sergilemesi, müşterilere ailenin bir üyesi gibi davranması, müşterilerin üzüntülerinin ve mutluluklarının paylaşılması sağlık kuruluşlarına önerilebilir.

Bu araştırmada sağlık hizmet kalitesi sadece SERQUAL ve SERPERF ölçeği kullanılarak analiz edilmiştir. Bu sebeple yapılacak çalışmalarda sağlık hizmet kalitesini ölçen değişik ölçeklerden de yararlanılabilir. Ülke, bölge, kültür, yaşam koşulları vb. farklılıklar dikkate alınarak daha kapsamlı ölçek geliştirilebilir.

Kaynakça

- Andaleeb, S. S. (1998). Determinants of customer satisfaction with hospitals: a managerial model, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 11(6), pp. 181 – 187.
- Anderson, E. A. ve Zwelling, L. A. (1996). Measuring Service Quality at The University of Texas M.D Cancer Center, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 9 (7), pp. 9-22.
- Auka, D. O., Bosire, J. N. ve Matern, V. (2013). Perceived Service Quality and Customer Loyalty in Retail Banking in Kenya, *British Journal of Marketing Studies*, 1 (3), pp. 32-61.
- Babakus, E., Mangold, G. W. (1992). Adapting the SERVQUAL Scale to Hospital Services: An Empirical Investigation, *Health Services Reseach*, 26 (6), pp. 767-786.
- Bayuk, N. ve Küçük, F. (2007). Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati İlişkisi, *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), ss. 285-292.
- Blythe, J. (2005). *Essential of Marketing*, Third Edition, London: Pearson Education.
- Boshoff, C. ve Gray, B. (2004). The Relationships Between Service Quality, Customer Satisfaction and Buying Intentions in the Private Hospital Industry, *S. Afr. J. Bus. Manage.*, 35: 27-37.
- Brand, R.R., Cronin, J.J. and Routledge, J.B., (1998). Marketing to Older Patients: Perceptions of Service Quality, *Health Market. Q.*, 15: 1-31.
- Cho, W.H, Lee, H., Kim, C., Lee, S., and Choi, K.S. (2004).The Impact of Visit Frequency on The Relationship Between Service Quality and Outpatient Satisfaction: A South Korean Study, *Health Serv. Res*, 39: 13-34.
- Choi, K. S., Cho, W. H., Lee, S., Lee, H. ve Kim, C. (2004). The Relationships Among Quality, Value, Satisfaction and Behavioral Intention İn Health Care Provider Choice: A South Korean Study, *Journal of Business Research*, 57, pp. 913-921.
- Churchill, G. A., Surprenant, C. (1982). An Investigation into the Determinants of Customer Satisfaction, *Journal of Marketing Research*, 19 (4), pp. 491-504.

Conway, T. ve Willcocks, S. (1997). The Role of Expectations in the Perception of Health Care Quality: Developing a Conceptual Model, *International Journal of Health Care Quality*, 10 (3), pp. 131-140.

Cowell, D. (1993). *The Marketing of Services*. Butterworth Heinemann, Lianacre House, Jordan Hill: Oxford.

Demirel, Y., Yoldaş, M. A. ve Uslu D. S. (2009). Algılanan Hizmet Kalitesinin Tetmin, Tavsiye Davranışı ve Tercih Üzerine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma, *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Akademik Bakış*, 16, Nisan

Demirer, Ö. ve Bülbül, H. (2014). Kamu ve Özel Hastanelerde Hizmet Kalitesi, Hasta Tatmini ve Tercihi Arasındaki İlişki: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (2), ss. 95-119.

Dursun, Y. ve Çerçi, M. (2004). Algılanan Sağlık Hizmeti Kalitesi, Algılanan Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyet İlişkileri Üzerine Bir Araştırma, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, ss.1-16.

Dündar, T. (2010).Sağlık Çalışanlarının Yıldırımaya Maruz Kalmalarında Hastane Etik İklimi ile Sosyodemografik Özelliklerinin Rolü: Bolu İli Hastanelerinde Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Fitzpatric, R. (1991). Surveys of Patient Satisfaction: I-Important General Considerations, *Business and Management Journal*, (302), pp. 887-889.

Gülmez, M. (2005). Sağlık Hizmetlerinde Memnuniyet Ölçümü ve Cumhuriyet Üniversitesi Araştırma Hastanesi'nde Ayakta Tedavi Gören Hastalara Yönelik Bir Uygulama, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2).

İzci, F. ve Saydan R. (2013). Algılanan Hizmet Kalitesi Kurumsal İmaj ve Sadakat İlişkisi (Van Bölge Hastanesi Uygulaması),*Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1), ss. 199-219.

Kıdak, L. B. ve Aksaraylı, M. (2008). Yatan Hasta Memnuniyetinin Değerlendirilmesi ve İzlenmesi: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (3), ss. 87-122.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (1996). *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control*,7. Edition, New Jersey: Prentice Hall.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2004). *Principles of Marketing*, A Pearson Education Company. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Kotler, P., and Keller, K. L. (2008). *Marketing Management*, pearson cust, London.

Kotler, P., ve Nancy, L. (2007). Kamu Sektöründe Pazarlama Kamu Kuruluşlarının Performansını Geliştirmek İçin Bir Yol Haritası, *Mediacat Yayınları* (Çeviren: Zeynep Kökkaya Chalar)

Lim, P. C. ve Tang, N. K. H. (2000). A Study of Patients' Expectations and Satisfaction in Singapore Hospitals, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 13(7), pp. 290-299.

Marley, K.A., Collier, D.A. and Goldstein, S.M., (2004). The Role Of Clinical And Process Quality In Achieving Patient Satisfaction In Hospitals, *Decis. Sci. J.*, 35: 349-369.

Mcalexander, J. H. ve Kaldenberg, D. O. (1994). Service Quality Measurement, *Journal of Health Care Marketing*. 14 (3), pp. 34-40.

Mehta, P. V. ve Bhardwaj, K. S. (1998). *Managing Quality and Apparel Industry*, New Delhi: New Age International Publishers.

Mowen, J. C., Licata, J. W. ve Mcphail, J. (1993). Waiting in the Emergency Room: How to Improve Patient Satisfaction, *Journal of Health Care Marketing*, 13 (2), ss. 26-34.

Oliver, R. L. (1999). Whence Customer Loyalty?, *Journal of Marketing*, 63, pp. 33-44.

Oswald, S., Turner, D.E., Snipes, R.L., and Butler, D. (1998). Quality Determinants And Hospital Satisfaction, Perceptions of The Facility And Staff Might Be Key Influencing Factors, *Market, Health Serv.*, 18: 18-22.

Öksüz, A. S. (2010). Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkisi Ve Bir Uygulama Araştırması, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sağlık Kurumları İşletmeciliği Anabilim Dalı, Ankara.

Özen, Ü., Çam, H. ve Aslay, F.Y. (2011). Kalite Boyutları ve Sağlık Hizmeti Unsurları Açısından Hasta Memnuniyetine Bir Bakış: Gümüşhane Devlet Hastanesi'nde Örnek Uygulama, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), ss. 25-43.

Özer, A. ve Çakıl, E. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörler, *Tip Araştırmaları Dergisi*, 5(3), ss. 140-147.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research, *Journal of Marketing*,49, pp. 41-50.

Piligrimiene, Z., Rutelione, A. (2013). Dual Sides of Health Care Service Quality: What is Really Important for Patients?,*Economics and Management*, 18(1), ISSN 2029-9338 (ONLINE).

Reidenbach, R. E. ve Beverly, S. S. (1990). Exploring Perceptions of Hospital Operations by A Modified SERVQUAL Approach, *Journal of Health Care Marketing*,10(4), ss. 47-56.

Sargeant, A. ve West, D. C. (2001). Customer Retention - Building Customer Loyalty, *Direct & Interactive Marketing*, ss.177-214.

Satsanguan, L.,Fongsuwan , W., Trimetsoontorn, J. (2015). Structural Equation Modelling of Service Quality and Corporate Image that Affect Customer Satisfaction in Private Nursing Homes in the Bangkok Metropolitan Region, *Research Journal of Business Management*, 9(1), pp. 68-87.

Sözen, C. ve Özdevecioğlu, M. (1999). *Sağlık Hizmetlerinde ve İşletmelerinde Yönetim*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şimşek, M. (2004). *Toplam Kalite Yönetimi*, 4. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları.

Taylor, S. A. ve Cronin, J. J. (1994). Modelling Patient Satisfaction and Service Quality,*Journal of Health Care Marketing*, 14(1), pp. 34-44.

Taylor, S. A. ve Cronin, J. J. (1994). Modelling Patient Satisfaction and Service Quality, *Journal of Health Care Marketing*, 14(1), pp. 34-44.

Tucker, J.L., ve Adams, S.R. (2001) Incorporating Patients' Assessments Of Satisfaction And Quality: An İntegrative Model Of Patients' Evaluations Of Their Care, *Manag. Serv. Q.*, 11: 272-287.

Varinli, İ., Çakır, A. (2004). Hizmet Kalitesi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Hakkındaki İlişki-Kayser'de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), ss. 33-52.

Varinli, İ., Çatı, K. (2010). *Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler*, Detay Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Yaş, E. (2012). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve Bağlılık İlişkisi: Devlet, Özel ve Üniversite Hastaneleri Karşılaştırması, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Adana.

Yurtsever, A. (2015). Acil Sağlık Hizmetlerinde Kalite ve Hasta Memnuniyeti, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, İstanbul.

Yurtsever, S. (2013). Hastanelerin Hizmet Kalitesinin Hasta Tatmin Ölçeği İle Ölçülmesi: Karabük Devlet Hastanesinde Yatan Hastalar Üzerinde Bir Araştırma, *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 1(1), ss. 100-126.

Zeithaml, V. A. ve Bitner, M. J. (2003). *Service Marketing: Integrating Customer Focus across the Firm*, New York: McGraw-Hill Higher Education.

ABD-ÇİN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA TAYVAN SORUNU

Okt. İshak TURAN

Bülent Ecevit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
turanishak@hotmail.com

Özet

Çoğu kişi tarafından daha nerede olduğu bile bilinmeyen Tayvan, çok değil 1971'e kadar, tüm Çin adına Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde temsil edilen etkili bir güçtü. Ancak Kıta Çin'inin yükselmeye başlamasıyla, hem bölgesinde hem de dünyadaki etkinliğini kaybetmeye başlayan Tayvan, ABD ile Çin arasında sıcak çatışmaya dönüşebilecek bir "stratejik rekabet" sorunudur. ABD'nin Tayvan'ı askeri açıdan desteklemesi ve egemenliğinin koruyucu olması, Çin'in "Tek Çin" politikasını uygulamayı engellemektedir. Ayrıca petrol rezervleri ve balıkçılık açısından oldukça zengin olan bölge denizlerdeki tartışmalı adalar sorunu da, ABD'nin bölgeye olan ilgisini daha fazla çekmektedir. Tüm dünyaya yüksek teknoloji ihracatı gerçekleştiren Tayvan, her anlamda Batılı bir demokrasi ve yaşam standartlarına sahiptir. Bu bağlamda bölgesel çıkarlarını düşünen ABD, Tayvan'ın Çin tarafından yutulmasına izin vermek istememektedir.

Anahtar Kelimeler: Tayvan, ABD, Çin, Asya-Pasifik, Tartışmalı Adalar

THE TAIWAN ISSUE ON SINO-US RELATIONS

Abstract

Taiwan, whose location is not known by a great number of people, was an effective power as a representative of all the Chinese at United Nations Security Council by 1971. However, parallel to the rise of China, Taiwan, having started to lose its strength both on its around and in the world, is a "strategic competition" that might turn into a close combat between the US and China. The US, guarding its sovereignty militarily, hampers China to implement its "One China" policy. Moreover, the problem of disputed islands which are rich in petrol reserves and fish raises the curiosity of the US into the region. Exporting high-tech products to all over the world, Taiwan has a Western democracy and living standards in every sense. In this regard, the US, thinking of its regional interests, do not want to let Taiwan to be swallowed by China.

Key Words: Taiwan, the USA, China, Asia-Pacific, Disputed Islands.

1. Giriş

Tayvan, Pasifik Okyanusu'nu Güney Çin Denizi'ne (GÇD) bağlayan Tayvan Boğaz üzerinde yer alan önemli bir jeo-stratejik konuma sahiptir. 38.188 km karelik yüzölçümü ile Tayvan; ÇHC, Japonya ve Filipinler'e yakın olmasının yanı sıra, Vietnam ile Kore'ye eşit mesafede yer alan eşsiz bir konuma sahiptir (Çolakoğlu ve Güler, 2011). 23 milyonluk nüfusuna rağmen dünyanın en güçlü 20 ekonomisinden birine sahip olan Tayvan, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, dünya çapında Vatikan da dâhil sadece 22 küçük devlet tarafından resmi olarak tanınmaktadır. Tayvan'ın etnik yapısından da anlaşılacağı üzere tarihte iki büyük göçe tanıklık etmiş bir ülkedir. 23 milyonluk Tayvan nüfusunun % 98'i Han Çinliyen, sadece % 2'si daha önce Güney Asya'dan göçmüş olan aborjinlerden oluşmaktadır (Dittmer, 2014: 52).

Han Çinlilerinin; % 69'unu 1644 yılında Ming hanedanlığı yıkılınca Kıta Çin'inden kaçan Fukyen asıllı Tayvanlılar; %14'ünü Çin iç savaşı (1946-1949) sonrası yine kıta Çin'inden kaçan milliyetçi Çinliler ve %15'ini adaya ilk yerleşimcileri olan Hakkalılar oluşmaktadır (Çolakoğlu ve Güler, 2011). Ming ve Çing dönemlerinde Fujian'dan adaya göç etmiş Çinliler Tayvanca (minnan yu) konuşurken, Kuomintang (KMT) döneminde adaya göç edenler ise Mandarin dialekti konuşmaktadırlar (Dittmer, 2014). Tayvan'da halkın % 93'ü Budist ya da Taoist'tir ve geri kalan nüfusun da % 4,5'i Hristiyan, % 0,2'i Müslüman ve % 2,3'ü de diğer dinlere inanmaktadırlar (Çolakoğlu ve Güler, 2011: 5).

Tayvan'ın statüsü, ÇHC ile ABD'yi doğrudan karşı karşıya getirebilecek en büyük çatışma potansiyeline sahip sorunlardan birisidir. 70'lerin ortalarından itibaren ekonomik alanda büyük bir kalkınma içine giren ÇHC, küresel anlamda gücünü ispatlayabilmesi ancak Tayvan'da egemenliğini ilan etmesiyle gerçekleşecektir. Hemen hemen bütün ülkeler, Tayvan'ı Çin'in bir parçası olarak kabul ettiği halde, Tayvan ile doğrudan ticari ilişkiler geliştirmesi, Tayvan meselesini küresel bir sorun haline dönüştürmüştür. Dünyanın en fazla askeri harcamasının yapıldığı Pasifik bölgesinde, en yakın savaş senaryosu da Çin-Tayvan birleşmesi sorunundan kaynaklanması öngörülmektedir çünkü "bir devlet iki sistem" politikası bağlamında, Tayvan'ın Çin tarafından yutulması önündeki en büyük engel Amerika'dır. Süper güç ABD ve bölgenin yine güçlü ülkelerinden Japonya, yükselen güç Çin'i bir tehdit olarak algılamakta ve bu iki ülke özellikle jeo-stratejik konuma sahip Tayvan ile Çin'i dengelemeye çalışmaktadır. ABD, Japonya ve Güney Kore başta olmak üzere birçok devlet, Çin'i kontrol etme ya da çevreleme stratejisi altında, Tayvan'ı uçak gemisine benzetir. ÇHC ile Tayvan'ı karşı karşıya getiren diğer bir husus ise, Güney Çin Denizi (GÇD) ve Doğu Çin Denizi (DÇD) üzerindeki adaların egemenliği sorunudur. Çin ve Tayvan, kendilerini Çin'in tarihsel mirasının gerçek sahibi olarak gördüklerinden, GÇD'deki Spratley ve Paracel adaları ile DÇD'deki Senkaku/Diaoyu adaları üzerinde benzer hak iddialarına sahiptirler.

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni sistemde, ABD'nin bölgedeki etkinliğini ve çıkarlarını korunması, Çin-Tayvan birleşme sorunuyla yakından ilişkilidir. Çoğunlukla Amerikan silah alımlarıyla gücünü korumaya çalışan Tayvan, askeri açıdan dış güçlere bağımlı kalmıştır. Ayrıca Çin'in giderek artan savunma bütçesini de dikkate aldığımızda, Tayvan'ın Çin'e karşı eski askeri güç rekabetini koruduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Buna ek olarak; Tayvan'ın giderek ihracat ekonomisinde Çin'e bağımlı kalması, "tek Çin" politikasının uygulanabilirliğini de güçlendirmektedir. Özellikle 2008-2015 arasında Kuomintang'ın

iktidara gelmesiyle Çin-Tayvan yakınlaşması artmıştır. Ancak mevcut Demokratik İlerleme Partisi (DİP) yönetiminde, ilişkiler birleşme odaklı olmadan devam etmektedir.

2. Tarihsel Bir Perspektiften Tayvan Adasında Oluşan Ayrılıkçı Hareket

Soğuk Savaş döneminde yapılan “Karşılıklı Savunma Antlaşması” (KSA) ve “Tayvan’la İlişkiler Yasası” (TİY) kapsamında, egemenliğini ABD koruması altında sürdürebilen Taipei, ABD-ÇHC karşılıklı ilişkilerindeki en büyük sorunlardan birisidir. Pekin, ABD’nin de kabul ettiği “tek Çin” politikası altında, Tayvan’ın “bir devlet iki sistem” çerçevesinde Çin’e bağlanmasını arzulamaktadır. Washington ise, bölgedeki çıkarlarını düşünerek statükonun devam etmesini istemektedir. Tayvan adasının son 500 yıllık yönetimine baktığımızda, sadece 250 yıl kadar Kıta Çin’i tarafından yönetildiğini, dolayısıyla ada ile Kıta Çin’i arasında zaten yüz yılların getirmiş olduğu bir kimlik farklılığı ve yaşam kültürü olduğu kolayca anlaşılmaktadır (Adıbelli, 2006). Diğer taraftan da Tayvan’da yaşayan halkın çoğunun Kıta Çin’inden gelip burada yaşayan Tayvan Çinlileri olması ve tarihsel olarak da Çin’in bir parçası olması münasebetiyle, geçmişten günümüze kadar gelen birleşme sorunu vardır. Çin, silahlanmanın da her geçen gün arttığı Asya-Pasifik bölgesinde, sorunun barışçıl yollardan çözümlenerek Tayvan’ın anakaraya bağlanmasını arzulamaktadır.

2.1. Çin İç Savaşı Sonuna Kadar Tayvan’ın Statüsü

1517’de bir Portekiz gemisi Tayvan adasını keşfederek adaya “İhla Formasa” (güzel ada) adını verir ve Hollanda da 1624’te adada ilk sömürgesini kuran devlet olur (Akçadağ, 2010). 1644’de Mançular, ülkeyi yöneten Ming hanedanlığına (1368-1644) saldırarak Çing⁷ (Qin) Hanedanlığını (1644-1911) kurdular ve Koşinga⁸ liderliğindeki Ming Hanedanlığı da Mançulara karşı direnişi yeniden toparlamak için, 1662’de Tayvan adasını elinde bulunduran Hollanda’ya savaş açar ve savaşı kazanarak buraya yerleşirler (Adıbelli, 2006). Tayvan adasına ilk büyük göç de bu tarihte gerçekleşir. Ancak Qing Hanedanı, 1684’te adayı da kıta Çin’ine bağladılar. Japonya’daki feodal yapıya son vererek sömürge yarışına katılan Japon İmparatoru Meiji (1868-1912), 1895’te Şimonoseki Antlaşmasıyla adayı Japon topraklarına kattı ve Tayvan’ın 210 yıllık kıta Çin’inden yönetilmesine son verdi (Ekrem, 2012). Meiji liderliğindeki Japonya’nın sömürgeciliğe yönelmesiyle, Tayvan adası II. Dünya Savaşı’na kadar Japon egemenliği altında kaldı. Bu arada, Çin limanlarının sömürgeci devletler

⁷ Saf” anlamına gelen “Qing” (Çing), saygın unvan anlamlarına sahip “Yuan (orijinal) ve Ming (parlak)” kelimeler ile aynı kökenden geliyordu (Keay, 2011: 415).

⁸ Çeng Cilog’un yerine oğlu geçer ve askeri başarıyı simgeleyen “Koşinga” ünvanı alır ve “Çing’e diren Ming’i yeniden kur” sloganıyla mücadelelerine devam ederler.

tarafından Batı ticaretine açılması, ülke içinde zaten var olan tarihsel anlaşmazlıklarını daha da artırdı. Diğer taraftan 1895 yılında Batılı fikirlere sahip olan Dr. Sun Yat-Sen, eski Ming hanedanlığına sadık olan “Çin Toplumunun Dirilişi Örgütü”nü Kanton ve Hong Kong bölgesinde kurdu ve 10 Ekim 1911’de başlayan askeri isyan sonunda ABD ve Japonya’nın desteğiyle ABD’den dönerek, 12 Şubat 1912 yılında 2000 yıllık imparatorluğa son verip Çin Cumhuriyeti’ni ilan etti (Adıbelli, 2006).

Tayvan’da devletin kurucu lideri olarak kabul edilen Dr. Sun Yat-Sen, 1912’de Sun Ciao-Cen ile Guandong bölgesinde Guomintang adında Milliyetçi Parti’yi kurdu ve 1925’de kanserden ölene kadar aralıklarla da olsa ülkeyi yönetmeyi başardı (Adıbelli, 2006). Sun Yat-Sen, bugün Tayvan’da saygıyla anılmakta ve hala ülkenin ilk kurucusu olarak kabul edilmektedir. Dr. Sun Yat-Sen’in ölümü üzerine 1926’da askeri bir hükümet kuran Milliyetçi Chiang (Çang) Kay-Şek, lideri Dr. Sun Yat-Sen gibi “Konfüçyen” değerlerle ülkeyi yönetmek ister. Günümüzde “Konfüçyen Kapitalizm” olarak da bilinen bu öğretisi, *“çalışma prensibi ve iş ahlakını makro düzeyde mali ve iktisadi başarıları hedeflerken, mikro düzeyde de bireylere ‘disiplin, kolektivizm ve sosyal hümanizm’ gibi değerleri”* kazandırmaktadır (Sayın, 2013: 225). Çang Kay-Şek, Komünistleri destekleyen sendikacılar dâhil ülkedeki birçok Çin Komünist Partisi (ÇKP) (1921’de Şanghai’da kuruldu) yanlısını, sermaye sahiplerinin maddi olarak desteklediği “Yeşil Çete” gibi yeraltı çeteleriyle öldürtmeye başladı (Keay, 2011). Konfüçyüslüğe karşı olarak Marksist yaklaşımlara daha eğilimli olan Mao Zedong liderliğinde, 4 Mayıs 1919’da sömürgeci Almanya ve Japonya’ya karşı başlayan ayaklanmalar, Çang Kay-Şek’in Komünist SSCB’yi bir tehdit olarak algılamasından sonra daha da hızlanır (Sander, 2011). 16 Ekim 1934’de milliyetçilerin ablukasından kurtulup batıya doğru kaçan 80.000 savaşçının, güneydeki Jiangxi’den kuzeydeki Shaanxi’ye kadar yaklaşık 5.000 km’lik “Uzun Yürüyüş”ü başladı (Keay, 2011). Ancak bu kaçış, Mao’nun mitleştirilmesini sağlayarak ülkedeki ikinci büyük siyasi gücün doğmasını da katkısı oldu.

Ming ve Mançu hanedanlığı yıllarındaki ülkeyi yönetebilme rekabeti, modern çağda yeni ideolojilerle şekillenerek Çang Kay-Şek ile Mao arasında devam etmiştir. Mao, Komünist sistemi desteklediğinden Sovyetlere yakın bir dış politika isterken, Çang Kay-Şek ise zaten ülkedeki ordudan sorumlu Amerikalı General Stilwell ile çalışmasından da anlaşılacağı üzere Batı yanlısı bir yönetimden yanaydı (Adıbelli, 2006). II. Dünya Savaşı devam ettiği Kasım 1943 Kahire Konferansı ve sonrasındaki Temmuz 1945 Potsdam Konferansıyla, Tayvan’ın anakara Çin’ine bırakılacağı kararlaştırıldı (Çolakoğlu ve Güler, 2011). Ancak Tayvan halkı yaklaşık yarım asırlık Japon egemenliği altında, anakara Çin’inden oldukça farklılaşmış ve

ekonomik ve hayat standartları bakımından da daha iyi konuma gelmişti. Bundan dolayı Tayvanlılar çok istemese de 19 Ağustos 1945'te Japonya'nın Tayvan'dan çekilmesiyle ada yeniden Çin'e bağlandı ancak Japonya hükümeti 1952'de resmi olarak Tayvan'daki egemenlik hakkından vazgeçmiştir (Çolakoğlu ve Güler, 2011).

Japon işgali sırasında ağır sanayi bölgesine dönen Mançurya, Japonların II. Dünya Savaşı sonrası bölgeden çekilmesiyle burası SSCB'ye kaldı (Keay, 2011). Bu da Milliyetçilerle girişilecek iç savaşta Komünistler için çok avantajlı bir durumdu çünkü Japonların arkasında bıraktığı ağır silahlar, iç savaşta Komünistlerin elini güçlendirdi. Soğuk Savaş sonrası Asya'da SSCB'ye karşı güçlü bir müttefik Çin arayışları içinde olan ABD'nin Çang Kay-Şek'i, SSCB'nin de Mao'yu desteklediği bu savaşta; iki güçlü devletin Çin içinde yürüttükleri çıkar faaliyetleri, iki grup arasındaki farklılıkları daha da derinleştirmiştir. ABD her ne kadar SSCB'ye karşı kendisine yakın bir hükümetin çıkması için arabuluculuk faaliyetlerinde bulunsa da başarılı olamadı. ABD başkanı Truman, George Marshall'ı bölgeye göndererek 10 Ocak 1946'da Mao ve Çang arasında bir uzlaşma sağlasa da 30 Haziran 1947'de Komünistler bu ateşkesi ihlal etti (Adıbelli, 2006). George Marshall, "her ikisi de bizden (karşılıklı) korkularının giderilmesini bekliyordu" sözüyle, arabuluculuğunun neden başarısız olduğunu açıkça belirtiyordu (Keay, 2011: 503). Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) altında örgütlenen Komünistler, Güneyde de 22 Ocak 1949'ta Çang Kay-Şek'i yenilgiye uğrattı ve Çang Kay-Şek yarım milyon askeriyle birlikte direnişi yeniden toparlayabilmek için Tayvan adasına kaçtı (Adıbelli, 2006). Böylece Tayvan'a tarihteki ikinci büyük göç dalgası da gerçekleşmiş oluyordu. İlkine benzer şekilde bu göç dalgası da yenilen tarafın direnişi tekrar toplama amacı taşıyordu. Çang Kay-Şek de Tayvan adasında 1 Mayıs 1949'dan 1987'e kadar 38 yıl sürecek bir sıkıyönetim ilan etti ve Kıta Çin'ine göçü yasakladı (Adıbelli, 2006). Diğer taraftan Mao Tse-Tung, 1 Ekim 1949 yılında Kıta Çin'inde Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti. Tayvan ise 1912'de kurulan Çin Cumhuriyeti ismi ile devam etti. Böylece iki farklı Çin, iki farklı liderle yönetilmeye başladı. İki ülkenin liderleri, kendilerini tüm Çinlilerin lideri olarak kabul etmeye devam etti.

2. 2. Soğuk Savaş Döneminde ABD'nin Tayvan'ın Egemenliğini Koruma Politikası

Çin ve Tayvan'da oluşan iki farklı yönetim üzerinde daha bir uzlaşma sağlanamadan, 1950 yılında Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırması bölgede büyük bir savaşa yol açtı (Sander, 2011). Haziran 1950'de Kuzey Kore, sınır olarak kabul edilen 38. enlemden güneye saldırmasıyla ABD, BMGK'yı topladı. ÇHC'nin temsil edilmemesi ve SSCB'nin de bu

bir riske sahipti. Ancak ABD, bu anlaşmaya imza atarken büyük bir ikilem içerisindeydi: ya Çin ile gerekirse savaşmayı göze alacaktı ya da Japon adalarından Tayvan'a, Güney Kore'den Avustralya'ya kadar Komünist yapıya dönüşebilecek ülkeleri izlemekle yetinecekti (Matsumoto, 2010). ABD'nin nükleer silah kullanmakla tehdit ettiği Çin, sonunda 1 Mayıs 1955'teki Bandung Konferansı ile saldırılarına son vererek Birinci Tayvan Boğazı Krizi'ni sonlandırmış oldu (Adıbelli, 2006). ABD'nin askeri desteği altındaki kriz, de facto "iki Çin" in devam etmesini neden oldu. Böylece Kore Savaşı'na katılarak bu süreci başlatan Çin'in karşılaştığı en büyük yaptırım, 20 yılı aşkın sürecek ekonomik ve politik tecrit oldu.

İkinci Tayvan Boğazı Krizi ise, Mao'nun Kültür Devrimi'ni daha da ileriye taşıyacağını düşündüğü "İleriye Büyük Hamle" projesi doğrultusunda, 23 Ağustos 1958'de Tayvan'a yeniden saldırıya geçmesiyle yaşandı (Adıbelli, 2006). SSCB yönetimi; yaklaşık bin askerin öldüğü ve 44 gün süren saldırıların, Çin'i bölecek bir Amerikan oyunu olarak değerlendirmesinden dolayı, anakara Çin'i üzerinde baskıyı artırarak saldırıya son vermesini sağladı (Wertz, 1998). 1959 yılında Camp David'de Amerikan Başkanı Eisenhower ile görüşükten sonra Pekin'e geçen Rus lider Kruşçev, Mao'nun Tayvan ilgisine son vermesini ve olası bir SSCB-ABD savaşına neden olmamasını istemesi üzerine, Moskova ile Pekin arasındaki ilişkiler de bozulmaya başlayacaktır (Adıbelli, 2006). Böylece Çin'in Tayvan ısrarı, iki kutuplu dünyanın iki hâkim gücüyle arasının açılmasına neden oldu. Ancak ABD'nin Tayvan politikasında değişikliğe gitmesine neden olay ise, Vietnam Savaşı'nda başarı sağlanmayacağına anlaşılmamasıyla gerçekleşti. SSCB ile ABD arasındaki çatışmanın Vietnam üzerinde vekâlet savaşına dönüşmesi, Komünist Çin'in de güvenlik kaygılarıyla SSCB'nin tarafında olmaya zorladı. Çin, ABD ile yeniden savaşmayı göze almak istemese de bölgedeki Amerikan varlığının da artmasını istemiyordu. 17 Mart 1964 Amerikan Ulusal Güvenlik Belgesi'ne göre; eğer ABD, bağımsız Komünist olmayan ülkeleri Güney Asya'da inşa edemezse, Truman'ın "domino etkisi teorisi" altında bu bölge zamanla Komünist yapılara dönüşecek ve Japonya, Kore, Tayvan, Avustralya gibi Pasifik ülkelerindeki Amerikan etkisi bile zaman içerisinde azalacaktır (Rogers, 1976). 10 yıl süren savaş, Kore Savaşı'ndan farklı olarak ABD ile Çin'i zorunlu olarak birbirine yaklaştırdı. Vietnam savaşı, Tayvan için BM'deki temsilinin sonlanmasına giden yolun da başlangıcı oldu. 5000 yıllık bir kültür geçmişine ve dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip Kıta Çin'inin (Yılmaz, 2008), BM'de temsil edilmiyor olması da değişen koşullarda artık pek mümkün gözüküyordu. 1950 ve 60'lar boyunca Tayvan, Amerikan askeri güçleri KSA sayesinde Sovyet-Çin ittifakının Asya'daki ilerleyişine karşı ileri bir üs olarak kullanıldı ancak Nixon'un Çin

açılımıyla birlikte, SSCB'ye karşı stratejik konum Tayvan Boğazı yerine Anakara Çin'ine çevrilmeye başlandı (Dumbaugh, 2009). 1963 yılında başlayan Vietnam Savaşı'nda ABD'nin yıllar geçmesine rağmen bir türlü başarı sağlayamaması, Çin'in Eylül 1964'de nükleer silaha ulaşması ve 1961'de kurulan "Bağlantısızlar" hareketi ülkeleri arasında Çin'in giderek artan popülaritesi dolayısıyla, ABD Başkanı Nixon da yeni şartlara göre hareket etmeye başlamıştır (Adıbelli, 2006). Çin ile ABD'yi birbirine yaklaştıran en önemli gelişmelerden birisi de, 1968 Brezhnev Doktrini altında SSCB'nin sosyalizmi korumak uğruna, gerekirse Çin'i ilhak etme hakkına sahip olduklarını ilan etmesiydi (Tucker, 2005: 121).

ABD Dışişleri Bakanı Kissinger, gelecekte büyük bir güç olacağını düşündüğü Çin'i durdurma modeli olarak, Çin'le anlaşmayı ve ticareti geliştirmeyi önerdi (Yılmaz, 2008). 9 Temmuz ve 20 Ekim 1971'de Kıta Çin'i iki kez ziyaret eden Kissinger, Tayvan'ın Çin'in bir parçası olduğunu sözlü olarak ifade etmeye başladı (Adıbelli, 2006). Ekim 1971'deki BM 26. Genel Kurulu'nda kabul edilen 2758 sayılı kararla da Tayvan, BM üyeliğinden ihraç edildi ve yerine ise ÇHC alındı (Çolakoğlu, 2009). 28 Şubat 1972'de ABD Başkanı Richard Nixon, Çin'i ziyaret etti. Bu ziyaret, hem ABD ile Çin arasındaki iletişim, ticaret ve kültürel ilişkilerinin başlamasını hem de Amerikalıların Çin'e yönelik ideolojik düşüncelerinin yumuşamışını sağladı (Overholt, 1973). Amerika'nın on yıllarca süren Çin'i inkâr politikasını terk etmesi, sonunda dış politikada gerçeklerle yüzleşildiğini gösteren bir dönüm noktasıydı. 1972'de ABD ile ÇHC arasında Shanghai'de "Ortak Bildiri" (Joint Communiqué of the USA and the PRC) imzalandı. 1972 Shangai Ortak Bildirisi ile ABD, gelecekteki muhtemel rakibi olarak gördüğü Çin'in küresel sisteme sorumlu bir paydaş "stakeholder" olarak katılmasını amaçlıyordu (Dixon, 2006). Ancak ABD diplomaside önemli bir kelime oyunu oynayarak "ABD, Tayvan'ın bir parçası olduğunu 'tanır' yerine 'kabul eder' kelimesini" tercih etmiştir (Adıbelli, 2006: 205). Yani, ABD sadece Tayvan'ın Çin'ie ait olduğunu doğrular. Bu anlaşmada ABD, "The United States acknowledges that all Chinese on either side of the Taiwan Strait maintain that there is but one China and that Taiwan is a part of China" metninde tanımak anlamına gelen "acknowledge" kelimesini kullanmıştır (Kan, 2013: 34). Ancak "kesinlikle tanımak" (recognize) ya da "kabul etmek" (accept) anlamlarına gelen kelimelerini tercih etmemiştir (Akçadağ, 2010). Bu diplomasi oyunu sayesinde ABD, Tayvan ile 1954'de imzalanan güvenlik anlaşmasının iptal edilmesini önledi ve Tayvan'ın hamisi olmaya devam etti. Zaten Washington ve Taipei, Mayıs 1973 ile Mayıs 1978 arasında her yıl düzenli olarak ortak askeri tatbikatlar da düzenlenmeye devam ettiler (Adıbelli, 2006).

Bu arada gerek sanayi gerekse tarımda beklenen atılımları gerçekleştiremeyen Mao, 1976'da öldü ve yerine 1977'de Deng geçti. 1976'da Amerika'da Başkan seçilen Carter ile Ulusal Güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski, SSCB'nin bölgedeki etkisini azaltabilmek için dengeleyici olacağı düşündükleri Çin'i güçlendirme konusunda hemfikirdiler (Adıbelli, 2006). Bu doğrultuda Washington ve Pekin arasında 15 Aralık 1978'de iki tarafın da imza attığı bildiriyle; a) 1 Ocak 1979 itibariyle iki ülke arasında diplomatik ilişkiler resmen başladı; b) ABD yönetimi Çin'in üç ilkesini: Tayvan ile resmi ilişkileri kesmeyi, 1954'de imzalanan "Ortak Savunma Antlaşmasını" iptal etmesini ve Tayvan'dan askerlerini çekmesini kabul ederek ÇHC'nin "Tek Çin" in yasal hükümeti olduğunu kabul ediyordu (Ekrem, 2012). 1979'da Washington ile resmi ilişkiler başlayan Çin'in en büyük hedefi, "bir devlet, iki sistem" politikasını ile Çin'in tek temsilcisi olarak Tayvan yerine ÇHC'nin tüm dünya ülkelerince kabul edilmesini sağlamaktı (Dittmer, 2014). Çin'le diplomatik ilişkilere başlayan ABD, bu antlaşmadan sadece 3 ay sonra ABD Kongresi'nde Tayvan'la İlişkiler Yasası'nı (TİY) kabul etti ve bu kanuna dayanarak, hem Tayvan'a silah satmaya hem de Çin'in iç işlerine karışmaya devam etti (Kan, 2013). ABD, aynı yıl içinde iki yarı yönetimle farklı antlaşmalar imzalayarak, Boğazın iki kesiminin birleşmesine engel olmaya devam eden akıllı bir diplomasi yolu izledi.

Bu arada 70'li yıllarda ÇHC'de olduğu gibi Tayvan'da da devlet başkanı değişti. Mao'dan bir yıl önce ölen Tayvan lideri Çang Kay-Şek'in yerine oğlu Çang Ching Kuo geçti ve 1979 yılında Tayvan'ın "üç hayır" politikasını ilan etti: "*Görüşmeye hayır, müzakereye hayır ve uzlaşmaya hayır*" (Çolakoğlu, 2009). 30 Haziran 1998'te Şanghai'da "üç hayır" politikası üzerine konuşan Bill Clinton; ABD'nin Tayvan'ın bağımsızlığını, "iki Çin" i ya da "tek Çin tek Tayvan" yaklaşımlarını kabul etmediğini ve ABD'nin her zaman olduğu gibi bu sorunun barışçıl yollardan çözümünden yana olduğunu belirtmiştir (Dumbaugh, 2009). Bu en üst düzeyde yapılan resmi açıklama, ABD'nin statükodan yana günümüze kadar gelen politikasını da göstermektedir. 17 Ağustos 1982 yılında ABD yönetimi ÇHC yönetimi ile ilişkilerinde üçüncü Ortak Bildiri'yi yayımlayarak, Tayvan'a silah satışını zamanla azaltmayı ve bir süre sonra tamamen son verme niyetini belirtti (Kan, 2013). Arıca Reagan, "TİY" i yeniden gözden geçirmeyeceğini ve bunu ÇHC ile yürütülen ilişkilerde bir baskı unsuru olarak kullanmayacağına dair Çin'e güvence verdi (Dixon, 2006). Ancak Tayvan'a silah satmaya devam eden ABD, TİY'e sadık kalmayı tercih etti. Hatta ABD, Tayvan'ın egemenliğini korumak amacıyla, Tayvan'a vermiş olduğu TİY'e benzer bir güvenceye daha imza attı. ABD ile ÇHC arasındaki antlaşma imzalanmadan hemen önce; Reagan, Tayvan'a

yönelik siyasi ve askeri destek veren, “Altı Güvenceyi” (Six Assurances to Taiwan) açıkladı (Kasım, 2015: 87). Bu güvencenin somut bir örneği olarak, Eylül 1992’de ABD, Tayvan’a 150 adet F-16 adet savaş uçağı satma kararı aldı (<http://turkish.cri.cn/>, 10.04.2015). Bu silah satışı, ABD’nin statükoyu devam ettireceğı yönünde bir girişimi olarak da yorumlanabilir. Ayrılkçı kapitalist Tayvan, Hong Kong ve Macau’yu Komünist Çin sınırlarına katmak için, Deng 1981’de Çin Ulusal Halk Meclisi Daimi Komitesi’nde kabul edilen dokuz maddelik yol haritasını 1984’de güncelleyerek, iç işlerinde özerk ancak dış politikada Çin’e bağı kalınacak “Bir Devlet-İki Sistem” (One Country-Two Systems) ilan etti (Adıbelli, 2006). 1997 yılında Hong Kong ve 1999’da da Macau bu yaklaşımı kabul ederek Çin’e bağlandılar. Hong Kong ve Macau’dan sonra Kıta Çin’inde Tayvan’ın da egemenlik altına alınması iddiaları yükseldikçe, Tayvan tarafında ABD destekli siyasi dönüşüme hız verilmeye başlandı.

2.3. Tayvan’da Demokrasiye Geçiş Süreci ve Siyasal İlişkiler

Daly City gazetesindeki köşesinde Tayvan lideri Chiang Ching-kuo’yu eleştiren Amerikan vatandaşı Henry Liu’nun Ekim 1984’te öldürülmesinden etkilen Devlet Başkanı Chiang; hem bu saldırının utancını hem de ABD’nin siyasi ve askeri desteğini sürdürülebilir kılmak için, demokratikleşme reformlarına 1985’te başladı (Kan, 2010). 1986’da muhalif Batı eğilimli, liberallerden oluşan bağımsızlık yanlısı DİP kuruldu ve yöneticileri de iktidar tarafından herhangi bir cezaya çaptırılmadılar (Rigger, 2011). Zaten bir sene sonra 1987’de de sıkıyönetim kaldırıldı. 87’de sıkıyönetim kalktıktan bir yıl sonra Tayvan asıllı olan Lee Teng-hui, seçim yapılmadan Tayvan’ın yeni devlet başkanı oldu. Lee Teng-Hui (1988-2000) ile demokratikleşme süreci daha da hızlandı. 1990’ların başında Lee, liberal demokrasiden yana taraf aldı ve Tayvan’daki demokrasi geçişini gerçekleştirdi (Fell, 2010). Demokrasiyi yeniden inşa edebilmek için ilk amaç askeriyenin siyasetten uzaklaştırılması gerekiyordu çünkü tek partili Kuomintang yönetiminde, eğitim, ordu ve hukuk tamamen yandaşı ve siyasallaştırılmıştı (Rigger, 2011).

Bu arada 1992 yılında önemli bir gelişme oldu. Devlet Başkanı Lee, ÇHC ile işbirliğini geliştirmek için daha önce 21 Eylül 1990’da kurulan ajansı, 23 Şubat 1991’de “Ulusal Birleşme Konseyi” (UBK) adına çevirerek, 3 aşamalı bir birleşmeyi “(1) halklar arasında iletişim; (2) karşılıklı ticaret, posta ve ulaşımı; (3) demokratik, özgür ve zengin bir Çin” yaratmayı hedefliyordu (Adıbelli, 2006: 251). Bu birleşme adımına günümüzde “92 Konsensüsü” ya da “Ortak Fikir”denilmektedir. Çin-Tayvan arasında, Singapur ve Hong Kong’da yapılan birçok görüşme sonrasında varılan “92 Konsensüsü”ne göre; iki taraf da “tek

Çin’i kabul ediyordu ancak iki taraf da bunu kendine göre yorumlama hakkına sahipti (Dittmer, 2014). Ancak günümüzde DİP, 1992 yılında Hong Kong’da gerçekleşen birleşme çalışmalarının hem imzalı bir belgeye yansımadığını hem de kendilerinin temsil edilmediği gerekçesiyle, birleşmeyi amaç edinen bu görüşmeleri tanımadığını belirtmektedir (Karlova, 2008). Bu arada 1995’te, Tayvan lideri Lee Teng-hui’nin Amerika’daki Cornell Üniversitesi’ndeki “diploma diplomasisi” yeni bir krize yol açtı ve Çin yönetimi bunun “kırmızı çizgileri” dışında olduğunu söyleyerek Fujian bölgesinde askeri gücünü artırdı (Dittmer 2014). 15-25 Ağustos’ta Tayvan’ı ablukaya alan bir tatbikat düzenledi ardından da 15 Kasım’da Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin’in katıldığı bir tatbikat yapıldı (Adıbelli, 2006). Bu tatbikatların diğer bir amacı da sene sonunda Tayvan’da yapılacak Parlamento seçimlerinde DİP’in kazanma olasılığına karşı, Tayvan halkına gözdağı vermektir. Ancak 2 Aralık 1995’teki Parlamento seçimlerinde, DİP sandalye sayısını artırdı ve yine 23 Mart 1996’da ilk devlet başkanlığı seçiminde Lee, Milliyetçi aday Peng Ming-Min’yi yendi (Adıbelli, 2006). Çok geçmeden bir yıl sonra yine bir vize krizi daha çıktı. Tayvan devlet başkan yardımcısı Li Yuan-Zu’nun 1996’da Guatemala ve Haiti’ye gitmek için Los Angeles’a gelmesine, Çin yine büyük bir tepki gösterdi ve Tayvan’ın 10 mil açığındaki Pingtan adası çevresinde DF-15 balistik füze denemesi yaptı (Adıbelli, 2006). Bu füze tatbikatiyle Çin, teknolojiye geldiği noktayı da bir meydan okumaya dönüştürmüştü.

1989 Tiananmen olayları sonrasında, Çin’in demokratik çizgiye çok fazla yönelmeyeceğini anlayan ABD, yükselen Çin’e karşı yeniden askeri ve siyasi açıdan Tayvan’a yönelik ilgisini ve desteğini artırmaya başladı. Sıkıyönetimin kalkmasıyla birlikte demokrasi yolunda emin adımlarla ilerleyen Tayvan’da, 2000’li yıllarda farklı bir siyasi düşünce iktidara geldi. 2000 seçimlerini, DİP’in adayı Chen Shui-bian % 39 ile kazandı ve adada II. Dünya Savaşı’ndan beri süren KMT yönetimine son verdi (Fell, 2010). Siyasi açıdan bu seçimin en önemli tarafı, 1949’dan 2000 yılına kadar yöneten milliyetçi KMT’nin devlet başkanlığı seçimini kaybetmesidir. 2004 seçimleri oldukça gergin bir ortamda gerçekleşti. KMT’li siyasiler; DİP döneminde “demokrasi öldü” diyerek, ülkenin ekonomik açıdan kötü yönetildiğini ve 19 Mart 2004’de Başkan Chen Shui-bian’ın sahte bir şekilde suikast girişimine uğradığını iddia ettiler (Fell, 2007). KMT’in ikinci kez seçimleri üst üste kaybetmesi ve bağımsızlık söylemlerinin artması, adadaki gerginliğin daha da artmasına neden oldu. 2004 seçimlerini kazanan DİP’in adayı Chen Shui-bian’ın da aralarında olduğu birçok üst düzey yöneticinin yolsuzlukla suçlanmaması üzerine, sokaklarda “Kırmızı Gömlek” (Red Shirt) gösterileri düzenlendi (Fell, 2010).

DİP'den Chen Shui-Bian, Mart 2000 ve 2004 yılında yapılan başkanlık seçimlerini kazanarak ülkeyi 8 yıl boyunca yönetti. Chen görevde olduğu süre boyunca 1992 Konsensüsü'nü reddetmiş ve özellikle Çin ile Tayvan arasındaki kimlik farklılığına büyük önem vererek bağımsızlıkçı bir politika izlemiştir (Çolakoğlu, 2009). Ayrıca 2004 başkanlık seçimleri ile aynı anda Çin Cumhuriyeti olan ülke isminin Tayvan olarak değiştirilmesi referandumu yapıldı. Eski Başkan Lee ile başlatılan bu süreç sonunda referandumda % 80 evet çıkmasına rağmen oylamaya katılım % 50'nin altında kaldığı için öneri kabul edilmedi (Adıbelli, 2006). Chen'in tüm bu bağımsızlıkçı politikaları sonunda Çin parlamentosu, 14 Mart 2005'de 2896 oyla bağımsızlık hareketlerine karşı askeri gücü kullanmaya onay veren yasayı kabul etti ve ÇHC Devlet Başkanı Hu Jianto da ilginç bir diplomasi stratejisi izleyerek, DİP'in ezeli rakibi Guomintang lideri Lee'yi Nisan 2005'de ülkesine davet etti (Adıbelli, 2006). Davet üzerine 2005'de DİP haricindeki diğer partiler (Pan-Blue⁹) anakara Çin'i ziyaret ettiler ve burada Tayvan'daki demokrasiyi ve bağımsızlık ülküsünü övecek açıklamalardan özenle kaçındılar (Fell, 2007). Lee, Çin'deki konuşmalarında kendisinin 1992 Konsensüsü'ne bağlı olduğunu dile getirdi. ABD ve Japonya arasında 10 Aralık 2004'te imzalanan "yeni Savunma programı" ile Çin ve Kuzey Kore üstü kapalı tehdit ilan edilmesi üzerine, Temmuz 2005'te Şangay İşbirliği Örgütü de ABD'nin Afganistan ve Orta Asya'dan çekilmesini istedi ve 18 Ağustos'ta da Rus-Çin askeri tatbikatı gerçekleşti (Adıbelli, 2006). Bu gelişmeler üzerine APEC toplantısına katılmak için Asya ülkeleri turuna çıkan George Bush, Japonya ziyaretinde ilk kez bağımsız bir Tayvan'dan bahsetti ve Tayvan Başkanı Chen de 27 Şubat 2006'da Tek Çin politikası için kurulmuş olan Ulusal Birleşme Konseyi'ne son verdi (Adıbelli, 2006).

Kötüye giden ekonomi ve yolsuzluk suçlamaları sonrasında yapılan 2008 seçimleri, KMT'nin geri dönüşü oldu. Mart 2008 Seçimlerinde KMT'nin adayı Ma Ying-Jeou oyların % 50'sinden biraz fazlasını almasına rağmen, Tayvan seçim sistemine göre parlamentodaki koltukların yaklaşık % 75'ine sahip oldu (Fell, 2010). ABD ve Çin destekli adayların seçim hesaplaşması, yeni boyut alarak adliyeye taşındı. Eski devlet başkanı Chen yolsuzluk iddialarına karıştığı gerekçesiyle, 2011'de 20 yıl hapse mahkûm edildi ancak sağlık sorunları nedeniyle 2015'de tahliye edildi (<http://www.abc.net.au/news>, 04.05.2015). KMT'nin adayı Ma Ying-jeou's (Ma Yingjiu)'nun seçilmesi anakara Çin'de de olumlu karşılandı ve ÇKP yönetimi de Lee ve Chen dönemlerinden farklı olarak, Tayvan'a yönelik sert söylemlerini azaltmaya başladı. Ma'nın önceki başkan Chen gibi bağımsızlık söylemleri içinde bulunmaması, en azından ikili ilişkilerde bir ivme kazandırmıştır. Ma'nın mesajları; Boğaz'ın her iki yakasında yakın

⁹Pan-Blue= Kuomintang (KMT), "the People First Party" (PFP) ve de "the New Party" (CNP).

ekonomik işbirliği, Tayvan kimliğinin korunması ve yolsuzluğun biteceği; sloganı ise, “birleşmeye hayır, bağımsızlığa hayır ve savaşa hayır” (“No unification, no independence and no war”) (Fell, 2010: 190). Devlet Başkanı Ma, 1992’deki Konsensüs üzerinden Tayvan-Çin ilişkilerinin artarak devam ettirebileceğini belirtmiştir (Karlova, 2008). Ancak yeni Başkan Ma da, tamamıyla Çin egemenliğini kabul edecek bir yaklaşım içinde değildi. Zaten küresel liderliği elinde bulunduran ABD, Tayvan’ın Çin’le birleşmeye varacak bir yakınlaşmasına da müsaade etmemek için elinden geleni yapacaktır (Karlova, 2010). Her şeye rağmen, Ma’nın zaferini Pekin tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İki taraf arasında yumuşayan ilişkiler kısa sürede meyve vermeye başladı. Tayvan işlerinden sorumlu diplomat Chen Yunlin, Haziran 2009’da Tayvan’ı ziyaret etti ve iki ülke arasında balıkçılık, endüstriyel standartlar ve tarım ürünlerinin karantinası olmak üzere üç önemli anlaşmaya imza attılar (Çolakoğlu ve Güler, 2011). Böylece iki ülke arasında 1949’dan beri ilk defa diplomatik bir görüşme sağlanmış oldu. 15 Aralık 2008’de ilk uçak ve gemi seferleri başladı ve ticari ilişkilerin de artmasıyla 2009 yılına gelindiğinde haftalık 108 olan Çin-Tayvan arası direk uçuşları 270’e; yine Çin’den gelen turist sayısındaki üç bin kotası da on katına çıkarıldı (Roberge ve Lee, 2009).

İlk resmi görüşmeler ise 11 Şubat 2014’te Çin’in Nanjing şehrinde, Tayvan adına Wang Yu-chi ile Çin adına Zhang Zhijun arasında gerçekleşti (Kasım, 2014). İki ülke arasındaki ilk en üst düzeydeki görüşme, 4 Mayıs 2015’te Pekin’de Çin Devlet Başkanı Şi Ciping ile Kuomintang Partisi Başkanı Zhu Lilun arasında gerçekleşti. Çin Devlet Başkanı Şi, “1992 Ortak Fikir’inde ısrar edilerek Taiwan’ın sözde bağımsızlığına karşı çıkılması, karşılıklı yararın yaratılması, temasların ilerletilmesi, iki parti ve iki yakanın siyasi güveni artırmaları, Çin milletinin kalkınması için birlikte çalışması” olmak üzere beş öneride bulunurken; KMT lideri Zhu Lilun de “iki yakanın Tek Çin’e ait olduğunu vurgulayan 1992 Ortak Fikir anlaşmasına varıldığını ve iki yaka arasındaki ilişkilerin anlaşmazlıktan işbirliği ve temas kurmaya dönüştüğünü” söyledi (<http://turkish.cri.cn/781/2015/05/>, 04.05.2015). Her iki ülkenin liderleri ise, 66 yıl aradan sonra ilk kez Temmuz 2015’te Singapur’daki özel bir zirvede buluştular ve karşılıklı işbirliği mesajları verdiler (<http://www.theguardian.com>, 24.01.2016). Görüşmede birleşme sorunu hususunda çok önemli mesajlar verildi. KMT’nin giderek Çin ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi, batı tipi hayat standartlarını yaşamış Tayvan halkında tepkilere neden oldu. 18 Mart 2014’te başlayan “Ayçiçeği Öğrenci Hareketi” (Sunflower Student Movement), giderek etkisini artırmaya başladı. Ocak 2016’da yapılan son seçimleri büyük farkla kazanan DİP adayı Tsai Ing-Wen, 8 yıllık KMT

yönetimine son verdi. Batı değerleri ve eğitimiyle yetişmiş Tsai'nin, seçim öncesinde dile getirdiği gibi ABD'ye daya yakın fakat Çin'e daha mesafeli duracağı öngörülmektedir.

3. Realist Güvenlik Bağlamında Tayvan Sorunu

Tayvan'ın egemenliği sorunu, başlıca bir güvelik sorunudur. Çin'in artan askeri gücü karşısında, savunma kapasitesi her geçen gün daha da zayıflayan Tayvan, büyük bir güvenlik ikilemi yaşamaktadır. Soğuk Savaş dönemine benzer şekilde, tahdidin açık şekilde belli olması, Tayvan'ın realist bir güvenlik politikası yürütmesine neden olmaktadır. Her ne kadar Çin ile ticaret, eğitim, turizm gibi ikincil politika alanlarında ilişkiler geliştirilse de, ülke egemenliği hususunda ABD ve Japonya'nın askeri dengeleme gücüne ihtiyaç duymaktadır. ABD'ye ait Yedinci Filo, Tayvan'ın egemenliğini devam ettirilebilmesi için hayatidir. Kore Savaş'ının başlangıcından beri Tayvan adası, Amerikan donanmasına ait Yedinci Filo ile korunmaktadır ve Tayvan'ın askeri alımının yine en büyük kısmı süper güç ABD'den karşılanmaktadır. Çin'in Tayvan ve adalar konusundaki revizyonist girişimleri, ABD'nin bölgede Japonya gibi güçlü müttefikleriyle ittifaklar kurmasına neden olmaktadır. Ancak ABD'nin bölgede askeri ittifaklarını artırması da Çin-Rus askeri işbirliğine neden olmaktadır. Bundan dolayı ÇHC-Tayvan arasındaki askeri rekabet, bölgedeki kamplaşmanın nedenlerinden de birisidir. Bölgedeki güçlü Amerikan varlığı, Tayvan'ın birleşme sorunundaki mevcut statükonun devam etmesini sağlamaktadır. Ancak diğer taraftan da yükselen Çin'in artan askeri gücü karşısında, "tek Çin" politikasına aykırı olan Tayvan'daki statükonun daha ne kadar devam edebileceği de büyük bir soru işaretidir.

Dünyada büyük bir yankı uyandıran 11 Eylül terör saldırıları, Çin Başkanı Zemin tarafından anında kınandı ve küresel terörle mücadeleye destek sözü verildi. Özellikle Çin, Afganistan'ın işgalinde ABD'ye BM nezdinde açık çek vermiştir. Ancak ÇHC'nin ABD'ye destek vermesi, kendi ulusal çıkarları doğrultusundadır. ÇHC'nin "tek Çin" politikası altında, ülkedeki toprak birliğini ve ayrılıkçı hareketleri sonlandırmak için, 11 Eylül saldırıları Pekin yönetimi için kaçırılmaz bir fırsat olmuştur. 11 Eylül saldırıları sonrası 2002'de üçüncü kez görüşen George Bush ve Jiang Zemin, terörle işbirliği konusunda birliktelik mesajları verdiler ve Bush, ABD'nin "tek Çin" politikasına bağlı olduğunu bir kez daha vurguladı (Dedekoca, 2011). Özellikle Tayvan meselesinde ABD, Çin'i rahatlatmış gibi görünse de daha sonra Tayvan'a silah satmaya devam etmesi, hem Tayvan'ın egemenliğin korumasından hem de Çin'i çevreleme politikasından vazgeçemeyeceğini göstermiştir. Bunun en önemli kanıtı ise, Çin Milli Güvenlik Bakanlığı'nın yıllık yayınladığı Mayıs 2002 "Çin'in Uluslararası

Güvenlik ve Stratejik Ortamı” raporunda görülmektedir. Rapora göre; ABD’nin özellikle 11 Eylül olayları sonrasında Asya-Pasifik’teki askeri varlığını artırması, Çin’i çevrelemeye yönelik askeri bir baskıyla karşı karşıya bırakmaktadır (Polat, 2006). Dolayısıyla ABD’nin bölgedeki artan askeri faaliyetleri, Çin’in daha ihtiyatlı politikalar uygulamaya sevk etmiştir. ABD’nin bölgeye yerleşmesi sadece dini grupları kontrol altına almak değil aynı zamanda da Rusya ve Pekin’i de sınırlamak amaçlıdır (Çolakoğlu, 2006). ABD yönetiminin bu örtülü hedeflerinin, zaman içinde Moskova ve Pekin tarafından karşılıklı işbirliğine de dönüşmesi de kaçınılmazdı. Çin’in doğal gaz ve madenlerinin % 40’ından fazlasının azınlık bölgelerinden sağlanması ve ABD’nin bölgede Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile hem İran ve Rusya’yı devre dışı bırakmak hem de petrol yollarının kontrolünü ele geçirmek istemesi, Çin-Rus işbirliğini artıran diğer faktörlerdir (Çolakoğlu, 2006). İki ülke, bölgedeki yeni güç ABD’nin bölgedeki nüfuzunu artırmasına karşı, ŞİÖ kapsamında da ortak hareket etme kararı almıştır. Çin ve Rusya’nın bölgedeki artan yaklaşması da ABD’nin başta Japonya ile ittifakını güçlendirmesine neden olmuştur. Ayrıca Çin ile Rusya arasında imzalanan “Stratejik Ortaklık İşbirliği”nden dolayı, ABD; artan Çin-Rus askeri ittifakının gelecekte Pasifik ve Güney Asya’daki çıkarlarını tehdit edebileceği düşüncesiyle, Tayvan ile olan askeri işbirliğini artırma niyetindedir (Huang, 1999). Bu bağlamda Şubat 2005’te ABD ve Japonya arasında; Tayvan, her iki ülke tarafından “ortak stratejik amaç” olarak nitelendirilmiş ve iki ülkenin Tayvan’ın güvenliğini birlikte sağlayacaklarının ilan etmişlerdir (Dixon, 2006). Böylece Tayvan’ın güvenlik sorunu, ABD-Japonya, Rus-Çin ittifakı arasındaki yeni bir güç gösterisine dönmüş durumdadır.

Bundan dolayı ABD, 82’de Çin ile imzalanan Ortak Bildiri’ye rağmen, 79’da imzalan Tayvan’la İlişkiler Yasası’na dayanarak Tayvan’a silah satışı yapmaya devam etmektedir. Hatta 2011’de Tayvan, ABD’nin en fazla silah sattığı ülke oldu (Hickey, 2013). ABD, Tayvan’ın mevcut durumundan dolayı ÇHC ile Soğuk Savaş yıllarının başından beri sık sık karşı karşıya gelmektedir. Bu durumu düzeltmek isteyen Bill Clinton, Tayvan’a yapılan askeri satışı askıya aldığını açıklasa da; George Bush 2002 yılında Tayvan’ın kendisini savunması için yardıma ihtiyacı olduğunu ve Çin’in de bunu anlaması gerektiğini ifade ederek, 2003-2006 arası 4,1 milyar dolar askeri satışa onay verdi (Roberge ve Lee, 2009). Ayrıca Clinton, 96 Tayvan seçimleri öncesi Tayvan liderinin elini güçlendirmek için de 2 adet uçak gemisini bölgeye yolladı (Kasım, 2015). Obama, Bush’un başkanlıktan ayrılmadan hemen önce Tayvan’a 6,4 milyar dolarlık satış isteğini kabul eden Kongre kararını 29 Ocak 2010’da onayladı ve Eylül 2011’de de Tayvan’ın elinde bulunan F-16A/B uçaklarının modernizasyonu

için 5,9 milyar dolarlık ikinci bir kararı da imza attı (Kan ve Morrison, 2014). Obama, 2010'da TİY kapsamında, Tayvan'a 6,4 milyar dolarlık yeni bir askeri satışa da imza attı (Kan, 2013). Uzmanlara göre; Obama döneminde Tayvan'a yapılan toplam Amerikan silah satışı, 1979-2009 döneminin en az 1/3'ü kadardır (Hickey, 2013). Obama'nın Tayvan'a yönelik askeri satışlarını artırmasında, Asya-Pasifik'i mihver bölge olarak ilan etmesinin bir uygulaması olarak da yorumlanabilir. Obama'nın bölgeye askeri açıdan destek vermesinin arkasında, ekonomik ve siyasi stratejiler olduğunu göz ardı etmemek gerekir (Kasım, 2015). Ancak ABD'nin artan askeri desteğine rağmen, yükselen Çin karşısında Tayvan'ın askeri gücü yıldan yıla zayıflamaktadır. ÇHC'nin her yıl % 10 oranında artan savunma bütçesine rağmen, Tayvan'ın tam aksine savunma bütçesinde azalmaya gitmesi aradaki güç uçurumu belirginleştirmektedir. Tayvan'ın silah harcamalarının GSYH'ye oranı 1994'te % 3.8 iken, 2013'te bu oran 2.1'e düşmüştür (Hickey, 2013).

Tablo 1.17.02.15 İtibariyle ÇHC-Tayvan Askeri Güçlerinin Karşılaştırılması

	ÇHC	TAYVAN
Aktif Asker Sayısı	2,333.000	290.000
Uçak ve Helikopter Sayısı	3.714	1.103
Tank	9,150	2.005
Liman sayısı	15	4
Uçak Gemisi	1	0
Denizaltı	67	4
Savunma Bütçesi	145 milyar \$	10,725 milyar \$

Kaynak:(<http://www.globalfirepower.com>, 05.05.2015).

ÇHC, Tayvan sorunun ulusal güvenlik sorunu olarak görmeye devam etmekte ve bölgeye yönelik sadece siyasi değil askeri açıdan da özel önem vermektedir. ÇHKO, 1.25 milyon askeri personelinin yaklaşık 400.000 kadarını Tayvan'ın karşısındaki Fijuen bölgesinde konuşlandırmakta ve bu bölgede olası bir saldırıya karşılık da 490 savaş uçağını hava üstünde hazır tutmaktadır (Islam, 2011). Ayrıca Aralık 2009'da ÇHKO, Tayvan'ın tam karşısına 1050 ile 1150 arasında kısa menzilli balistik füzeyi de konuşlandırdı (Islam, 2011). Tayvan'ın askeri modernizasyonu ve teçhizat kapasitesinin ABD'ye bağımlı olması, Tayvan'ın uzun süreli askeri savunma planlaması yapmasını da engellemektedir. Tayvan'ın askeri rekabette Çin'e karşı daha güçsüz kalması, siyasi bağımsızlık hedeflerinin de yok olmasına yol açabilir. Bu yüzden Tayvan'ın mevcut statükoyu devam ettirebilmesi, ancak ABD'nin askeri ve siyasi desteğiyle mümkün gözükmektedir.

4. Liberal Güvenlik Çerçevesinde Tayvan Sorunu

23 milyon nüfuslu Tayvan, 929 milyar \$ ticaret hacmi ve kişi başına düşen \$39.700 ile dünyanın en büyük 18. ekonomisidir (Kan ve Morrison, 2014). Tayvan'ın anakara Çin yerine BM'de temsil edilmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomik açıdan da güçlenmesine yardımcı oldu. Özellikle Tayvan, 1950-1965 yılları arasında Amerikan'ının yaklaşık 100 milyon Dolar yıllık maddi yardımıyla; altyapısını, tarım reformunu ve endüstrileşmesini gerçekleştirerek, anakara Çin'den oldukça farklı bir konuma yükseldi (Tucker, 2005). Ancak Nixon döneminde başlayan Washington'nun Pekin açılımıyla bu durum tersine dönmeye başladı. Önce BMGK'de temsil hakkı kazanan Çin, daha sonra da Deng döneminde kısmi serbest piyasa ekonomisine geçerek ekonomisini güçlendirmeye başladı. Özellikle 2001 DTÖ üyeliğiyle ekonomik açıdan çok güçlenen Çin, 2008 sonrasında artan ÇHC-Tayvan ticari ilişkileriyle de Tayvan ekonomisini kendisine bağımlı bırakmayı başarabildi. 2008'de Tayvan ile ÇHC arasında karşılıklı boğaz diyalogu anlaşması imzalandığından bu yana, gerçekleşen 21'in üzerindeki SEF-ARATS¹⁰ görüşmeleri çerçevesinde; "Ekonomik İşbirliği Çerçeve Anlaşması" (ECFA) dâhil 10'un üzerinde anlaşma imzalandı, 529 üründe karşılıklı olarak vergiler kaldırıldı ya da indirim sağlandı ve karşılıklı turist, öğrenci değişimi ve uçuş sayılarındaki kotalar artırıldı (Kan ve Morrison, 2014). Son yıllarda ÇHC, Tayvan'ın en büyük ticaret ortağı olmuştur. 92 Konsensüsü çerçevesinde artan siyasi ilişkiler, karşılıklı ekonomik ticaret hacmini de artırdı. Ancak Tayvan 2014 verilerine göre; Tayvan'ın Çin'e olan ihracatı 81,8 Milyar \$ iken, ithalatı da 42,6 Milyar \$ olmuştur (Kan ve Morrison, 2014: 39). Bu bağlamda Tayvan'ın özellikle ihracata dayalı büyümesinde Çin'e bağımlı kalması, Tayvan'ın Çin'den bağımsız hareket etmesini gelecekte daha da zorlaştıracaktır.

Tayvan ekonomisinde son yıllarda ekonomik büyüme oranlarında aşağı doğru bir eğilim oluşmuş durumdadır. Tayvan'ın küresel ihracat oranı 2000'de % 2.3'den 2013'te % 1.6'ya kadar düştü (Kan ve Morrison, 2014). Yükselen Çin'e ve artan rekabete karşı uluslararası piyasalardaki payını korumak isteyen Tayvan, Asya Kalkınma Bankası (AKB), Dünya Ticaret örgütü dışında bir de Asya Pasifik İşbirliği Örgütü'ndeki üyeliği ile bölgesel ve küresel gücünü artırmak niyetindedir. Tayvan, Çin'e karşı denge politikasında Japonya ile de ilişkilerini artırmak istemektedir. 2010'da Japonya ile Tayvan arasında on beş farklı alanda işbirliği antlaşması imzalandı ve 31 yıllık aradan sonra iki ülke arasında direk uçuşlar başladı (Çolakoglu ve Güler, 2011). Bu bağlamda Tayvan, ABD ve Japonya ile ticaret dengesini

¹⁰SEF-ARATS görüşmeleri: Boğazlar Değişim Vakfı (Straits Exchange Foundation - SEF) ve Tayvan Boğazı İlişkileri Birliği (Association for Relations Across the Taiwan Straits- ARATS)

Çin'e karşı dengelemeye çalışmaktadır. Ancak KMT yönetimin kıta Çin'i ile doğrudan siyasi ilişkileri başlatması, Çin'e olan ekonomik bağımlılığı daha da artırdı. ABD'nin 23 milyonlu bir ülkeyle geliştirebileceği ekonomik ilişkiler de sınırlıdır. ABD'nin Tayvan ve Çin arasında devam eden siyasi ve ekonomik yakınlaşmayı engelleyememesi durumunda, Tayvan'ın uzun vadede Çin tarafından yutulmasını önlemesi de çok daha zor olacaktır. Çin, Tayvan'ın ekonomide kendisine giderek bağımlı kalmasının avantajını kullanmakta ve karşılıklı eğitim değişim programları, turizm ve ulaşım gibi yumuşak güç araçları ile Tayvan üzerindeki etkisini daha da artırmaktadır. Sürecin böyle devam etmesi durumunda, Tayvan egemenliğini koruyabilmek için ABD'nin askeri desteğinden çok daha fazlasına ihtiyaç duyabilir.

5. Pasifik Bölgesindeki Adaların Tayvan Sorununa Etkisi

Son yıllarda yükselen Çin'in GÇD ve DÇD'deki adalar üzerindeki egemenlik iddialarını daha yüksek sesle dile getirmesi, bölgedeki diğer ülkeleri ve ABD'yi oldukça fazla kaygılandırmaktadır. Yaklaşık 5,3 trilyon dolar değerinde ticari geçiş noktasında olan bölge, çok fazla miktarda petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olması nedeniyle askeri ve ekonomik açıdan gün geçtikçe önem kazanmaktadır (Kasım, 2016). Bölgenin Çin himayesinde kalma ihtimali, ABD'nin ulusal ve küresel çıkarlarına zarar verecektir ve ABD'nin denizler üzerindeki küresel hâkimiyetini de olumsuz etkileyecektir. Soruna taraf olan tüm devletlerle birlikte ABD, bölgedeki artan tartışmalardan dolayı askeri güveliklerini artırma yoluna gitmektedirler. ABD'nin bölgedeki adalar sorununun resmi bir tarafı olmamasına rağmen, müttefiklerinin yanında yer alarak Çin'e karşı bir denge unsuru geliştirmektedir. Tayvan ile Çin'in adalar üzerinde benzer iddialar geliştirmesi, Tayvan'ın önemini de artırmaktadır. Bölgedeki statükonun Çin askeri gücü gölgesinde giderek Çin lehine bozulması, ABD'yi ve müttefiklerini oldukça kaygılandırmaktadır.

GÇD ve DÇD'ye kıyaslı olan ülkelerin hemen hemen hepsi bölgedeki adalar üzerinde tarihsel hak iddiaları vardır. Ancak 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde (BMDHS) bu iddiaların hukuki bir karşılığı yoktur. Buna rağmen; Çin'in tarihsel "11 çizgili hat" haritasına dayandırdığı hak iddiaları ve bu doğrultuda da bölge denizlerindeki yayılmacı politikalar izlemesi, sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesini zorlaştırmaktadır. 1982'de sonuçlanan ancak 10 yıllık görüşmeler ve ilavelerle 1994'de yürürlüğe giren BMDHS'ye göre; 1) devletlere ait denizlerde üzerinde insan yaşayan bir ada yoksa 12 deniz mili yani 22 km'ye kadar denizlerde egemenlik hakları olabilir; 2) Münhasır Ekonomik Bölge kapsamında, devletlerin bölgede başka bir adaya sahip olması durumunda hem 12 deniz mili kıta sahanlığı

hem de 200 deniz mili (370.4 km) alan içinde denizlerdeki doğal haklardan ortak faydalanma hakkına sahiptirler (Ring, 2012: 11). Vietnam, Filipinler, Malezya, Brunei, Endonezya ve Tayvan; bölge ülkelerinin kıta sahanlığı içerisindeki denizlerde münhasır ekonomik hakları olmasına izin veren 1982 BMDHS gereğince, yarı kapalı olarak kabul edilen GÇD’de 200 deniz mili münhasır ekonomik bölgeye sahip olduklarını iddia etmektedirler (Denk, 1999). Ancak Çin’in GÇD üzerinde “U” şeklinde egemenlik ilan ettiği alan içinde, bölgede hak iddia eden diğer devletlerin başta balıkçılık gibi faaliyetlerde bulunması, taraflar arasında sık sık krizlere neden olmaktadır. Çin’in “U” şeklindeki GÇD üzerindeki hak iddiası; ilk olarak Truman’ın bölgedeki sularda uluslararası serbest hareket etme hakkının olduğunu ilan etmesi sonrasında, bu bölgenin Çin’e ait bir iç deniz olduğu belirten 1947 tarihli bir harita ile başladı (Fu, 2014). Münhasır Ekonomik Bölge kapsamında, ABD’ye müttefik Tayvan, Filipinler ve Japonya arasında da zaman zaman benzer sorunlar yaşanması, durumu daha da zorlaştırmaktadır. ABD yönetimi, Mavi Marmara sonrası Türkiye-İsrail arasında Akdeniz’de izlediği uzlaştırma politikasının bir benzerini de Pasifik’teki müttefik ülkeler arasında uygulamaya çalışmaktadır (Kasım, 2011). Balık paylaşımının bile bu kadar ciddi sorunlara yol açtığı bölgede, olası yeraltı kaynaklarının çıkarılması ve paylaşılması durumunun çok daha ciddi boyutlara varacağı beklenmektedir.

Hint Okyanusu’ndan Çin, Japonya, Kore, Rusya ve Avustralya gibi ülkelere giden stratejik ticari deniz yolu üzerinde yer alan GÇD, 550-650 deniz mili genişliğinde ve 1200 deniz mili uzunluğundadır (Beckman, 2013). GÇD’de iki büyük takımadalar bulunmaktadır: güneyde Spratley adaları ve kuzeyde Çin’e oldukça yakın bir bölgede Paracel adaları. Spratley adalarının bölge ülkelere olan uzaklıkları; Vietnam’a 350 deniz mili, Filipinler, Malezya ve Brunei’ye 100 deniz mili, Çin’e 600 deniz mili ve Paracel adalarına ise 400 deniz mili uzaklıktadır (Denk, 1999). Spratley bölgesindeki 400 üzerindeki ada, çok küçük yüzölçümüne sahip ve sadece birkaçı doğal suya sahip olduğundan, insanların yaşamasına uygun değildir (Puri ve Sahgal, 2011). Ancak bölgenin petrol rezervleri ve ticaret gemilerinin geçiş güzergâhı üzerinde olması, bölgeye ayrı bir stratejik önem kazandırmaktadır. 1,2 trilyon ticari değeriyle dünyadaki toplam ticari gemilerin yaklaşık yarısı bu bölgeden geçmektedir (Ring, 2012). Ayrıca petrol taşıyan gemilerinin Hürmüz ve Malakka boğazlarından geçerek Çin, Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi ülkelere ulaşmasında stratejik öneme sahiptir. 90’larla hızlanan sanayileşmeyle enerji kaynaklarına olan talebin artmasıyla ve küresel ısınma ile balıkçılığın önemli bir sektör haline gelmesi, bölge ülkelerinde adaların egemenlik tartışmalarında daha aktif olmasına neden oldu.

Tayvan ile Çin, temsil sorunuyla başlayan süreçle birlikte bölgenin tarihsel olarak Çinlilere ait olduğunu söyleyerek, bölgede benzer iddialarda bulunmaktadır. Ayrıca Soğuk Savaş'ın bitmesiyle; SSCB'nin Vietnam'daki Cam Ranh koyundan çekilmesi, ABD'nin Filipinler'de askeri donanmasını kapatması ve Vietnam'ın Kamboçya'dan çekilmesi bölgedeki süper güçlerin hâkimiyetini azalmasına neden oldu (Puri ve Sahgal, 2011). Böylece başta Çin olmak üzere bölgede daha fazla hareket serbestliği kazanan ülkeler, GÇD üzerindeki tarihsel hak iddialarını artırdı. 1956'da askeri bir operasyonla Spratley'deki en büyük ada olan Itu Aba'yı (1.6 km uzunluğunda ve 396 metre genişliğinde) ele geçiren Tayvan; bölgedeki adalar üzerindeki hak iddialarını, 1947'deki Kuomintang'ın yayınladığı "11 çizgili hat" gösteren tarihi haritaya dayandırmaktadır (Ring, 2012). Çin ise bölgedeki tüm adalar üzerinde hak iddia eden tek ülkedir. 1969 BM raporuyla bölgenin zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olduğunun belirtilmesi ve Çin'in de ithal ettiği petrolün % 66'sının GÇD üzerinden geçmesi, Çin'i çok taraflı güvenlik kaygısıyla bölgede revizyonist olmaya zorlamıştır (Buszynski, 2012).Çin'in henüz temsil sorunun olmadığı zamanda yayınlanan bu harita, günümüzde hem Pekin hem de Taipei tarafından sahiplenilmektedir. Bu iki ülkenin bölgede benzer hak iddia etmeleri de bundandır. 2014'te ise Çin'in en son yayınladığı "10 çizgili hat" (ten-dash line) ile bu sefer Tayvan'ın doğusu da sınırlar içine dâhil edilmiş oldu. Tayvan'ın da sınırlar içinde gösterilmesi, "tek Çin" politikasıyla da uyumlu hale getirilmiştir. Dahası Çin, Paracel ile Spratley adaları arasında, yeni suni adalar inşa ederek yani adaları birbirine ekleye ekleye bölgedeki kontrolü de ele geçirmek hedefindedir. Pekin, savaş uçakları ve gemileri için Çin denizinde uçak pistleri ve limanları inşa etmektedir. Özellikle yarı kapalı deniz olan GÇD'yi bir Çin gölünü çevirmek isteyen bu adımlar, dünyadaki gemi ticaretinin gerçekleştiği bu bölgenin güvenliğini daha da önemli hale getirmiştir. İnşa edilen suni adalar, BMDHS'ye göre herhangi bir devlete Münhasır Ekonomi bağlamında bir hak vermese de, bölgedeki çıkarlarını Çin lehine kaybetmek istemeyen ABD, GÇD üzerindeki askeri varlığını ve gözetleme faaliyetlerini artırmaktadır.

DÇD'de yer alan Senkaku/ Diaoyu adaları üzerinde Japonya, Tayvan ve Çin arasında egemenlik iddiası tartışmaları yaşanmaktadır. Toplam 7 km karelik alanda 5 küçük volkanik ada ve üç kayalıktan oluşan Senkaku/Diaoyu adaları; Japonya'ya ait Okinawa adaları ile Tayvan'a 170 km, Çin'in Wenhou şehrine de yaklaşık 330 km uzaklıkta yer almaktadır (Drifte, 2013). Çin'in bölgedeki statüden memnun olmaması, bölgedeki gerilimi tırmandırmaktadır. Bundan dolayı bölgede statükodan yana olan Japonya, bir taraftan "tek-Çin" politikasını devam ettirmekte diğer taraftan da ABD ve Tayvan ile güvenlik hususunda

Çin'e karşı işbirliğini arttırmaktadır (Çolakoğlu ve Güler, 2011). Pekin ve Taipei, adaların 1895 Japon işgaliyle Tayvan'ın bir parçası olarak Japonya'ya bırakıldığını ve II. Dünya Savaşı sonrası Tayvan işgalin bitmesiyle burasının kendilerine kaldığını iddia etmekte ancak Japonya ise Tayvan'dan çekilirken imzaladıkları San Fransisco Antlaşması'nın 2. maddesiyle bu adaların egemenliğinin kendinde kaldığını iddia etmektedir (Denk, 1999). 1969 BM raporunda adaların yer aldığı DÇD'nin zengin petrol rezervlerine sahip olduğunu belirtmesi ve bölgenin Çin-Japonya-Tayvan üçgeninde askeri güvenlik ve ticari ulaşım açısından da stratejik öneme sahip olması, sorunun çözülmesini zorlaştırmaktadır (Denk, 1999). Adaların egemenlik sorunu, özellikle bölgedeki iki büyük güç olan Japonya ve Çin'i karşı karşıya getirmektedir. Çin devlet başkanı Şi Cinping Eylül 2012'de yaptığı açıklamada, Japonya'nın uluslararası hukuka aykırı şekilde adaların kontrolünü daha fazla elinde bulundurmasının doğru olmadığını belirtti (Drifte, 2013). Karşılıklı gerilen ilişkiler, 2013'te DÇD hava sahasının kontrolü tartışmalarına kadar genişledi. Çin, doğrudan bir tehdit algılamadığı halde tarihinde ilk defa (1949'dan beri) 23 Kasım 2013'te, Senkaku/Diaoyu adalarını da kapsayan Hava Savunma Tanımlama Sahası'nı (HSTS)¹¹ ilan etti (Chang 2014). Kısaca Çin, artık bölgesine çok yakın olan Sarı, Doğu ve Güney Çin Denizleri üzerindeki hak iddialarını, bölgedeki deniz ve hava gücü ile daha da sahiplenecek kapasiteye erişmeye çok yakındır (Erickson, 2014).

6. Sonuç

ABD-Çin karşılıklı ilişkilerindeki en önemli sorunlardan birisi de Tayvan'ın statüsü sorunudur. Çin iç savaşı sonrası, Kuomintang yönetiminin 1912'de kurulan Çin Cumhuriyeti adı altında bölgede varlığını devam ettirmesi ve yine mevcut statükonun ABD garantörlüğü altında sürmesi, Tayvan'ın birleşme sorununu günümüze kadar taşımıştır. ABD, Tayvan sorununun barışçıl yaklaşımlarla çözülmesini isterken, aslında bölgede mevcut olan statükonun devam etmesini arzulamaktadır. Bundan dolayı ne Tayvan'ın bağımsızlığına ne de Tayvan'ın anakara Çin tarafından yönetilmesi politikalarını desteklememektedir. Tayvan'ın olası de jure bağımsızlık iddiasına, Çin'in askeri müdahalede bulunabileceği ihtimalinin yüksek olması da, statükonun de facto şekilde devam etmesindeki en büyük nedenlerden birisidir. 2008 sonrası KMT'nin Tayvan'da iktidara gelmesiyle birlikte, Çin ile Tayvan arasında çok yönlü ilişkiler de gelişmeye başladı. Örneğin, Tayvan'ın Mayıs 2009'da uluslararası bir örgüt olan Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) Çin Taipei adı altında gözlemci olarak katılmasını veto etmedi. Böylece Tayvan 1971'de BM'de koltuğunu kaybettiğinden

¹¹East China Sea Air Defense Identification Zone(ADIZ)

beri ilk defa BM’de temsil hakkı kazanmış oldu. “Tek Çin” politikası bağlamında pragmatik temellere dayanan bir dış politika izleyen Çin, ihtiyatlı bir dış politika izleyerek, bir gün Tayvan’ın da Hong Kong gibi egemenlik altına alınacağına inanmaktadırlar. Çin şimdilik enerjisini gizleyen ve rekabetten uzak kaldığını gösteren bir dış politika izlemektedir.

Diğer taraftan askeri kapasitesini ve gücünü her geçen gün artıran Çin, bölgedeki en büyük askeri güç olmaya çok yakındır. Bu sürecin devam etmesi durumunda, gelecekte Tayvan’ın Çin tarafından yutulması mümkün olabilir. Ayrıca Çin, hem GÇD ve DÇD üzerindeki hak iddialarını çok daha kolay gerçekleştirebilmek hem de savunma güvenliği artırabilmek için Tayvan’ı topraklarına katmayı amaçlamaktadır. Tayvan’ın askeri güvenlikteki rolü de yadsınamaz. Çünkü GÇD’de konuşlanan Çin denizaltıları, açık denizlere açılabilme için bir süre su yüzeyinde ilerlemek zorunda kalıyor ve bu da denizaltılarını özellikle uçaklara karşı savunmasız bırakıyor (Çolakoğlu ve Güler, 2011). Çin’in hem toprak bütünlüğünü hem de bölgesel liderliğini/güvenliğini sağlayabilmesi, Tayvan’ın birleşme sorununu kendi lehine çözmesiyle mümkün olacaktır. Ancak Tayvan halkının ÇHC egemenliğine karşı düşünceleri değişmedikçe ve ABD’nin bölgedeki askeri ve siyasi gücü de göz önüne alındığında; adanın egemenliği sorununun, uzun yıllar boyunca mevcut statüko içinde devam edeceği öngörülmektedir.

Kaynakça

Adıbelli, B. (2006). *Çin Dış Politikasında Tayvan Sorunu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Akçadağ, E. (2010). Çin İle Amerika Arasında Var Olmaya Çalışan Bir Ada: Tayvan. (<http://www.bilgesam.org>), (05.05.2015).

Beckman, R. (2013). The Un Convention On The Law Of The Sea And The Maritime Disputes İn The South China Sea, *American Journal Of International Law*, 107(142), 142-163.

Bellacqua, J. (2012). The China Factor In U.S.-Vietnam Relations, *Cna Analysis and Solutions*.

Buszynski, L. (2012). The South China Sea: Oil, Maritime Claims, And U.S. China Strategic Rivalry, *Center for Strategic and International Studies, the Washington Quarterly, The George Washington University*, 35(2) 139-156.

Chang, G. G. (2014). *Economic Implications of Provocative Chinese Behavior In The East China Sea*, Pearson, R. (eds.), East China Sea Tensions Perspectives And Implications İçinde, Washington: The Maureen and Mike manfield Foundation, ss.15-23.

Çolakoğlu, S. (2006). 11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin-Orta Asya İlişkileri, OAKA, USAK, 1 (2), 38-47.

Çolakoğlu, S. (2009). Çin-Tayvan Yakınlaşması, (<http://www.usakgundem.com>), (01.04.2015).

Çolakoğlu, S. ve Güler, A. (2011). Türkiye ve Tayvan: İlişkilerde Zemin Arayışları, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, ss. 4-30.

Dedekoca, A. Ersin (2011). ABD-Çin İlişkileri Eski Dünyaya Yeni Düzen, Ankara:Barış Kitap.

Denk, B. E. (1999). Egemenliği Tartışmalı Adalar Sorunu: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dittmer, L. (2014). Taiwan, China, and the U.S. Pivot, *EAI Working Paper No. 164*.

Dixon, L. T. (2006). More Dreams In Longer Night: United States China Policy. *U.S. Army War College Strategy Research Project*, ss. 1-12.

Dumbaugh, K. (2009). Taiwan's Political Status: Historical Background And Its Implications For U.S. Policy, *Congressional Research Service*, CRS Report for Congress.

Drifte, R. (2013). The Senkaku/Diaoyu Islands Territorial Dispute Between Japan And China: Between The Materialization Of The "China Threat" And Japan "Reversing The Outcome Of World War?", *UNISCI Discussion Papers*, 32, 9-62.

Ekrem, H. N. (2012). Çin-Japonya İlişkilerinde Hassas Sorunlar. (<http://www.uiportal.net/cin-japonya-iliskilerinde-hassas-sorunlar.html>), (28.04.2015).

Erickson, S. A. (2014). *Keeping The Near Seas Peaceful: American And Allied Mission, Asia-Pacific Interest*, Pearson, R. (eds.). East China Sea Tensions Perspectives And Implications İçinde, ss. 23-31, Washington: The Maureen and Mike Manfield Foundation.

Fell, J. D. (2007). Democracy On The Rocks: Taiwan's Troubled Political System Since 2000, *Harvard Asia Pacific Review*, 9(1), ss. 21-25.

Fell, J. D. (2010). Taiwan's Democracy: Towards a Liberal Democracy or Authoritarianism? *Journal Of Current Chinese Affairs*, ss. 187-201.

Former Taiwan President Chen Shui-Bian Released From Jail On Medical Parole. (<http://www.abc.net.au/news/2015-01-06/former-taiwan-president-chen-shui-bian-on-medical-parole/6002650>), (04.05.2015).

Fu, K. (2014). *Some observations/interpretations of the Chinese status toward the South China Sea and the East China Sea disputes*, Pearson, R. (eds.). East China Sea tensions perspectives and implications, İçinde, ss. 31-37 Washington: The Maureen and Mike manfield Foundation.

Hickey, V. D. (2013). Imbalance in the Taiwan Strait, *Parameters*, 43(3), 43-53.

Huang, A. C. (1999). Taiwan's Defense Modernization For The 21st Century: Challenges And Opportunities, *Conference On War And Peace In The Taiwan Strait, Duke University*, ss. 1-28.

Karlova, R. U. (2008). Tayvan Başkanlık Seçimlerine Üzerine Bir Analiz, (<http://turksam.org/tr>), (09.12.2014).

Karlova, R. U. (2010). Seçimlerin Ardından Tayvan, (<http://turksam.org/tr>), (09.12.2014).

Huang, A. C. (1999). Taiwan's Defense Modernization For The 21st Century: Challenges And Opportunities, *Conference on War and Peace in the Taiwan Strait, Duke University*, pp. 1-28.

Islam, R. (2011). A Specter Is Haunting Asia: China's Rising Military And Its Implications For America's Interests In Taiwan, *Politics Extended Essay Final Draft Word*, (3), 984.

Kan, A. S. (2010). Democratic Reforms in Taiwan: Issues for Congress, *Congressional Research Service, CRS Report for Congress*.

Kan, A. S. (2013). China/Taiwan: Evolution of the "One China" Policy-Key Statements From Washington, Beijing, and Taipei, *Congressional Research Service*, pp. 33-47.

Kan, A. S. ve Morrison, M. W. (2014). U.S.-Taiwan Relationship: Overview of Policy Issues, *Congressional Research Service, CRS Report for Congress*.

Kasım, K. (2011). Tayvan İzlenimleri, (<http://www.usak.org.tr/tr/usak-analizleri/asya-pasifik/tayvan-izlenimleri>), (07.04.2015).

Kasım, K. (2014). Çin Halk Cumhuriyeti- Tayvan Görüşmeleri, (http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2231&cat=323#.VUX6Ro7tmko), (03.05.2015).

Kasım, K. (2015). Turkey-Taiwan Relations In The Context Of Turkey's Asia Pacific Policy, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(45), ss. 83-100.

Kasım, K. (2016). Güney Çin Denizi Sorununa Tayvan'ın Bakışı, *Analist Dergisi*, 61, ss. 90-93.

Keay, J. (2011). *Çin Tarihi*, (çev. N. K. Tayanç ve D. Tayanç). İstanbul: İnkilap Kitapevi.

Leaders Of China And Taiwan Meet For First Time In Nearly Seven Decades. (<http://www.theguardian.com/world/2015/nov/07/chinas-xi-jinping-and-taiwans-ma-ying-jeou-shake-hands-in-historic-meeting>), (24.04.2016).

Matsumoto, H. I. (2010). The Taiwan Strait Crisis of 1954-55 and U.S.-R.O.C. Relations, *IDE Discussion Paper*, (223), 1-17.

Military Power Comarison Results For China Vs. Taiwan. (<http://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.asp?form=form&country1=china&country2=taiwan&Submit=COMPARE>), (05.05.15).

Overholt, H. W. (1973). President Nixon's Trip to China and Its Consequences, *Asian Survey*, University of California Press, 13(7), 707-721.

Polat, İrfan (2006). 11 Eylül terör saldırıları ve Amerika Birleşik Devletlerinin Afganistan müdahalesi, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Puri, R. ve Sahgal, A. (2011). The South China Sea Dispute: Implications for India. *Indian Foreign Affairs Journal*, 6(4), pp. 437-448.

Rigger, S. (2011). Democratic Transition and Consolidation in Taiwan, *Enduring Democracy Conference*, American Enterprise Institute, Washington, DC.

Ring, H. Andrew (2012). A U.S. South China Sea Perspective: Just Over the Horizon, *Weatherhead Center for International Affairs*, Harvard University.

Roberge, M. ve Lee, Y. (2009). China-Taiwan relations, (<http://www.cfr.org>), (07.12.2014).

Rogers, E. Frank (1976). *Sino-American relations and the Vietnam War, 1964-66. The China Quarterly*, Cambridge Press, No. 66, pp. 293-314.

Sander, Oran (2012). *Siyasi Tarih*, Ankara: İmge Kitapevi.

Sayın, Y. (2013). Konfüçyüs'ün Yeniden Keşfi Ve Çin'in Dış Politikasında Dönüşüm, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 225-233.

Tayvan Sorununun Kaynağı, (<http://turkish.cri.cn>), (10.04.2015).

Tucker, B. N. (2005). Taiwan Expendable? Nixon and Kissinger Go to China, *The Journal of American History*, 92(1), pp. 109-135.

Yılmaz, S. (2008). Yükselen Çin'in Güvenlik Politikası ve Stratejileri, *Stratejik Araştırmalar Dergisi, Journal of Strategic Studies*, 1(2), ss. 77-98.

Yufan, H. ve Zhihai, Z. (1990). China's Decision To Enter The Korean War: History Revisited, *The China Quarterly, Cambridge Press*, 121, pp. 94-115.

Wertz, R. R. (1998). Conflict and War, Taiwan, (<http://www.ibiblio.org>), (20.04.2015).